

ดังนั้นเงื่อนไขที่สำคัญในการที่จะมีระบบที่เลี้ยงตัวเองได้อย่างยั่งยืน นอกจากจะต้องมีเงื่อนไขผลผลิตสุทธิเป็นบวกแล้ว ยังจะต้องมีเงื่อนไขว่าการบริโภคที่จำเป็นเพื่อการเลี้ยงตัวเองจะต้องเท่ากับหรือน้อยกว่าผลผลิตดังกล่าว ความแตกต่างของการบริโภคกับการบริโภคที่จำเป็นเพื่อเลี้ยงตัวเองของระบบ อาจจะทำให้เข้ามาใกล้เคียงกันมากที่สุดหรือเท่ากันได้ด้วยปัญญา ดังนั้นในพุทธเศรษฐศาสตร์ ปัญญา จึงไม่เพียงเฉพาะทำหน้าที่เป็นปัจจัยหลักในการผลิตเท่านั้น แต่จะทำหน้าที่กำหนดการบริโภคด้วย ดังนั้นในพุทธเศรษฐศาสตร์ การผลิต และการบริโภค จะไม่แยกออกจากกันในลักษณะที่เด็ดขาดเหมือนการวิเคราะห์ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งเป็นประเด็นของการพิจารณาในลำดับต่อไป

เนื่องจาก ปัญญา เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดและเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ระบบการผลิตและการบริโภคดำเนินไปในลักษณะที่ยั่งยืน (sustainable) หรือแม้แต่จะช่วยเกื้อกูลในการแก้ปัญหาของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่ยังคงอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์ได้ตามเงื่อนไขการอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจในข้อ (2) และ (3) ซึ่งแนวโน้มที่ดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมค่อนข้างชี้ชัดถึงการอยู่ไม่รอดของระบบ เนื่องจากระบบได้ผลิตของเสียออกมามากกว่าผลผลิต ทำให้ผลผลิตสุทธิมีแนวโน้มที่มีค่าเป็นลบ ทั้งนี้เนื่องจากระบบทุนนิยมนั้นแทนที่จะถูกควบคุมด้วย ปัญญา กลับถูกควบคุมด้วย ผลประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายหลักคือการขยายตัวของทุน (และความโลภ) โดยไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งไม่ใช่หลักประกันที่ดีพอแก่การอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจในระยะยาว ดังนั้นการเปลี่ยนวิธีการผลิต (mode of production) จากระบบ ทุนนิยม มาเป็น ปัญญานิยม จึงเป็นประเด็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ถ้าหากเป้าหมายร่วมกันของสังคมมนุษย์ในโลกคือการอยู่รอดอย่างมีความสุขร่วมกันในลักษณะที่ยั่งยืน (sustainable development with happiness) ประเด็นปัญหาสำคัญก็คือ จะมีวิธีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากทุนนิยมเข้าสู่ปัญญานิยมนี้ได้อย่างไร

ในเมื่อวิธีการผลิตแบบทุนนิยมมีจุดเน้นอยู่ที่การสะสมทุนเป็นหลัก วิธีการผลิตแบบปัญญานิยมจะเกิดขึ้นจริงได้ก็จะต้องมีกระบวนการสะสมทางปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาที่สำคัญก็คือจะทำให้กระบวนการสะสมปัญญานี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าหากศึกษาความคิดในอดีตของนักปราชญ์ตะวันตกตั้งแต่สมัยกรีก จนถึงยุโรปสมัยกลาง เช่น รุซโซ และ แชนด์ ซิมมอนด์ และ มิลล์ จนถึงปัจจุบันที่มีการเน้นการสะสมทุนทางสังคม (social capital) ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยล่าสุดที่เสนอโดยนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงของสถาบัน MIT ของสหรัฐอเมริกา เลสเตอร์ เรอโรว (Thurow, 1999: 291-293) ก็เสนอให้เน้นการสะสมความรู้ หรือที่เขาเรียกว่า โครงสร้างพื้นฐานด้านความรู้ (knowledge infrastructure) ซึ่งก็เป็นเพียงระดับความฉลาด ไม่ใช่ปัญญาตามความหมายที่กล่าวมาแล้วการศึกษา

ถ้าหากจะย้อนกลับไปพิจารณาข้อเสนอดังกล่าว จะเห็นได้ว่าจากอดีตถึงปัจจุบันเท่าที่จะสามารถสืบค้นหาวิวัฒนาการของอารยธรรมของมนุษย์ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ทั้งหมด และใช้ระดับการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบัน อาจจะสรุปได้โดยไม่มีข้อสงสัยเลยว่า มนุษย์ในปัจจุบันมีระดับการศึกษาสูงกว่าในอดีตมาก และในความเป็นจริงปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีรากฐานมาจากความจริงว่า มนุษย์มี “การศึกษา” มากเกินไป แทนที่จะเป็นปัญหาของการขาดการศึกษา เหตุนี้ “การศึกษา” ที่พัฒนามาจากสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ยุคทันสมัย (modernization) ในศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ได้ละทิ้งฐานรากทางคุณธรรมและจริยธรรมโดยสิ้นเชิง ระบบการศึกษาแบบตะวันตกทั้งหมดเป็นกระบวนการที่เน้นการสร้างความฉลาด (intelligence) แต่ไม่ได้เน้นการสร้างปัญญา (wisdom) ตามความหมายที่ได้อธิบายไปแล้ว คือเน้นการถ่ายทอดและพัฒนาความรู้ บนพื้นฐานของการใช้ข้อสมมติฐานที่อาจจะเป็นหรือไม่เป็นจริง ประกอบกับกฎที่ใช้ในการดำเนินการ (operational rule) ที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเท่านั้น การศึกษาประเภทนี้จะสร้างได้เฉพาะความฉลาดแต่ไม่สามารถสร้างปัญญาได้ การสร้างความฉลาดประเภทนี้สามารถสร้างได้กับสิ่งไม่มีชีวิต เช่นกรณีของ คอมพิวเตอร์ ที่เริ่มในทศวรรษ 1980 ที่มีการวิจัยค้นคว้าในเรื่อง ความฉลาดเทียม (artificial intelligence) โดยมีเป้าหมายให้คอมพิวเตอร์มีความฉลาดมากขึ้น สามารถเข้าใจคำสั่งได้ง่าย โดยไม่ต้องใส่คำสั่งทุกขั้นตอนลงไปอย่างละเอียด หรือถึงกับกำหนดวิสัยทัศน์ (vision) เอาไว้ให้คอมพิวเตอร์สามารถผลิตคอมพิวเตอร์ได้เองในอนาคต หรืออีกนัยหนึ่งคือการใช้เทคโนโลยีเพื่อผลิตเทคโนโลยีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

จะเห็นได้ว่าความฉลาดประเภทนี้สามารถถ่ายทอดได้แม้จากมนุษย์ไปสู่สมองกล หรือสมองเทียมอย่างคอมพิวเตอร์ได้โดยง่าย ก็เพราะว่าประกอบด้วยหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนและแน่นอนสองหลักเกณฑ์ นั่นก็คือ ข้อมูล (data) หรือ ข้อสมมติฐาน (assumption) และกฎที่ใช้ในการดำเนินการ (operational rule) ที่แน่นอน ซึ่งสามารถพัฒนาให้สลับซับซ้อนต่อไปอย่างไร้ขอบเขตได้ ปัญหาก็คือความฉลาดที่ไม่ถูกควบคุมโดยปัญญานั้น ย่อมทำความผิดพลาดให้เกิดขึ้นได้ดังตัวอย่างที่แสดงในภาพ 10.1 ที่ชี้ให้เห็นว่าพลังสมองในตัวของมันเองอาจจะสร้างปัญหาให้ได้ เฉพาะส่วนที่เป็นความฉลาดมีอิทธิพลเหนือส่วนที่เป็นปัญญา พร้อมกับนำเอาความฉลาดไปใช้ในทางที่ผิด ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่ระบบทุนนิยมที่มีทุนเป็นปัจจัยในการผลิตหลัก และถูกควบคุมโดยการเน้นผลประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ประกอบกับความฉลาดที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งโดยปราศจากการควบคุมของปัญญา จะส่งผลกระทบในทางทำลายชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม มากกว่าผลกระทบในทางสร้างสรรค์

เมื่อถึงจุดนี้ก็ย่อมจะมีคำถามตามมาทันทีว่า ถ้าอย่างนั้นจะมีวิธีการสะสมปัญญาให้เกิดขึ้นได้อย่างไร ประเด็นนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงให้คำตอบไว้ชัดเจนและได้แสดงอรรถาธิบายโดยละเอียดแล้ว แต่ไม่ได้รับความสนใจหรือมีการนำมาปฏิบัติอย่างแท้จริง นั่นก็คือ ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง เหตุที่การศึกษาในปัจจุบันไม่อาจบรรลุ

ซึ่งปัญญาได้ก็เนื่องจากการศึกษาในปัจจุบันได้ตัด คีล และสมาธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คีล ออกจากระบบการศึกษาโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในวิชาที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ” (natural sciences) ซึ่งอ้างว่าเป็นวิชาวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (applied sciences) ในสองวิชาที่กล่าวมานี้เกือบจะไม่มี ความพยายามทำความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้เลย ส่วนใหญ่จะเน้นการศึกษาเพื่อความฉลาดเป็นหลัก ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาในปัจจุบัน

ดังนั้นการจะเพิ่มพูนปัญญาขึ้นในสังคมให้ได้ จะต้องมีการจัดระบบการศึกษาใหม่ที่เน้นความสำคัญของ คีล และ สมาธิ พร้อมไปกับเพิ่มขีดความสามารถในการรับรู้ความเป็นจริงตามธรรมชาติของทุกสรรพสิ่งทั้งหลาย เพราะถ้าไม่มี คีล ก็ยากที่ สมาธิ และ ปัญญา จะเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มี สมาธิ ก็ยากที่ ปัญญา จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้น องค์ประกอบของการศึกษาที่เน้นกระบวนการปฏิบัติของ ไตรสิกขา เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอ (necessary and sufficient conditions) ที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ของกระบวนการสร้างปัญญา ความพยายามปฏิรูประบบการศึกษา หรือความพยายามในการสะสมทุนทางสังคม (social capital) ถ้าไม่มีการเน้น ไตรสิกขา ให้เกิดเป็นรูปธรรมในการจัดการศึกษาจริงแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะหวังให้มีการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นจากระบบทุนนิยมไปสู่ระบบปัญญานิยมดังกล่าวมาแล้ว

บทที่ 11
ทฤษฎีการบริโภคที่พิจารณาพร้อมกับการผลิต
และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

ทฤษฎีการบริโภค (Consumption Theory)

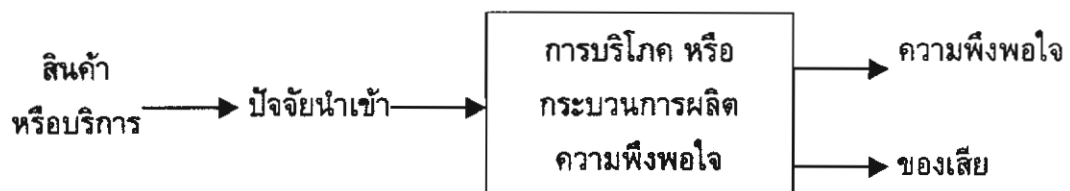
เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่ายที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะแยกการผลิตและการบริโภคออกจากกัน ด้วยเหตุผลง่าย ๆ ที่ว่า ผู้ผลิตไม่จำเป็นต้องเป็นผู้บริโภค หรืออีกนัยหนึ่งก็คือผู้ผลิตและผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลเดียวกัน โดยที่ในกระบวนการผลิตนั้น จุดเน้นที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ประสิทธิภาพในการผลิต นั่นก็คือ เน้นการใช้ปัจจัยนำเข้า (input) ให้น้อยที่สุดเพื่อให้ได้ปัจจัยที่ได้ออกมา (output) ให้ได้มากที่สุด ซึ่งก็เป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ง่ายตามปกติ แต่เมื่อครั้งถึงการบริโภคกลับไม่มีการเน้นประสิทธิภาพในการบริโภค แต่กลับเน้นว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้ผู้บริโภคได้รับความพอใจสูงสุด คล้ายกับว่าผู้บริโภคไม่มีความสามารถที่จะเข้าใจได้ด้วยตัวเองว่า ทำอย่างไรถึงจะทำให้ตัวเองได้รับความพอใจสูงสุด หรือถ้าจะพิจารณากลับไปอีกทางหนึ่งก็คือ ทุกครั้งที่มีการบริโภคเกิดขึ้น ผู้บริโภคควรจะได้รับความพอใจสูงสุด เพราะผู้บริโภคทุกคนเป็นผู้ที่ “มีเหตุผล” และทราบถึงลักษณะความพอใจของตนเองเป็นอย่างดี การวิเคราะห์ผู้บริโภคก็เพียงเป็นการอธิบายเงื่อนไขความพอใจสูงสุดของผู้บริโภคแต่ละคน ซึ่งอาจจะแตกต่างกันนั่นเอง

การอธิบายในลักษณะเช่นนี้ อาจจะเรียกว่าเป็นการอธิบายแบบกำปั้นทุบดิน และเกือบจะไม่มีประโยชน์ในการสร้างความรู้ให้กองงยเพิ่มขึ้นเลย แต่เหตุผลที่ต้องการเน้นการศึกษาทฤษฎีการบริโภคในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้น วัตถุประสงค์หลักมีเพียงอย่างเดียวคือเป็นทางผ่านเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ทฤษฎีอุปสงค์ ซึ่งเป็นคู่แฝดที่ตรงกันข้ามกับอุปทาน ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากทฤษฎีการผลิต เพื่อนำไปสู่การอธิบายการทำงานของกลไกของระบบราคาในตลาด ดังนั้นเป้าหมายหลักจริง ๆ ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคือ การทำงานของกลไกราคาในตลาด ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม โดยที่ทฤษฎีการบริโภคถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเพียง “ทางผ่าน” จึงไม่ให้ความสนใจว่าทฤษฎีการบริโภคนั้น จะสะท้อนความเป็นจริงมากน้อยเพียงใดหรือไม่

อย่างไรก็ตามถึงจะใช้วิธีการคิดแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือแยกผู้บริโภคออกมาจากผู้ผลิต แต่ถ้าหากจะวิเคราะห์ในแง่มุมที่แตกต่างออกไปบ้าง โดยยังคงรักษากรอบความคิดแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเอาไว้ กล่าวคือ การบริโภคนั้นแท้ที่จริงก็คือกระบวนการผลิตเช่นเดียวกัน โดยมีสินค้าหรือบริการที่จะนำมาเพื่อการบริโภคเป็นปัจจัยนำเข้า โดยในความเป็นจริงกระบวนการของการบริโภคทั้งหมดคือ กระบวนการผลิต ปัจจัยที่ได้ออกมาก็คือ ความพึงพอใจ (pleasure) และของเสียอันเป็นผลจากการบริโภค ถ้าพิจารณาจากแง่มุมนี้ก็จะเห็นได้ว่า

ผู้บริโภคเองก็ย่อมต้องการที่จะใช้ปัจจัยนำเข้าให้น้อยที่สุด เพื่อให้ได้รับความพึงพอใจสูงสุด และขณะเดียวกันก็มีของเสียอันเป็นผลจากการบริโภคน้อยที่สุดเช่นกัน ในลักษณะเช่นนี้ย่อมที่จะกล่าวถึงการบริโภคในฐานะที่เป็น ทฤษฎีการผลิต ได้ เพียงแต่ผลผลิตหลักจากการผลิตนี้ แทนที่จะเป็นผลผลิตตามปกติกลับเป็น ความพึงพอใจ (pleasure) และของเสีย เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมสามารถจะนำหลักคิดจากทฤษฎีการผลิตมาใช้ได้โดยอนุโลม และที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือ สามารถกล่าวถึงประสิทธิภาพของการบริโภคได้อย่างชัดเจน เพราะในความหมายนี้คือการ ผลิตความพึงพอใจให้สูงที่สุด โดยมีต้นทุนของการผลิตต่ำที่สุดนั่นเอง ความริบเร่งที่จะไปให้ถึง ระบบตลาดทำให้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมองข้ามความจริงข้อนี้ไปอย่างน่าเสียดาย

ถ้าหากจะแสดงเป็นภาพง่าย ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนก็จะอธิบาย กระบวนการบริโภคได้ดังนี้

จะเห็นได้ว่าถ้าอธิบายแบบนี้ กระบวนการผลิตและการบริโภคจะไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย

ถ้าพิจารณาถึงประเด็นนี้ ความแตกต่างของการใช้กรอบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพื่อการวิเคราะห์กับ พุทธเศรษฐศาสตร์ ที่อยู่ในความหมายของ “ความพึงพอใจ” (pleasure) เพราะตามคำอธิบายแบบพุทธนั้น “ความพึงพอใจ” ไม่อาจตอบสนองได้ สิ่งที่เราเรียกว่า การตอบสนองความพึงพอใจนั้น ความจริงเป็นการระงับความกระวนกระวาย หรือ ความอยาก หรือ ตัณหา ไปได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่ความพยายามในการระงับดังกล่าวกจะมีผลในการสร้างความทะยานอยาก หรือ ตัณหา ให้สูงขึ้นในรอบต่อไป เพราะ ตัณหา ย่อมไม่พึงพอใจในระดับเท่าเดิมกับสิ่งที่เคยมีประสบการณ์มาแล้ว หรืออาจจะมีความพึงพอใจในระดับหนึ่งกับประสบการณ์เดิมที่เคยมีมา แต่ถ้าหากมีโอกาสที่จะได้รับในสิ่งที่ดีกว่า ก็เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความปรารถนาจะได้รับในสิ่งที่ดีกว่า

ส่วนในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจากตะวันตกไม่มีแนวคิดเช่นนี้ เพียงแต่คิดว่าเมื่อเกิดมีอุปสงค์ (คือมีความต้องการ + อำนาจซื้อหนุนหลัง หรือมีเงินหรือรายได้เพียงพอที่จะ

จ่าย หรือถ้าไม่มีเงิน ไม่มีรายได้ แต่สามารถใช้ความน่าเชื่อถือ (credit) จากการที่คาดว่าจะสามารถชำระหนี้ได้) เมื่อได้รับการตอบสนองแล้วก็ย่อมเกิดความพึงพอใจซึ่งก็เป็นสิ่งที่ดี

ความแตกต่างที่สำคัญของแนวคิดทั้งสองนั้นอยู่ที่ว่า แนวคิดแบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์ที่เป็นพลวัต (dynamic) อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากหัวใจสำคัญของความคิดแบบพุทธนั้นคือความเปลี่ยนแปลง หรือ อนิจจัง นั้นเอง ดังนั้นเมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้น จะต้องพิจารณาถึงผลกระทบของสิ่งนั้น ที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่นในโอกาสต่อไป (อนาคต) ดังนั้นการวิเคราะห์แบบพุทธ จำเป็นจะต้องมีมิติในเรื่องเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตลอด คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ในขณะที่การวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นการวิเคราะห์แบบที่เรียกว่า ภาวะสถิตย์ (static analysis) ซึ่งเห็นได้ชัดว่าการวิเคราะห์แบบหลังไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง หรือเป็นการวิเคราะห์ที่ผิดไปจากความเป็นจริง จึงทำให้ไม่สามารถเข้าใจความจริงของสรรพสิ่งตามธรรมชาติของมันได้ และเมื่อพยายามสร้างทฤษฎีจากสิ่งที่ไม่เป็นความจริง ทฤษฎีที่สร้างขึ้นจึงเป็นทฤษฎีที่ผิดหรือมีจกาทิฐ ซึ่งเป็นปัญหาหลักของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในขณะนี้

แท้ที่จริงปัญหาความขัดแย้งระหว่าง พุทธเศรษฐศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ในประเด็นนี้มีรากของความขัดแย้งที่ลึกกว่าที่กล่าวมาแล้ว นอกจากประเด็นปัญหาของการวิเคราะห์แบบภาวะสถิตย์ (static analysis) ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเทียบกับการวิเคราะห์ที่เป็นพลวัต (dynamic analysis) ของพุทธเศรษฐศาสตร์แล้ว ความขัดแย้งที่ลึกซึ้งไปกว่านั้นก็คือ ปัญหาความเข้าใจ “ความสุข” ไม่เหมือนกัน สิ่งที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเข้าใจว่าเป็น “ความสุข” นั้น พุทธเศรษฐศาสตร์อธิบายว่า แท้ที่จริงคือ “ความทุกข์” ทั้งนี้ เพราะเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่า “ความพึงพอใจ” (pleasure) หรือบางทีเรียกว่า อรรถประโยชน์ (utility) นั้นเป็นสิ่งเดียวกับความสุข นั่นก็คือ เมื่อบุคคลใดได้รับสิ่งสมความปรารถนา ก็จะมี ความพึงพอใจ หรือ มีความสุข (hedonism) โดยทั้งหมดถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน

ในแง่ของพุทธเศรษฐศาสตร์ ความสุข ที่แปลจากภาษาอังกฤษว่า hedonism นั้นมีความหมายเท่ากับ กามสุข หรือความสุขที่เกิดจากการเสพ ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่ยั่งยืนถาวร เพราะเป็นความสุขที่อาจจะนำไปสู่ความทุกข์ คือเกิดความทะยานอยากเพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด และในภาวะที่เกิดความทะยานอยากนั้นก็คือ ความปรารถนา หรือ ความร่ำร้อน ที่เกิดขึ้นภายใน ในขณะที่ยังไม่ได้สิ่งที่ตั้งความหวังเอาไว้ใหม่ ดังนั้น ความสุขจากการเสพ นั้นแท้ที่จริงคือ “อาหาร” หรือ ปัจจัยของความทุกข์ ถ้าจะใช้เวลาในการคิดในเรื่อง กระบวนการผลิต (production process) มาใช้อธิบาย ความสุข นั่นก็คือ ปัจจัยนำเข้าไปสู่กระบวนการผลิตที่ส่งผลออกมาเป็นความทุกข์ ฉะนั้น ความสุขจากการเสพจึงไม่ใช่ความสุขแท้จริง แต่เป็นความสุขที่ไปสร้างความทุกข์ และตราบใจที่ยังมีความทุกข์จะถือว่าเป็นความสุขยังมิได้ ต้องเรียกว่า “ความทุกข์” ฉะนั้น ความสุขที่ได้รับจากการเสพ พุทธเศรษฐศาสตร์ จึงถือว่าเป็น “ความทุกข์” ประเด็นนี้เป็นจุดแตกต่างที่สำคัญยิ่งระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและพุทธเศรษฐ

ศาสตร์ และประเด็นที่ความเชื่อแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ได้ก่อให้เกิดเป็นปัญหาการหมดไปของทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงความพยายามแก้ไขปัญหาคความยากจนด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยหวังว่าเมื่อเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้นแล้วทุกคนจะมีรายได้มากขึ้น สามารถมีทางเลือกในการบริโภคได้มากขึ้น แล้วทุกคนจะมีความสุข

แต่ความเป็นจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น เพราะยังมีการพัฒนามากขึ้นในขณะที่อำนาจในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของแต่ละคนในสังคมต่างกัน ผู้ที่มีอำนาจในทางการเมืองและเศรษฐกิจมากกว่า ก็จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการบริโภคมากกว่า ผู้ที่มีมากพยายามหาความสุขจากการบริโภคก็ไม่พบความสุข ผู้ที่มีทรัพยากรน้อยกว่าคิดว่าผู้ที่มีทรัพยากรมากกว่าควรจะมีความสุข ก็พยายามเรียกร้องยื้อแย่งหรือขอแบ่งส่วนทรัพยากรเพิ่มขึ้น และในที่สุดทั้งสังคมก็ไม่มีความสุข ถึงแม้ว่าจะร่ำรวยได้โดยรวมของประเทศสูงขึ้น และทุกๆ คนก็มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าเดิม เพียงแต่อาจจะมียางคนมีฐานะดีกว่าคนอื่น ๆ อีกมาก โดยเปรียบเทียบ การแก้ปัญหาในลักษณะเช่นนี้ เดวิด ลอย (Loy, 1999, 46) มีความเห็นว่าได้แก้ปัญหาคความยากจนจริง เหมือนกับความพยายามจับงูผิดที่ (grasping the snake by the wrong end) ก็จะถูกงูกัดได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นผลของการมีทฤษฎีที่ผิดหรือมีเจตนาที่ซ่อนอยู่ ในกรณีนี้ เดวิด ลอย จึงเสนอว่าควรอธิบายปัญหาคความจนว่าเป็นความทุกข์ ถ้าหากอธิบายว่าเป็นความทุกข์แล้ว จะสามารถแก้ไขได้ตรงประเด็นกว่าโดยใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ เพราะวิธีแก้ปัญหาคความทุกข์นั้นจะต่างกับการแก้ปัญหาคความจนแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และสามารถใช้แก้ปัญหาคได้สำหรับทุกคนไม่ว่าจะมีสถานะภาพทางเศรษฐกิจอย่างไร

เพื่อให้เข้าใจแจ่มชัดในประเด็นนี้ จำเป็นต้องทบทวนความหมายของ ความสุข แบบพุทธตามที่ได้อธิบายมาแล้วในบทที่ 6 ซึ่งประกอบด้วย กามสุข ฌานสุข และนิพพานสุข ซึ่งจะไม่ย้อนไปอธิบายในรายละเอียดอีก เป้าหมายของ พุทธ หรือแม้กระทั่ง พุทธเศรษฐศาสตร์ ที่ต้องการให้ทุกคนบรรลุถึงก็คือ นิพพานสุข แต่ในจุดยืนแบบพุทธก็ยอมรับความจริงว่า การที่จะหวังให้ทุกคนบรรลุนิพพานสุขนั้นเป็นสิ่งที่อาจจะยาก สำหรับมนุษย์ผู้ซึ่งมีความสามารถทางปัญญาในระดับที่แตกต่างกัน ในสภาพทางกายภาพของการใช้หรือทำลายล้างทรัพยากรที่ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน ความสุขในระดับที่เรียกว่า ฌานสุข ถือว่าเป็นระดับความสุขที่เริ่มยอมรับได้ เพราะเป็นความสุขที่เกิดจากการเข้าถึง ฌาน ในระดับต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องบริโภคสิ่งใดเลย ถือว่าเป็นความสุขที่ยอมรับได้ในระดับหนึ่งแล้ว ส่วนสำหรับปุถุชนธรรมดาที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการบำเพ็ญ ฌาน หรือ สมาธิเลย อาจจะไม่มีประสบการณ์จากการได้รับความสุขในลักษณะดังกล่าว เพียงแต่ยอมรับว่าสามารถที่เข้าถึงความสุขที่เหนือว่าความสุขที่ได้จากการบริโภค เช่น ความสุขจากการมีความเมตตา กรุณาผู้อื่น หรือความสุขจากการช่วยเหลือผู้อื่น ให้ความสุขของเขาบรรเทาลง ความสุขจากความยินดีที่เห็นผู้อื่นมีความสุข หรือความสุขที่เกิดจากปฏิบัติพรหมวิหารสามข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา ก็เป็นความสุขที่ปุถุชนโดยทั่วไป

สามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่าย ก็จะลดความต้องการที่จะต้องหา “ความสุข” จากการเสพเป็นหลัก

ประสิทธิภาพในการบริโภค

ถ้าเริ่มต้น “ความพึงพอใจ” (pleasure) หรือ ความสุขอันเกิดจากการบริโภค หรือ กามสุขไปได้แล้ว ย่อมที่จะพิจารณาประเด็นในเรื่องประสิทธิภาพในการบริโภคได้ง่ายเช่นเดียวกับประสิทธิภาพในการผลิต เพราะแท้จริงการบริโภคก็เป็นกระบวนการผลิตในลักษณะหนึ่ง หรือถ้าจะให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งการบริโภคและการผลิตก็เป็นส่วนประกอบของกระบวนการที่เหมือนกัน นั่นคือ กระบวนการทางเศรษฐกิจ (economic process) ดังนั้น เมื่อสามารถกล่าวถึงประสิทธิภาพในการผลิตได้ ย่อมสามารถกล่าวถึงประสิทธิภาพในการบริโภคได้เช่นกัน แต่ที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถกล่าวถึงประสิทธิภาพของการบริโภคได้อย่างชัดเจน เพราะไปตั้งเป้าหมายของการบริโภคคือการสร้างความพึงพอใจสูงสุด ซึ่งหลังจากอภิปรายมาแล้วย่อมเห็นได้ชัดว่าการสร้างความพึงพอใจในลักษณะเช่นนั้น ก็ยังเป็นความทุกข์อยู่ดี

ถ้าเช่นนั้นก็จะมีความหว่านจะบริโภคอย่างไรถึงจะต้องไม่เกี่ยวข้องกับความสุขพอใจได้ ถึงจุดนี้เป็นจุดที่ พุทธเศรษฐศาสตร์ สามารถอธิบายได้โดยใช้ความหมายที่รู้จักกันในทางจิตวิทยาระหว่าง ความจำเป็น (needs) ความต้องการ (want) ถ้าจะย้อนกลับไปถึงคำอธิบายของ อับราฮัม มาสโลว์ ที่ได้อ้างถึงในบทที่ 5 ที่แยกความจำเป็นออกเป็นสามระดับ คือ ความจำเป็นทางกายภาพ หรือความจำเป็นในแง่สรีรภาพ (physical หรือ physiological needs) ความจำเป็นทางสังคม (social needs) และความจำเป็นทางคุณธรรม (moral needs) ซึ่งมีการอธิบายเพิ่มเติมว่า ความหมายของความจำเป็น (needs) มีความหมายเช่นเดียวกับการให้คุณค่า ในจุดยืนแบบพุทธ ความจำเป็นจริง ๆ มีเพียงระดับเดียว นั่นคือ ความจำเป็นทางกายภาพ หรือความจำเป็นทางสรีรภาพ ส่วนความจำเป็นระดับอื่น ๆ ที่กล่าวถึงโดย มาสโลว์ นั้นไม่มีความจำเป็น เพราะสามารถเข้าถึงทั้งหมดได้ด้วยปัญญา

แต่เนื่องจากความหมายของคำว่า ปัญญา ที่เป็นการคิดแบบ-พุทธแท้ ๆ ไม่มีในอารยธรรมตะวันตก ส่วนคำว่า wisdom นั้นเป็นเพียงความพยายามเทียบเคียงให้ใกล้เคียงความหมายของ “ปัญญา” เท่านั้น ทั้งนี้ตั้งแต่หลังศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ก่อนหน้านั้นในอารยธรรมตะวันตกจะนำเอาคุณธรรมเข้ามาพิจารณาประกอบด้วย แม้จะไม่มี “สมาธิ” ในความหมายแบบพุทธ แต่ก็มี meditation ดังนั้น ก่อนศตวรรษที่ 17 การพัฒนาในอารยธรรมตะวันตกจะมี knowledge moral and meditation ซึ่งพอเทียบได้แบบไม่สมบูรณ์ดีนักกับ “ไตรสิกขา” แต่เมื่อขาด “ไตรสิกขา” ก็ย่อมไม่มีปัญญา และเมื่อไม่มีปัญญา ก็ยังถือว่า social needs และ moral needs เป็นคุณค่าที่จำเป็นของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจำเป็นทางสังคมนั้นยังมีนัยยะของ อัตตา อยู่เต็มเปี่ยม แต่เนื่องจากความรู้ดังกล่าวพบได้จากพฤติกรรมของมนุษย์ จึงไม่สามารถอธิบายได้ว่ามนุษย์ได้มีการพัฒนาทางจิต ให้ก้าวจาก physiological needs ไปสู่ social

needs และ moral needs ได้อย่างไร แต่ถ้าเข้าใจ “ไตรสิกขา” ก็จะสามารถเข้าใจกระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์เพื่อยกระดับ ปัญญา และ ศีล สมาธิ ให้สูงขึ้นพร้อมกันไปได้ และถ้าเข้าใจพัฒนาการของ “ไตรสิกขา” ดังกล่าว social needs และ moral needs ก็ไม่มีความจำเป็น เพราะถึงแม้ moral needs ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ในความหมายของ มาสโลว์ ก็มีอยู่แล้วใน “ไตรสิกขา”

กล่าวโดยสรุปก็คือ เมื่อมีปัญหาถึงระดับที่เข้าใจว่า กามสุขคือความทุกข์ การบริโภคในระดับกามสุข หรือที่เรียกว่า ความต้องการ (want) หรือถ้าจะเรียกให้ตรงความหมายแบบพุทธ ก็คือ การบริโภคอันเกิดจาก ตัณหา การบริโภคในลักษณะเป็นการสนองตัณหาจึงไม่จำเป็นต้องมี การบริโภคที่มีความจำเป็นมีเพียงสถานเดียวคือการบริโภคเพื่อบำบัดความจำเป็นทางสรีรภาพเป็นหลัก และถ้าการบริโภคเป็นไปเพื่อบำบัดความจำเป็นทางสรีรภาพก็เป็นการบริโภคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะเป็นการบริโภคเพื่อใช้แก้ปัญหาให้ตรงประเด็น

ทั้งนี้เนื่องจากเป้าหมายที่สำคัญของมนุษย์คือการมีความสุขโดยปราศจากความทุกข์ หรือการบรรลุสภาวะนิพพานนั่นเอง และหนทางสายตรงที่จะนำไปสู่การบรรลุนิพพานก็คือทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา นั่นเอง โดยที่ทางสายนี้จะต้องไม่ข้องแวะกับสภาวะที่ไม่นำไปสู่การพัฒนาทางปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การไม่ข้องแวะกับเส้นทางที่ไม่พึงปรารถนาอยู่สองประการ นั่นคือจะต้องไม่ใช่หนทางแห่งกิเลส ตัณหา และไม่ใช่หนทางแห่งความทรมานและทุกข์ยาก (การทรมานกายทางสรีรภาพ) การขาดแคลนปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นการขาดแคลนที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทรมาน เมื่อจะมีความสุขด้วยสาเหตุดังกล่าวก็จำเป็นจะต้องได้รับการบำบัดด้วยการบริโภค หรือมีหลักประกันว่าจะมีการบริโภคเมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้น ความวิตกกังวล ความกระวนกระวายใจจะได้หายไป สามารถทำจิตให้เกิดมีสมาธิอันเป็นรากฐานของการพัฒนาทางปัญญาได้ ในขณะเดียวกันการบริโภคเพื่อสนองกิเลส ตัณหา เป็นการบริโภคที่ไม่นำไปสู่การยกระดับของ สมาธิ และปัญญา เพราะเป็นการระงับกิเลสไปเพียงชั่วคราว แต่ก็จะไปกระตุ้นกิเลสให้สูงขึ้นในรอบต่อไป ไม่สามารถช่วยให้จิตมีสมาธิ และเกิดปัญญาได้ อีกทั้งยังเป็นการใช้ทรัพยากรเกินความจำเป็น ไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ความสุขอย่างแท้จริง การบริโภคในลักษณะเช่นนั้นจึงเป็นการบริโภคที่ไม่มีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันการไม่บริโภคแล้วนำไปสู่ความทุกข์ทรมานทางสรีรภาพก็เป็นการสร้างปัญหา

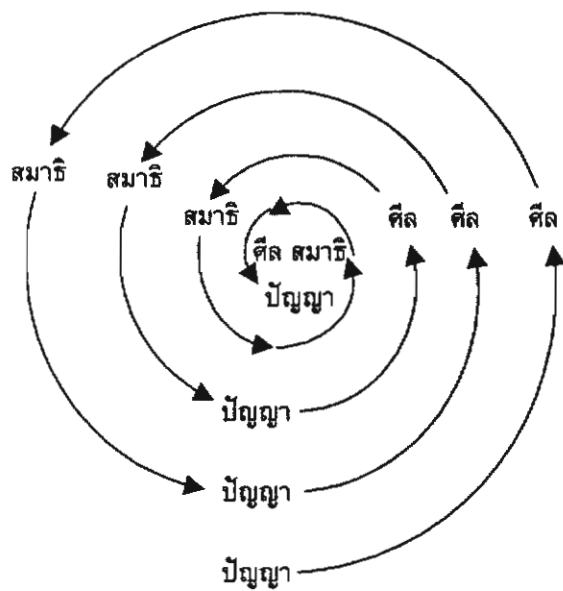
ดังนั้นการบริโภคที่มีประสิทธิภาพคือการบริโภคตามหลักการของ มัชฌิมาปฏิปทา หรือการบริโภคตามเส้นทางสายกลาง เป็นการบริโภคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ลักษณะดังกล่าวไม่สามารถวิเคราะห์ได้โดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เนื่องจากไม่มีเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่มีความลึกซึ้งเช่นนี้ นำไปสู่การมีทฤษฎีที่ผิด และก่อให้เกิดปัญหาแก่มวลมนุษยชาติร่วมกัน ดังที่ปรากฏให้เห็นชัดอย่างเช่นสภาพการณ์ของโลกในปัจจุบัน

ขอให้สังเกตว่าการจะเข้าถึงการบริโภคตามหลักของ มัชฌิมาปฏิปทา ได้ก็จำเป็นจะต้องมีพื้นฐานทางปัญญาในระดับหนึ่ง ดังนั้นปัญญาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การบริโภคเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด คือใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด ขณะเดียวกันก็ให้ผลครบถ้วนตามเป้าหมายที่พึงปรารถนา ซึ่งในความหมายเช่นนี้คำที่มีความหมายตรงกว่า "ประสิทธิภาพ" ที่ใช้ในวิชาเศรษฐศาสตร์ก็คือ ประสิทธิภาพของต้นทุน (cost effectiveness) กล่าวคือ เมื่อมีเป้าหมายที่ชัดเจนแล้ว ทำอย่างไรจึงจะมีต้นทุนต่ำที่สุด เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ประสิทธิภาพของต้นทุนจึงเป็นคำที่มีความหมายเช่นเดียวกับประสิทธิภาพในการผลิต แต่พิจารณาในแง่มุมที่แตกต่างกันเล็กน้อย ดังนั้นถ้าหากจะกล่าวโดยสรุปก็คือ ถึงแม้ผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจจะเป็นบุคคลคนละคนก็ตาม ในการผลิตและการบริโภคถ้าจะให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งสองกระบวนการดังกล่าวจะต้องถูกควบคุมด้วยปัญญา และเนื่องจากการบริโภคมีขึ้นก็เพื่อเป็นการช่วยให้การผลิตดำเนินต่อไปโดยไม่ติดขัดหรือเป็นปัญหา ดังนั้นการผลิตและการบริโภคจึงเป็นกระบวนการที่ไม่ควรจะมีการแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด

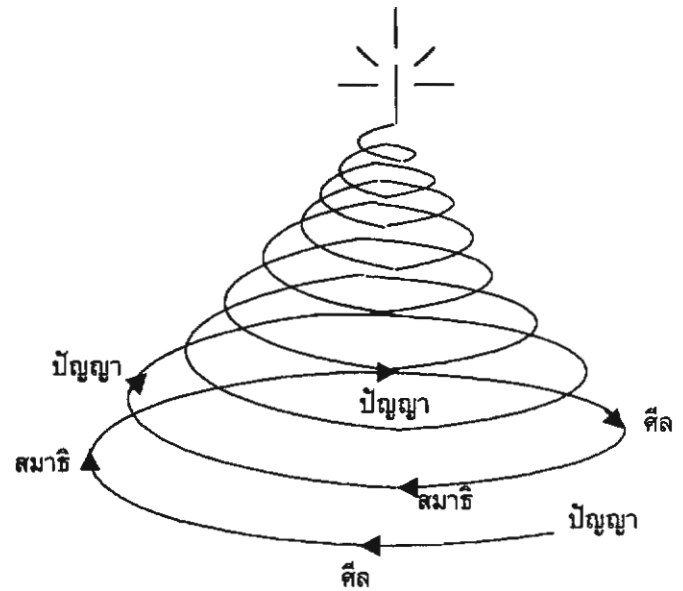
การรวมกระบวนการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเพิ่มความสุข

เมื่อสามารถเข้าใจทฤษฎีการผลิตและการบริโภคตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์แล้ว ก็จะสามารถเชื่อมความรู้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน และแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืนประกอบกับสังคมที่มีขีดความสามารถในการเพิ่มความสุข เมื่อมาถึงจุดนี้แล้วจะเห็นได้ชัดว่า ความสุข มิได้เกิดจากการ บริโภค การบริโภคเป็นแต่เพียงกระบวนการที่จำเป็นที่จะช่วยระงับหรือป้องกันความทุกข์ที่จะมีต่อสรีรภาพของมนุษย์ ซึ่งถ้าหากไม่ได้รับการบำบัดจะมีผลกระทบทางลบต่อการพัฒนา สมาธิ ปัญญา ของมนุษย์ แต่ถ้าหากมีการบริโภคเกินความพอดี นั่นก็คือการบริโภคที่ถูกกระตุ้นด้วยตัณหา นอกจากจะสร้างความทุกข์แล้วเป็นการใช้ทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างไม่มีประสิทธิภาพอีกด้วย

ส่วนความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นั้นเกิดจากการพัฒนาปัญญาตามกระบวนการของ ไตรสิกขา ซึ่งมีใช่เป็นการพัฒนาแบบเป็นเส้นตรง แต่เป็นการพัฒนาในลักษณะที่เป็นวงจรแห่งความดี (virtuous cycle) ที่ไม่เวียนบรรจบพอดี แต่จะช่วยยกระดับ จิต และ ปัญญา ให้เพิ่มสูงขึ้นในลักษณะทรงของกันหอย

ภาพตัดขวางของระบบไตรสิกขา

ภาพแนวตั้งของระบบไตรสิกขา

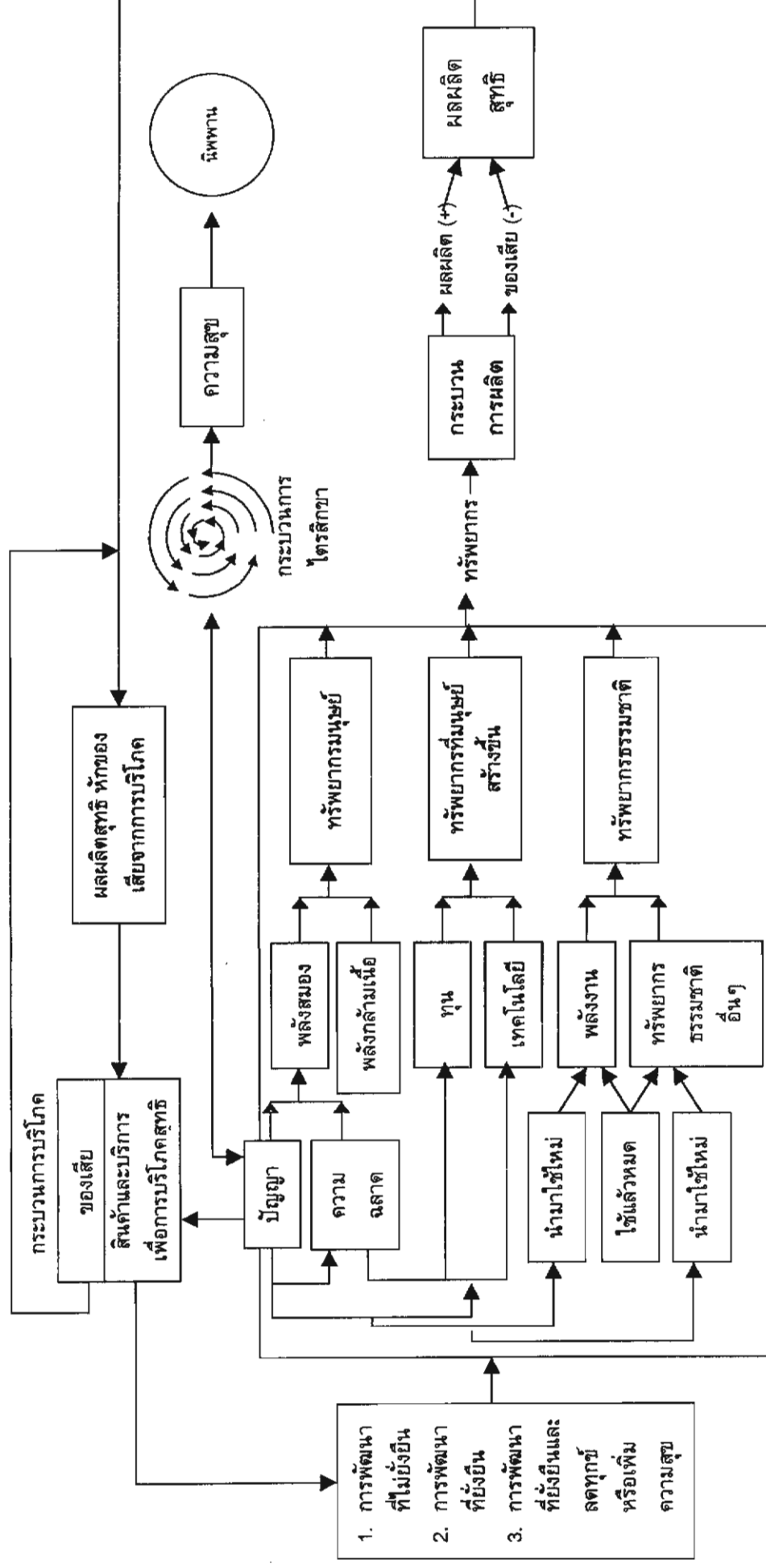
กล่าวคืออาจจะเริ่มตันจากปัญญาที่ไม่สูงนัก คือไม่สามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามสภาพความเป็นจริงของสรรพสิ่งตามธรรมชาติ แต่เกิดจากศรัทธาในความดีงามของมนุษย์ เชื่อว่าการประพฤติดีอยู่ในศีลธรรมจะช่วยให้ชีวิตมีความสุขมากขึ้น ก็จะเริ่มใช้ชีวิตให้อยู่ภายในกรอบของศีล เมื่อสามารถสร้างวินัยให้ตนเอง โดยยึดมั่นในศีลได้แล้ว การทำจิตให้มั่นคงแน่วแน่ มีสมาธิ ก็ง่ายขึ้น เพราะจิตปราศจากการถูกรบกวนโดยกิเลส เมื่อจิตมีสมาธิมากยิ่งขึ้น ปัญญาที่จะสามารถเข้าใจความเป็นจริงของสรรพสิ่งตามธรรมชาติของมันก็จะมากยิ่งขึ้น ความจริงตามธรรมชาติที่สำคัญที่สุดก็คือ อนิจจัง หรือ ความไม่แน่นอนนั่นเอง ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องความทุกข์ อันเกิดจากการเข้าไปยึดติดกับสิ่งที่ไม่แน่นอนโดยคิดว่าเป็นความแน่นอน ซึ่งเป็นการฝืนธรรมชาติและทำให้เกิดความทุกข์ ถ้าเข้าใจความจริงดังกล่าวก็就不用พยายามฝืนธรรมชาติ และยอมรับความเป็นจริงตามหลักความไม่มีตัวตนของ อนัตตา เมื่อใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติที่เป็นจริงได้มากขึ้น ความขัดแย้งในชีวิตหรือความทุกข์ก็จะลดลง ซึ่งก็หมายความว่าชีวิตมีความสุขมากขึ้น ก็จะยิ่งรักษาศีลได้ดีมากขึ้น จิตใจมีสมาธิมากขึ้น มีปัญญาที่สามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงได้มากขึ้น ก็จะยังสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้มากขึ้น จนถึงขั้นมีศีลที่บริสุทธิ์ มีจิตใจที่สงบนิ่งไม่หวั่นไหว มีปัญญาสว่างใส เข้าใจความจริงทุกอย่างตามสภาพตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ สภาพะเช่นนั้น คือความสะอาด ความสงบ และความสว่าง หรือ สภาพะของนิพพานนั่นเอง จะเห็นได้ว่าความสุขดังกล่าวดังนั้นมาได้จากระบบไตรสิกขา ซึ่งไม่เกี่ยวกับการบริโศกโดยตรง การบริโศกเป็นแต่เพียงเงื่อนไขที่จำเป็นเงื่อนไขหนึ่ง ของการที่จะช่วยให้สามารถปรับวิถีชีวิตให้อยู่ในทาง

สายกลางหรือ มัชฌิมาปฏิปทา เท่านั้น ส่วนความสุขที่แท้จริงนั้นได้จากกระบวนการพัฒนาทางปัญญาด้วยกระบวนการไตรสิกขา

เมื่อเข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆ ของพุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ว่าจะเป็น การผลิต การบริโภค และความสุขในลักษณะดังที่ได้อธิบายมาแล้ว การรวมองค์ประกอบทั้งหมดเข้าด้วยกันเพื่อศึกษาพึงเงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืนและการเพิ่มความสุข ก็จะสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 11.2 ต่อไปนี้

ภาพที่ 11.1

ภาพรวมการผลิตและบริการภาคเพื่อศึกษาเงื่อนไขในการพัฒนาที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความสุข

1. การพัฒนาที่ยั่งยืน คือสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิที่มีเพียงพอต่อการรักษากระบวนการผลิตให้ทำงานต่อไปในอัตราเดิม
2. การพัฒนาที่ยั่งยืนและพอเพียง คือสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิที่มีพอต่อการรักษากระบวนการผลิตให้ดำเนินต่อไปในอัตราเดิม
3. การพัฒนาที่ยั่งยืนและลดความทุกข์หรือเพิ่มความสุข คือสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิ นอกจากจะรักษากระบวนการผลิตให้ดำเนินต่อไปแล้ว ยังมีเหลือช่วยผู้ขาดแคลนปัจจัยสี่และสิ่งมีชีวิตที่เหลือให้พ้นทุกข์เข็ญ และใช้ปรับปรุงกระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นด้วยการปรับปรุงเทคโนโลยี

จากภาพนี้จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เพิ่มขึ้นมาคือกระบวนการบริโภคซึ่งประกอบด้วยสองส่วน คือส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตที่ใช้ไปเพื่อการบริโภค และมีผลในทางกายภาพที่มีของเสียบางส่วนก่อนการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรจุภัณฑ์หรือองค์ประกอบต่าง ๆ ของปัจจัยที่ใช้เพื่อการบริโภค และอีกส่วนหนึ่งเป็นของเสียเนื่องจากการบริโภค การบริโภคแบบพุทธเศรษฐศาสตร์มิได้เป็นไปเพื่อผลิต “ความพึงพอใจ” แบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอีกต่อไป แต่เป็นการช่วยบำรุงรักษาระบบการผลิตทางกายภาพให้ดำรงอยู่ต่อไป เพราะเป้าหมายของกระบวนการผลิตที่แท้จริงคือ ผลิตความสุข อันมีเป้าหมายอยู่ที่นิพพานในขั้นสุดท้าย ดังนั้นส่วนของการบริโภคหลังจากหักของเสียแล้ว คือสินค้าและบริการที่มีเอาไว้เพื่อการบริโภคสุทธิ และเพื่อความสะดวกในการแสดงด้วยภาพและลดความสับสนของความเชื่อมโยงตามความเป็นจริงของภาพจึงหักของเสียจากการบริโภคออกจากผลผลิตสุทธิจากการบริโภคก่อนที่จะผ่านกระบวนการบริโภคจริงและมีของเสียเกิดขึ้นในภายหลัง เพราะจุดเน้นที่ต้องการแสดงก็คือ สินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิ ซึ่งจะกลับไปใช้บำรุงรักษาทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทั้งหมดให้คงสภาพที่จะดำเนินต่อไป อันจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืน

ขอให้สังเกตว่าในภาพนี้ ปัญญา ได้ถูกใช้ควบคุมทั้งกระบวนการผลิตและการบริโภคอยู่แล้ว ดังนั้นอาจจะสรุปได้ว่าทั้งกระบวนการผลิตและการบริโภคมีประสิทธิภาพสูงสุดตามความหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักตามปกติและพุทธเศรษฐศาสตร์พร้อมกันไปด้วยแล้ว ประเด็นที่ต้องการเน้นตามที่ได้แสดงในภาพ 11.1 นี้ ถึงแม้ว่าจะมีการใช้ปัญญาอย่างเต็มที่แล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นผลจากการที่สินค้าและบริการที่มีเพื่อการบริโภคสุทธิ มิใช่เพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงระบบการผลิตให้ทำงานต่อไปได้ในอัตราเดิม สาเหตุของปัญหาอาจจะเกิดจากสภาพที่ทรัพยากรเสื่อมโทรมลงไปมาก จนไม่อาจจะเป็นหลักประกันให้เกิดผลผลิตที่เพียงพอต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิตของทุกคน รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ด้วยได้ หรือเป็นสภาพแวดล้อมที่ยากลำบากต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ หรือเป็นเพราะเทคโนโลยีที่พัฒนาด้วยความฉลาดของมนุษย์ในระดับหนึ่งที่ยังไม่สูงพอ ตัวอย่างในกรณีเช่นนี้ เช่น พื้นที่บางพื้นที่ของ ทวีปอาฟริกา ขั้วโลกเหนือ ขั้วโลกใต้ หรือบนดวงจันทร์ และดาวเคราะห์อื่น ๆ เป็นต้น ในกรณีนี้การที่มนุษย์จะดำรงชีพอยู่ได้จะต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอก จากส่วนที่ยังสามารถมีการผลิตได้มากเกินไปช่วยเจือจุนในระยะหนึ่ง เพื่อให้มีการปรับตัวของเทคโนโลยี ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในภายหลัง ก็อาจจะเป็นไปได้

ส่วนในกรณีที่สองคือ การพัฒนาที่ยั่งยืนและพอเพียง ในกรณีนี้สินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิมีพอต่อการรักษากระบวนการผลิตให้ดำเนินต่อไปในอัตราเดิม ซึ่งเป็นกรณีที่เป็นไปได้มาก ในสถานะการณ์ปัจจุบันที่มีระดับทุนและเทคโนโลยีในระดับสูงประกอบด้วยระดับความฉลาดของมนุษย์ ถ้าหากความฉลาดดังกล่าวถูกควบคุมไว้ได้เป็นอย่างดีด้วยปัญญา และในความเป็นจริงที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่าก็คือ ในกรณีที่สามคือการพัฒนาที่ยั่งยืนและลดทุกข์หรือเพิ่มความสุข ในกรณีนี้มีความหมายว่า สินค้าและบริการเพื่อการบริโภค

สุขุทมีมากเกินความจำเป็นตามปกติในการบำรุงรักษาระบบการผลิตเต็มทั้งหมดให้ดำรงอยู่ต่อไป สามารถมีส่วนเกินเอาไปใช้ทำนุบำรุงผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์ และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ให้มีชีวิตอยู่สบายในเส้นทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ก็จะทำให้ลดความทุกข์ (หรือแก้ปัญหายากจนตามความหมายที่ควรจะเป็นอย่างแท้จริง) อีกทั้งเป็นการเพิ่มความสุขให้กับสังคมโดยรวมได้ในระดับหนึ่ง และหลังจากนั้นถ้ายังมีสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุขุทเหลือพอ ก็อาจจะนำมาใช้ในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีและทุนให้มีประสิทธิภาพเพื่อจะสามารถเลี้ยงดูประชากรของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น

ส่วนความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการไตรสิกขา ซึ่งเป็นอีกกระบวนการหนึ่ง แต่ก็ก็เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับปัญญา ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการผลิตและการบริโภคโดยตรง ขอให้โปรดสังเกตหัวลูกศรซึ่งเป็นปฏิกริยาตอบกลับไปกลับมาทั้งสองทาง ลักษณะพลวัตรของไตรสิกขาที่มีพลวัตรต่อปัญญา และทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการผลิตและการบริโภคอย่างแท้จริง นั่นคือความเป็นไปได้ในการที่จะแก่วิกฤติจากการผลิตและการบริโภค ในลักษณะที่ทำลายล้างทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันเป็นระบบซึ่งทำลายตัวเองและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าความสุขที่แท้จริงของมนุษย์มิได้เกิดจากการบริโภคโดยตรงตราบนานเท่าที่มนุษย์ไม่ตกอยู่ในสภาวะของความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน แต่ความสุขนั้นเป็นผลผลิตโดยตรงของกระบวนการไตรสิกขา ซึ่งจะนำมนุษย์ไปสู่สภาวะนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายในที่สุดของมนุษย์ทุกคน

ถ้าหากมีการนำกรอบความคิดทฤษฎีการผลิตและการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์ในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ย่อมเห็นได้ชัดว่าศาสนคติสุขของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนย่อมมีความเป็นไปได้ ประเด็นที่เหลือจึงเป็นเรื่องของการนำความคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริง ซึ่งมีใช่เป็นประเด็นที่ยากอีกต่อไป เนื่องจากมีความคิดนำที่ชัดเจนแล้วจากพุทธ โดยหัวใจสำคัญที่สุดของประเด็นนี้คือ การพัฒนากระบวนการไตรสิกขาให้เกิดเป็นรูปธรรมจริง สามารถสะสมปัญญาได้จริง และทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนจากระบบทุนนิยมที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ไปสู่เศรษฐกิจระบบปัญญานิยมได้ในที่สุด

ทฤษฎีว่าด้วยอรรถประโยชน์ (Utility Theory)

แท้ที่จริงการเข้าใจทฤษฎีการผลิตและทฤษฎีการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์ย่อมเป็นการพอเพียงที่จะช่วยลดสภาพ อวิชชา หรือความไม่รู้จริงจาก เศรษฐศาสตร์กระแสหลักให้กลายมาเป็น วิชา หรือความรู้ที่มีประโยชน์ต่อมนุษยชาติได้อย่างมากมายแล้ว ประเด็นสำคัญต่อไปก็คือขอให้ผู้ที่มิปัญญาทั้งหลายช่วยกันคิดค้นหาวิธีการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้บังเกิดผลได้จริงย่อมเป็นการเพียงพอ โดยมีจุดเน้นที่จะต้องสร้างกระบวนการไตรสิกขาให้เกิดขึ้นจริง และสร้างกลไกปลีกย่อยต่าง ๆ ในสังคมที่จะช่วยให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลง จนเกิดเป็นกระบวนการขับเคลื่อนขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในที่สุด

แต่เนื่องจากงานศึกษาที่น่ามาแสดงไว้ในที่นี้เป็นการเน้นการศึกษาทางด้านทฤษฎี จึงไม่สามารถที่จะติดตามไปเสนอรูปธรรมการปฏิบัติในรายละเอียดมากกว่านี้ได้ในพื้นที่จำกัดของงานเขียนนี้ แต่จะพยายามพัฒนาทฤษฎีอื่น ๆ ของ พุทธเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญ ๆ เพื่อช่วยลดความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง หรือ อวิชชา อันเกิดจากการครอบงำทางความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำความคิดของผู้นำทางความคิด (ไม่ใช่ผู้นำทางปัญญา) เป็นจำนวนมากในโลกนี้ ที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อความเข้าใจที่ถูกต้อง ดังนั้นเพียงแต่สามารถขจัดอวิชชาหรือความไม่รู้ ที่ยังฝังรากลึกอยู่ในบรรดาผู้นำทางความคิดเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากระแสเศรษฐศาสตร์กระแสหลักตะวันตกมาเป็นเวลานาน ทำให้ไม่สามารถเข้าใจความคิดที่แตกต่างไปได้ เพียงสามรถที่จะทำให้ผู้นำทางความคิดที่ถูกครอบงำด้วยความคิดเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาจากตะวันตกเปิดใจกว้าง หันมาพิจารณาความคิดเห็นที่แตกต่างไปของพุทธเศรษฐศาสตร์ ย่อมจะเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นคุณูปการต่อการแก้ปัญหาที่สำคัญในอนาคตอยู่แล้ว

ในการนำทฤษฎีอรรถประโยชน์มาพิจารณาในที่นี้ ส่วนที่เป็นประเด็นสำคัญก็เพราะทฤษฎีอรรถประโยชน์นี้เอง ที่เป็นตัวการของปัญหาที่สำคัญของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักตะวันตก เพราะเป็นกลไกที่อยู่เบื้องหลังทฤษฎีการบริโภค และทำให้การบริโภคในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหลงทาง และสร้างความแปลกแยกกับธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างมาก

แนวความคิดในเรื่อง อรรถประโยชน์ (utility) นั้นได้มีการบันทึกเป็นหลักฐานครั้งแรกโดยปราชญ์ชาวกรีก ที่ชื่อว่า เดโมคริตัส (460-370 ก่อนคริสต์กาล) หลังจากพระพุทธเจ้า (623-543 ก่อนคริสต์กาล) ประมาณ 163 ปี โดยเน้นความเป็นประโยชน์ (usefulness) ในลักษณะเป็นการให้คุณค่าที่เป็นอัตวิสัย (subjective value) เพราะเดโมคริตัสชี้ให้เห็นว่า ความเป็นประโยชน์จะหมดความหมายหรือแม้กระทั่งเป็นลบ ถ้าอุปทานมีมากเกินไปจนขอบเขต นั้นยังเน้นให้คนพยายามจำกัดอุปสงค์ โดยอธิบายว่า ถ้าคนพยายามลดความต้องการลงเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน จะทำให้เขารู้สึกมีความมั่งคั่งแทนที่จะยากจนลง ซึ่งเป็นการย้ำความสำคัญของอรรถประโยชน์เชิงอัตวิสัยของทรัพย์ เห็นได้ว่าความคิดดังกล่าวมีความใกล้ชิดกับพุทธเศรษฐศาสตร์มาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีการเอาประเด็นทางคุณธรรมและ จริยธรรม เข้าร่วมพิจารณาด้วย (นั่นคือมีองค์ประกอบของ ศีล และความรู้ ในลักษณะที่พอเทียบได้กับไตรสิกขา นั่นเอง)

ครั้นถึงอริสโตเติล (384-322 ก่อนคริสต์กาล) ก็มีการจำแนกความจำเป็นตามธรรมชาติ (natural needs) ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการบำบัด กับความต้องการที่ไม่เป็นธรรมชาติ (unnatural wants) ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด และไม่ควรได้รับการตอบสนองซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้สามารถวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการบริโภคได้ตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ แต่ความคิดนี้ไม่ได้รับการสานต่อในเวลาต่อมา และเป็นความตกต่ำของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาจากตะวันตกตั้งแต่มุขที่เรียกว่า ความเบิกบานทางปัญญา (Enlightenment) ซึ่ง

ความจริงน่าจะเรียกว่ายุค ความอับจนทางปัญญา มากกว่า เพราะไปเน้นความฉลาด (intelligence) แทนปัญญาเป็นหลัก แต่ปัญหาส่วนหนึ่งของข้อเสนอของ อริสโตเติล ที่ไม่ได้รับความสนใจก็เพราะความสับสนของ อริสโตเติล เอง ที่อธิบายว่า ความต้องการ หรือความปรารถนา (desires) ที่สามารถตอบสนองด้วยแรงงานและการแลกเปลี่ยนเป็นความจำเป็นตามธรรมชาติ แต่ถ้าหากจะต้องตอบสนองโดยใช้เงินในกระบวนการผลิตและแลกเปลี่ยน เป็นความต้องการที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ จึงควรขจัดออกไป หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ อริสโตเติล ไม่สนับสนุนระบบเศรษฐกิจที่มีการใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน โดยเหตุผลที่ลึกกว่านั้นของ อริสโตเติล ก็คือในเศรษฐกิจที่มีเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นเศรษฐกิจที่กระตุ้นให้เกิดความโลภด้วย แต่อริสโตเติลก็มีได้อธิบายให้ชัดเจนอย่างนั้นเช่นกัน ความคิดที่ดีของอริสโตเติลจึงถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย

ในขณะเดียวกัน อริสโตเติล ก็ได้ขยายความทฤษฎีอรรถประโยชน์เพิ่มมากขึ้นกว่า เดโมคริตัส โดยโยงอรรถประโยชน์เข้ากับอุปสงค์และอุปทาน เขาชี้ให้เห็นว่า ถ้าของยิ่งหายากก็จะยิ่งทำให้รู้สึกว่ามีประโยชน์หรือมีคุณค่ามากขึ้น โดยยกตัวอย่างของ ทองเทียบกับเหล็ก โดยชี้ให้เห็นว่าทองเป็นโลหะที่ไม่มีประโยชน์ในการใช้สอยมากนัก แต่หายากกว่าเหล็กซึ่งมีคุณค่าในการใช้สอยมากกว่า ทำให้ทองมีคุณค่า (มูลค่า) หรือ อรรถประโยชน์ มากกว่าเหล็ก นอกจากนี้ยังอธิบายมูลค่าของหน่วยที่เพิ่มขึ้น (marginal value theory) ซึ่งถูกนำมาพัฒนาต่อโดยสำนัก ออสเตรียน ในศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ที่คิดเรื่อง หน่วยสุดท้าย (marginal unit) และพัฒนาแนวคิดอรรถประโยชน์หน่วยที่เพิ่มขึ้น (marginal utility)

หลังจากนั้นความคิดในเรื่องอรรถประโยชน์ค่อยเลือนลางหายไป จะเริ่มมีการนำมากล่าวกันอีกครั้งหนึ่งก็ในยุคของนักคิด สกอลาสติก ในศตวรรษที่ 13 ซึ่งมี เซนต์ อีโควนัส เป็นตัวแทนที่เด่นของนักคิด สกอลาสติก ที่ได้รวบรวมเอาความคิดของ อริสโตเติล หลักกฎหมายโรมัน และคำสอนในคริสต์ศาสนามาประยุกต์เข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นที่มาของจุดเชื่อมระหว่างแนวคิดของกรีก ยุโรปสมัยกลาง และส่งต่อมายังแนวคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตกในปัจจุบัน ในบรรดานักคิดสำนัก สกอลาสติก ที่นำความคิดเกี่ยวกับอรรถประโยชน์กลับมาอธิบายคือ เพียร์ เดอ จอง โอลิวี (Pierre de Jean Olivi, 1248-1298) สังกัดสำนัก ฟรานซิสกัน ซึ่งเป็นสำนักคู่แข่งของ เซนต์ อีโควนัส ซึ่งสังกัดสำนัก โดมินิกัน โดย โอลิวี อธิบายว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจถูกกำหนดโดยปัจจัยสามประการ คือ ความหายาก (scarcity) ประโยชน์ในการใช้งาน (usefulness) และความปรารถนาหรือความต้องการ (desirability หรือ desireriness) และมีการขยายความ ความจำเป็น (needs) ของ อริสโตเติล แล้วอธิบายใหม่ในความหมายของ อรรถประโยชน์ (utility) โดยแยกอรรถประโยชน์ออกเป็นสองประเภท คือ อรรถประโยชน์ที่เป็นภาววิสัย (objective utility) หรือประโยชน์ในการใช้สอย (usefulness) กับอรรถประโยชน์ที่เป็นอัตตวิสัย (subjective utility) ส่วนแรกสนองความต้องการในการใช้สอยของมนุษย์ ส่วนหลังนั้นเป็นความปรารถนาของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งของนั้น โดยอธิบายประเด็นความขัดแย้งในเรื่องมูลค่า

(value paradox) ระหว่างน้ำกับขนมปัง และ ทองกับเพชร โดยน้ำกับขนมปังมีค่าต่อการใช้ของมนุษย์มากกว่ากลับมีราคาถูกกว่า ขณะที่ทองและเพชรมีประโยชน์น้อยกว่าแต่กลับมีราคาแพงกว่า ความแตกต่างอยู่ที่มูลค่าของการใช้สอย (use value) และมูลค่าในการแลกเปลี่ยน (exchange value) การที่น้ำมีราคาถูกกว่าเพราะประเด็นทางด้านอุปทาน คือหาง่ายกว่า มิใช่ประเด็นทางอุปสงค์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อรรถประโยชน์อยู่เบื้องหลังอุปสงค์อันเป็นการสะท้อนออกถึงความปรารถนา ซึ่งถือว่าเป็นข้อยุติของความสับสนในเรื่องนี้ และเป็นมาตรฐานในการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเป็นต้นมา

ความคิดในเรื่องอรรถประโยชน์ได้ถูกนำมาพิจารณาอีกครั้งในต้นศตวรรษที่ 16 โดยนักคิด สกอลาสติก สำนัก ซาลามานกา ที่ชื่อว่า ดิเอโก เดอ คอวารรูเบียส (Diego de Covarrubias, 1512-77) ซึ่งอธิบายว่าราคาสินค้าในตลาดถูกกำหนดโดย อรรถประโยชน์ และความหายาก ซึ่งเป็นการประเมินโดยผู้บริโภค (estimation of consumers) ซึ่งก็ไม่มีอะไรเพิ่มเติมใหม่ไปกว่างานของ โอลิวี ในศตวรรษที่ 13 เท่าไรนัก แต่ก็มีอิทธิพลต่อความคิดในอิตาลีถึงศตวรรษที่ 18 ที่ได้ถูกนำไปอ้างในงานเขียนของ อาแบเบ เฟอดินานโด กาเลียนิ (Abbe Ferdinando Galiani) ในปี 1750

ในยุคเดียวกับ คอวารรูเบียส ก็มีนักเทววิทยาและนักเศรษฐศาสตร์อีกผู้หนึ่งคือ ฟรานซิสโก กาเซีย (Francisco Gacia) ซึ่งได้เขียนหนังสือในปี 1583 โดยนอกจากจะอธิบายมูลค่าโดยเน้นอรรถประโยชน์และความหายากแล้ว ยังเอาความคิดเรื่องอรรถประโยชน์ไปอธิบายปริมาณเงิน โดยชี้ให้เห็นว่าผู้ที่มั่งคั่งมีเงินมากจะมีแนวโน้มในการให้คุณค่าแก่เงินของเขาน้อยกว่าเมื่อครั้งที่เขายังยากจน หรือเทียบกับคนจนคนอื่น ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการลดลงของอรรถประโยชน์ของเงิน (diminishing marginal utility of money) ซึ่งเป็นประเด็นให้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักปัจจุบันสานต่อเป็นทฤษฎีอุปสงค์ (demand theory) ที่นำเอาอรรถประโยชน์ที่ได้รับจากปริมาณเงินหน่วยสุดท้ายมาเทียบกับอรรถประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นของสินค้า เพื่อเปรียบเทียบว่าควรซื้อสินค้าเพื่อการบริโภคหรือไม่

นักปราชญ์คนสุดท้ายของ สกอลาสติก สำนัก ซาลามานกา เป็นพระคาดินาล เจซุอิต ชื่อ ฮวน เดอ ลูโก (Juan de Lugo, 1583-1660) อธิบายมูลค่าสินค้า เน้นอรรถประโยชน์ที่อยู่เบื้องหลังอุปสงค์และอุปทานอันเกิดจากการหายาก เดอ ลูโก นั้นเป็นนักปราชญ์คนสุดท้ายของสำนักดังกล่าว ก็เนื่องจากการเสื่อมสลายของอาณาจักรสเปนในยุคนั้น พร้อมกับความรู้เรื่อง ที่เข้ามาแทนที่ในยุโรปตอนเหนือ

ในขณะเดียวกันตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 16 ได้มีการปฏิวัติเสียของโคเปอร์นิคัส ซึ่งเป็นที่มาของลัทธิ เอกนิยมของวัตถุ (materialistic monism) โดยถือว่าวัตถุมีความสำคัญเหนือจิตสำนึก ซึ่งเป็นผลการทำงานทางกายภาพของร่างกายที่มีส่วนประกอบเป็นวัตถุ ซึ่งเป็นที่มาการพัฒนาวิชา “วิทยาศาสตร์” แบบตะวันตกในยุคต่อมา จาก โคเปอร์นิคัสก็มี กาลิเลโอ

เบคอน และเดส์คาร์ท ตามลำดับ ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ที่มีได้เป็นนักวิทยาศาสตร์ คือ โทมัส ฮอบบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1678) โดยที่อาจจะเรียกได้ว่า ฮอบบส์ นั้นเป็นนักวัตถุนิยมสุดขั้ว ฮอบบส์ มีอิทธิพลต่อความคิดในเรื่องอรรถประโยชน์ยุคปัจจุบันที่นำความคิดเรื่อง ความพึงพอใจ (pleasure) และความเจ็บปวด (pain) มาใช้เป็นตัวแทนของความชั่วและความดี อะไรที่เป็นสิ่งที่ดีย่อมให้ความพึงพอใจ อะไรที่เป็นความชั่วคือก่อให้เกิดความเจ็บปวด ซึ่งต่อมาคำว่า ความพึงพอใจนี้ถูกนำไปใช้ในความหมายของอรรถประโยชน์ (utility) เนื่องจากอรรถประโยชน์คือการสนองความปรารถนาของมนุษย์ ตามคำอธิบายของ โอลิวิ ซึ่งก็คือสิ่งที่สร้างความพึงพอใจนั่นเอง

หลังจาก ฮอบบส์ ผู้ที่นำความคิดมาตอกย้ำและใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน คือ จอห์น ล็อก (John Locke, 1632-1704) ที่ได้กำหนดมาตรฐานของ อรรถประโยชน์ (utilitarian standard) ก่อน เจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham, 1748-1832) 100 ปี โดยล็อกกล่าวว่า “การกระทำใด ๆ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดี ถ้าเป็นการสร้างความพึงพอใจ (pleasure) ให้แก่บุคคล แต่ความเลวคือสิ่งที่ลดทอนความพึงใจหรือสร้างความเจ็บปวด (pain)” ทั้งหมดนำไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง (self-interest) ซึ่งถือว่าเป็นกฎสากลตามธรรมชาติเกี่ยวกับมนุษย์ แต่ความคิดในเรื่องอรรถประโยชน์ (utility) ที่ใช้กันในปัจจุบันเกิดจากการเผยแพร่ความคิดของ เบนแธม ที่เสนอให้ใช้วิธีการทาง “วิทยาศาสตร์” ที่นำเอาความพึงพอใจของแต่ละคนมาคำนวณ โดยเอาจำนวนความพึงพอใจของคนทั้งหมดรวมเข้าด้วยกัน แล้วหักความเจ็บปวดทั้งหมด เพื่อจะใช้วัดความสุขของสังคม หรือในปัจจุบันเรียกว่า สวัสดิการของสังคม (social welfare) เมื่อถึงจุดนี้ ความพึงพอใจ ความสุขและอรรถประโยชน์ กลายเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งเป็นความหมายของ อรรถประโยชน์ ที่ใช้ในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยกรีกจนถึง เบนแธม อรรถประโยชน์ (utility) ได้เปลี่ยนความหมายจาก ความเป็นประโยชน์ (usefulness) ในลักษณะที่เป็นการให้คุณค่าที่เป็นอัตตวิสัย (subjective value) มาเป็นความปรารถนาของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งของนั้น และได้กลายมาเป็นความดีเพราะสร้างความพึงพอใจ ซึ่งถูกทำให้มีความหมายเช่นเดียวกันกับความสุข ซึ่งในช่วงก่อนหน้านี้ได้ถูกครอบงำโดย ลัทธิเอกนิยมของวัตถุ (materialistic monism) ทำให้ความสุขมีความหมายในเชิงปริมาณ ที่เกิดจากความพึงพอใจที่ได้จากการบริโภคอันอยู่เบื้องหลังของอุปสงค์ ด้วยเหตุนี้ เคเนธ โบลดิง (Boulding, 1968, 193-94) ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงระหว่างทศวรรษ 1960-1980 ของสหรัฐ จึงกล่าวว่า

“เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า วิชาเศรษฐศาสตร์นั้นยอมรับว่าวัตถุทุกชนิดเป็นสินค้าขั้นกลาง (intermediate goods) ซึ่งมีความหมายว่าเป็นเพียงพาหะที่จะรับใช้เป้าหมายสุดท้ายเพื่อการเพิ่มขึ้นของผลผลิตขั้นสุดท้ายที่เป็นเรื่องของจิตใจที่มีศัพท์ทางเทคนิคเรียกว่า “อรรถประโยชน์” นักเศรษฐศาสตร์ไม่รู้ว่าอรรถ

ประโยชน์หมายถึงอะไรเช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์กายภาพไม่รู้ว่าจะเรียก
“ไฟฟ้า” แต่ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงไม่ใช้คำนี้ในการวิเคราะห์”

โดยที่คำกล่าวดังกล่าวเป็นความจริงเป็นส่วนใหญ่ เพราะนักเศรษฐศาสตร์
กระแสหลักโดยทั่วไปมักจะไม่สนใจที่จะพยายามเข้าใจความหมายของคำว่า รรถประโยชน์
(utility) ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เนื่องจากตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความหมายของทฤษฎีรรถ
ประโยชน์ ถูกใช้เป็นเพียงเครื่องมือที่จะโยงไปอธิบายทฤษฎีอุปสงค์ ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญของกล
ไกตลาด โดยมีจุดเน้นที่แท้จริงอยู่ที่การทำงานของกลไกตลาด ที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง
อุปสงค์และอุปทาน นักเศรษฐศาสตร์เพียงแต่มีความเข้าใจว่า รรถประโยชน์ มีความหมายเช่น
เดียวกับ ความพึงพอใจ (pleasure) จากการได้บริโภคสินค้า ซึ่งทำงานอยู่เบื้องหลังอุปสงค์
ขณะเดียวกันถ้าหากจะสามารถซื้อสินค้าได้จริงจะต้องมีเงินหรือรายได้ ขณะที่เงินก็อาจจะถือได้
ว่าเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง และผู้เป็นเจ้าของจะมีความพึงพอใจลดลงถ้าหากมีปริมาณเพิ่มขึ้น ดังนั้น
สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์พยายามอธิบาย เพื่อให้เข้าใจมากกว่าความรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวกับการกำหนด
ราคา ที่อธิบายโดยนักเศรษฐศาสตร์สำนัก สกอลาสติก สมัยศตวรรษที่ 16 จึงใช้ตรรกะของการ
คำนวณเข้ามาประกอบคำอธิบายว่าเพื่อให้ผู้บริโภคได้รับความพึงพอใจสูงสุด จากการซื้อสินค้า
อย่างใดอย่างหนึ่ง เงื่อนไขที่สำคัญก็คือ รรถประโยชน์ที่ได้รับเพิ่มขึ้นจากการได้รับการบริโภค
สินค้าแต่ละชนิดนั้น ๆ จะต้องเท่ากัน และจะต้องเท่ากับรรถประโยชน์ที่ได้รับเพิ่มขึ้นจากเงิน
หน่วยสุดท้ายด้วย

ซึ่งแสดงได้ในลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงคณิตศาสตร์ ดังนี้

$$U = U(X_1, X_2, \dots, X_n) = U(X)$$

ถ้ากำหนดให้ P_i แทนราคาของสินค้า i , รายได้ที่เป็นตัวกำหนดความจำกัดบ
ประมาณคือ Y จะสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

$$Y = \sum P_i X_i$$

ในการทำให้ได้รับความพึงพอใจหรือรรถประโยชน์ U สูงสุดโดยมีความจำกัด
ของงบประมาณ Y อาจจะได้แสดงได้ในรูปความสัมพันธ์ของสมการ ลากราง (Lagrangean
function) L ดังต่อไปนี้

$$L = U(X) - \lambda[Y - \sum P_i X_i]$$

เงื่อนไขในระดับแรก (first order condition) ที่จะให้ได้รรถประโยชน์สูงสุด
ในกรณีนี้คือ

$$\partial L / \partial X_i = U_i - \lambda P_i = 0$$

$$U_i = \lambda P_i$$

และ $\partial L / \partial \lambda = Y - \sum P_i X_i = 0$

โดยที่ $U_i = \partial U / \partial X_i$ คืออรรถประโยชน์หน่วยสุดท้ายที่ได้รับเพิ่มขึ้น (marginal utility) จากการบริโภคสินค้า i ดังนั้น

$$U_i / U_j = P_i / P_j$$

ผลลัพธ์ดังกล่าวมีความหมายว่า อัตราทดแทนที่เพิ่มขึ้นระหว่างสินค้าแต่ละคู่ เท่ากับสัดส่วนของราคาสินค้าดังกล่าว หรืออีกนัยหนึ่งเงื่อนไขดังกล่าวอาจจะเขียนใหม่ได้ดังนี้

$$U_1 / P_1 = U_2 / P_2 = \dots = U_n / P_n = \lambda$$

ตัวคูณลากราง λ อาจจะแสดงถึงอัตราการเพิ่มขึ้นของ U เมื่อรายได้ที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ อรรถประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นหน่วยสุดท้ายของเงินหรือรายได้ นั่นเอง

$$\lambda = dU / dY = U_Y$$

โดยมีข้อสมมติฐานทางคณิตศาสตร์ที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ฟังก์ชันอรรถประโยชน์มีลักษณะต่อเนื่อง และ “เรียบ”
2. $\partial U / \partial P_j > 0$ หมายความว่ายิ่งมีการบริโภคสินค้ามากเท่าไร อรรถประโยชน์จะเพิ่มมากขึ้น
3. $\partial^2 U / \partial P_j^2 < 0$ หมายถึงอรรถประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นจะเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง (หรืออีกนัยหนึ่งก็คือสินค้ามีการเพิ่มอรรถประโยชน์ในอัตราที่ลดลงเมื่อมีการบริโภคเพิ่มขึ้น)
4. $d^2 U < 0$ ฟังก์ชันอรรถประโยชน์มีลักษณะคอนเวกซ์ (เว้าลง)

ข้อสมมติฐานทั้งหมดนี้มีประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว คือเพื่อให้สะดวกในการได้คำตอบในทางคณิตศาสตร์ที่ต้องการ (mathematical tractability) โดยไม่มีความจำเป็นจะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงหรือไม่ สมมติฐานข้อที่ 1 ที่ให้ฟังก์ชันมีลักษณะต่อเนื่องก็เพื่อประโยชน์ในการใช้อนุพันธ์ (derivative) หรือการรวมพื้นที่ (integration) ภายใต้ง่ายเข้าด้วยกัน เพราะถ้าฟังก์ชันไม่ต่อเนื่องจะทำเช่นนั้นไม่ได้ นอกจากนั้นถึงแม้จะต่อเนื่องแล้วยังต้อง “เรียบ” เพราะถ้าไม่เรียบย่อมไม่สามารถใช้เครื่องมือในการคำนวณดังกล่าวได้เช่นกัน เฉพาะในกรณีนี้ Nicholas Georgescu-Roegen ได้พิสูจน์ตั้งแต่ปี 1954 (1954: 503-34) แล้วว่า เส้นความพึงพอใจ

ใจที่เท่าเทียมกัน (indifference curves) ตามข้อสมมติฐานดังกล่าวไม่มีทางเป็นจริง ถ้าหากจะมีความเป็นจริงได้มากกว่าจะต้องเรียกว่าเส้น กึ่งความพอใจเท่าเทียมกัน (quasi-indifference curves) ซึ่งได้จากการเอาเส้นกราฟลักษณะต่าง ๆ มาต่อกัน (lexicographic orders) ซึ่งก็หมายความว่า จะนำเครื่องมือทางคณิตศาสตร์ง่าย ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้วมาใช้ในการคำนวณไม่ได้ ถ้าจะใช้เครื่องมือดังกล่าวจำเป็นจะต้องสมมติให้เป็นเช่นนั้นทั้ง ๆ ที่ไม่มีทางเป็นความจริงไปได้ โดยที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักส่วนใหญ่เลือกวิธีการหลัง คือเอาการคำนวณที่แสดงผลได้ชัดเจนโดยตั้งข้อสมมติฐานที่ไม่มีทางเป็นความจริง ในที่สุดความพยายามทั้งหมดก็เกือบจะไม่มี ความหมายอะไร นอกจากจะเป็นการหลอกหลวงตนเอง และผู้อื่นให้หลงผิด เห็นคล้อยตามไปในทางที่ผิดด้วย

ส่วนข้อสมมติฐานที่สองนั้น ที่ว่ายิ่งบริโภคมากเท่าไร อรรถประโยชน์ ก็จะมีเพิ่มมากขึ้นนั้นก็จะเป็นจริงเฉพาะสินค้าแต่ละชนิด แต่ถ้าหากพิจารณาสินค้าหลายชนิดพร้อมกัน ข้อสมมตินี้ก็อาจจะไม่เป็นความจริง เช่นเดียวกับข้อสมมติฐานข้อที่สาม ส่วนในข้อที่สี่ก็เพื่อให้ได้คำตอบที่ให้ความพอใจสูงสุด ภายใต้ความจำกัดของงบประมาณที่มีอยู่ทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าการใช้คณิตศาสตร์ในลักษณะเช่นนี้ ผู้ใช้มีคำตอบที่ต้องการอยู่ในใจแล้วว่า ต้องการจะให้ผลออกมาเป็นเช่นไร แล้วก็หารูปแบบทางคณิตศาสตร์ที่จะให้ผลลัพธ์เช่นนั้นมาอธิบาย ถึงแม้จะต้องตั้งข้อสมมติฐานที่ไม่เป็นความจริงก็ตามที่ ตัวอย่างในลักษณะนี้เป็นการใช้ ความฉลาด ในทางที่ผิด คือใช้ความฉลาดที่ไม่ถูกกำกับด้วย ปัญญา ซึ่งมีผลในทางมิชอบก็คือ สร้างความเชื่อที่ผิดให้เกิดขึ้นและก่อให้เกิดความเสียหายแก่มนุษย์เองภายหลัง โดยเฉพาะในกรณีนี้ ถ้าจะอธิบายตามจุดยืนแบบพุทธก็คือการทำให้ความโลภเป็นสิ่งที่ดี และสามารถยอมรับกันได้ เพราะมีเหตุผลทาง “วิทยาศาสตร์” (หรือในกรณีนี้ ความจริงก็คือ เหตุผลจากตรรกะทางคณิตศาสตร์) รองรับ

นอกจากนั้นขอให้สังเกตต่อไปว่า ฟังก์ชันอรรถประโยชน์ข้างต้นนี้จะไม่มีปัจจัยเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งหมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นและจบลงทันทีทันใดอันเป็นลักษณะโดยทั่วไปของการวิเคราะห์แบบสถิตย (static analysis) ดังนั้น ถ้าจะแปลความตามนี้ก็หมายความว่า ผู้บริโภคจะมีความพึงพอใจ ความยินดี ความสมหวัง ความดีใจ หรือจะเรียกว่าอะไรก็ได้แล้วแต่ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นความหมายในบริบทของ อารยธรรมตะวันตก ซึ่งอาจจะใช้ภาษาอังกฤษ ดังนี้ enjoy, happy, gratified, satisfied หรือ delighted (ขอให้สังเกตคำว่า happy ในภาษาอังกฤษมิได้สื่อความหมายของการมีความสุขแบบพุทธ) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งหมดนี้จะไม่มีการใช้คำว่า อรรถประโยชน์ เพราะนักเศรษฐศาสตร์เองก็ไม่เข้าใจความหมายของคำว่า อรรถประโยชน์ อย่างที่ โบลติง เองก็ได้ยอมรับเอาไว้แล้ว และเมื่อได้รับการบริโภคแล้ว สภาวะความรู้สึกเช่นนี้ก็จะต้องลงไปที่สุดในที่สุด ดังนั้น ความดีใจ ความพึงพอใจ หรือความพึงพอใจทั้งหลายที่ได้รับการบริโภคก็มีใช้สิ่งที่คงทนถาวรแต่ประการใด แต่เป็นกรณีที่เกิดขึ้นมาเพียงชั่วขณะเดียวแล้วก็หายไป

จากข้อเท็จจริงที่ฟังก์ชันอรรถประโยชน์ไม่มีมิติด้านเวลา ซึ่งเป็นการสะท้อนความจริงว่าความรู้สึกดีใจ หรือพึงพอใจจากการได้บริโภค เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะแล้วก็หายไป กับข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งก็คือ ฟังก์ชันอรรถประโยชน์นี้จะไม่สามารถเอามาพิจารณาเปรียบเทียบกันระหว่างบุคคลได้ ทำให้การใช้ “เหตุผล” ในการอธิบายข้อสรุปในประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องที่เหลือเชื่อ (absurd) เมื่อต้องเผชิญกับความจริงในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มีหัวใจของประเด็นในการศึกษาอยู่ที่ความ “จำกัด” หรือความหายาก (scarcity) ของทรัพยากร ซึ่งเป็นความหมายที่สำคัญและมีแก่นสารมากที่สุดของวิชาเศรษฐศาสตร์ ถ้าหากมีทรัพยากรที่จำกัด และใช้วิธีการอธิบายที่เป็นวิทยาศาสตร์ อธิบายอรรถประโยชน์ตามลักษณะที่กล่าวไปแล้วนั้น ทฤษฎีอรรถประโยชน์ดังกล่าวไม่สามารถจะให้คำตอบได้แน่ชัด ในกรณีที่มีทรัพยากรจำกัด และมีทางเลือกระหว่างการผลิตอาหารเพื่อจะเลี้ยงผู้คนเป็นจำนวนมาก กับเลือกที่จะผลิตรถยนต์ที่หรูหราสำหรับผู้ที่มีฐานะมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเอาไว้ใช้แต่ผู้เดียว ว่าควรจะใช้ทรัพยากรดังกล่าวเอาไปทำอะไร

ถ้าจะเอาคำถามนี้ไปถามปราชญ์ธรรมดาโดยทั่วไป ทุกคนก็จะสามารถให้คำตอบได้ง่ายโดยไม่ต้องสงสัยเลยว่า ควรจะใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดนั้นเอาไปผลิตอาหารสำหรับเลี้ยงผู้คนเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าหากไปถามนักเศรษฐศาสตร์ที่ใช้วิธีการวิเคราะห์อย่างเป็น “วิทยาศาสตร์” ดังกล่าว หรือบางที่เรียกว่า ปฏิฐานนิยม (positivism) เพื่อให้ต่างกับคำว่า ปทัสฐานนิยม (normativism) ที่มีการนำเอาคุณค่าเข้ามาพิจารณาประกอบได้ นักเศรษฐศาสตร์ประเภทดังกล่าวซึ่งถือว่าเป็นเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จะไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนได้กับคำถามที่น่าจะมีคำตอบอย่างชัดเจนเช่นนี้ ทำให้ насสงสัยว่ามีอะไรผิดปกติในตรรกะของความคิดในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเปล่า ความผิดพลาดที่สำคัญก็คือ การใช้ข้อสมมติฐานทางคณิตศาสตร์ของฟังก์ชันอรรถประโยชน์ในลักษณะดังกล่าว เพื่อจะให้ตัววิชามีลักษณะเป็น ปฏิฐานนิยม หรือมีความเป็นวิทยาศาสตร์ โดยมีต้นทุนที่สำคัญคือละเลยสภาพความเป็นจริง และข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับความเป็นมนุษย์

ในกรณีทั่วไป นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอาจจะอธิบายเพิ่มเติมได้ว่า ไม่มีใครที่จะสามารถใช้ทรัพยากรได้โดยไม่มี ความจำกัด เพราะทุกคนต่างมีข้อจำกัดของทรัพยากรหรือรายได้ที่แต่ละคนมี แต่ปัญหาก็คือความจำกัดของรายได้และทรัพยากรที่แตกต่างกันมาก อาจจะทำให้บุคคลบางคนสามารถบริโภคทรัพยากรอย่างล้นเหลือ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจเพียงชั่วขณะแล้วก็หายไป แล้วก็ยิ่งเพิ่มระดับตัณหาและความทะยานอยากที่ต้องการการสนองตอบทางวัตถุ ที่มีต้นทุนของการใช้ทรัพยากรที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากข้อจำกัดในการใช้ทรัพยากรของเขามีน้อยกว่าบุคคลอื่น ๆ มาก ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นเนื่องจาก ไม่สามารถอธิบายความหมายที่ชัดเจนของคำว่าอรรถประโยชน์ ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก และถูกทำให้มีความหมายในทางสามัญหรือต่ำทรามลง (vulgarization) ตั้งแต่ ฮอบบส์ เป็นต้นมา

ที่ได้นำเอาทฤษฎีอรรถประโยชน์ (utility theory) ที่เป็นแนวคิด ซึ่งได้รับการพัฒนาจากอารยธรรมตะวันตก มาอธิบายอย่างละเอียดพอสมควร ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่ชัดเจนในความหมายของคำ ประกอบกับความพยายามที่จะทำให้วิชาการมีลักษณะเป็น ปฏิฐานนิยม ในลักษณะที่ยังทำให้หลงผิด เพียงแต่เพื่อจะใช้เป็นเครื่องมืออธิบายฟังก์ชันของอุปสงค์ (demand function) หรือทฤษฎีอุปสงค์ (demand theory) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกลไกตลาด ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดและส่งผลเสียในทางทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากไม่เข้าใจความหมายของการบริโภคอย่างถ่องแท้ตนเอง การใช้ทฤษฎีอรรถประโยชน์ (utility theory) ในลักษณะดังกล่าวในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จึงเป็นตัวอย่างของมิชฌาติฐิที่ร้ายแรง

ถ้าหากจะย้อนกลับมาในประเด็นของพุทธเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวกับอรรถประโยชน์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ถ้าหากเข้าใจความหมายของการบริโภคตามแบบของพุทธแล้ว จะไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดเลยที่จะต้องกล่าวถึงทฤษฎีอรรถประโยชน์ เพราะการบริโภคนั้นมิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างความพึงพอใจหรือความสุข ตามความเข้าใจของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่เป็นการช่วยประคับประคองชีวิตให้ดำเนินไปตามทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อจะได้พบความสุขอย่างแท้จริงในที่สุด ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องการบริโภคหรือใช้ทรัพยากรมากมาย เพราะทางนั้นเป็นทางแห่งกิเลส ซึ่งจะไม่นำไปพบกับความสุขอย่างแท้จริงอีกเช่นกัน

อย่างไรก็ตามในพุทธก็มีทฤษฎีหรือแนวคิดที่เกี่ยวกับ อรรถ ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรม กับ อรรถ หรือ หลักการ กับ ความมุ่งหมาย นั่นก็คือก่อนลงมือปฏิบัติหรือทำตามหลักการอย่างหนึ่งอย่าใด จะต้องหวังให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย มิฉะนั้นจะเป็นการกระทำที่คลาดเคลื่อน เลื่อนลอย หรือมลาย (พระธรรมปิฎก, 2538: 6831) ดังนั้น อรรถ จะต้องมีความชัดเจนตั้งแต่แรก นั่นคือจะต้องเข้าใจ ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการหรือสาระที่พึงประสงค์ แต่เมื่อภาษาไทยไปแปลคำ utility ว่า อรรถประโยชน์ ซึ่งคำว่า อรรถ และ ประโยชน์ มีความหมายเหมือนกัน คือการมีประโยชน์ แต่จุดเน้นอยู่ที่ความชัดเจนของประโยชน์ ในขณะที่ utility ในภาษาอังกฤษซึ่งภาษาไทยแปลว่า อรรถประโยชน์ นั้นไม่มีความชัดเจน และสร้างปัญหาดังที่ได้อธิบายไปแล้ว ดังนั้นเพื่อลดความสับสนในพุทธเศรษฐศาสตร์ จะใช้คำว่า ทฤษฎีว่าด้วยอรรถ แทน ซึ่งหมายถึง ทิฐิ หรือ แนวคิดที่ว่าด้วยจุดมุ่งหมายหรือประโยชน์ที่ชัดเจน

คำว่า อรรถ ในหนังสือ พุทธธรรม ของ พระธรรมปิฎก ได้นำมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างในประเด็นที่สำคัญสองประเด็น คือ การอธิบายวิธีคิดแบบ โยนิโสมนสิการ และ ประโยชน์ของสมาธิ โดยที่ โยนิโสมนสิการ แปลตามศัพท์ตรงตัวว่า การทำใจโดยแยบคาย (พระธรรมปิฎก, 2538: 670) หรือถ้าจะอธิบายให้ตรงตามความหมายก็คือ ความคิดที่สกัดอวิชชา ตัณหา (พระธรรมปิฎก, 2538: 675) ซึ่งทั้งอวิชชาและตัณหาไปด้วยกันเสมอ เพราะมีอวิชชาคือความ

ไม่รู้จริงจึงมีตัณหา หรือตัณหาเกิดจากอวิชชา การคิดแบบโยนิโสมนสิการคือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้จริง และวิธีคิดให้เกิดความรู้จริงอย่างหนึ่ง คือวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ ดังที่ได้อธิบายไปแล้วในตอนต้น คือจะต้องเข้าใจหลักการ หรือหลักปฏิบัติ กับความมุ่งหมายจากหลักการหรือหลักปฏิบัติให้ชัดเจน (พระธรรมปิฎก, 2538: 683) ส่วนในกรณีของสมารินั้นก็มีอรรถหรือประโยชน์ที่มุ่งหมายที่ชัดเจน คือรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง (พระธรรมปิฎก, 2538: 883) ดังนั้นประเด็นที่ต้องการเน้นในที่นี้ก็คือ อรรถ จะต้องมีความชัดเจน ดังนั้นถ้าเป็นอรรถของการบริโภค ในแง่ของพุทธเศรษฐศาสตร์ก็จะต้องมีความชัดเจนดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็คืออรรถของการบริโภคนั้นมีได้มีเพื่อสร้างความพึงพอใจ หรือ ความสุข ตามทัศนะของอารยธรรมตะวันตก แต่เป็นการช่วยประคับประคองชีวิตให้สามารถดำเนินไปได้ตามทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ดังกล่าวมาแล้ว

แต่ถ้าหากจะอธิบายทฤษฎีอรรถในพุทธเศรษฐศาสตร์ให้มีความหมายเทียบเคียงได้กับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก อรรถจะต้องมีความหมายที่แน่นอนเพียงอย่างเดียวคือการใช้ประโยชน์ (utilization) ดังนั้นทฤษฎีอรรถในพุทธเศรษฐศาสตร์ควรจะหมายถึงการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่หรือสิ่งที่ผลิตได้ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ซึ่งเป็นจุดยืนแบบพุทธในประเด็นที่จะกล่าวต่อไปว่าด้วย ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด ในประเด็นนี้ได้มีแนวคิดเศรษฐศาสตร์ทางเลือกสายมนุษยนิยมใหม่ (Neo-humanism) เสนอความคิดเรื่องการใช้ประโยชน์อย่างก้าวหน้า (Progressive Utilization : PROUT) นั่นคือการใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่ทั้งหมดมาใช้เพื่อให้ทุกสิ่งที่มีมนุษย์ผลิตได้มีประโยชน์ในการใช้สอยมากที่สุด มีอันตรายน้อยที่สุด สามารถตอบสนองความจำเป็นเบื้องต้นของมนุษย์ทุกคนได้ (โปรตตุ Sarkar, 1992 : 12-20) อย่างไรก็ตาม ถ้าหากไม่เน้น ปัญญา เป็นหลัก ก็จะมีปัญหาไม่เข้าใจว่า เพราะเหตุใดจึงจำเป็นจะต้องใช้ประโยชน์อย่างก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้ ปัญญา จึงเป็นแกนกลางของความคิดในพุทธเศรษฐศาสตร์

ทฤษฎีการกระจายผลผลิต (Distribution Theory)

ทฤษฎีการกระจายผลผลิต (distribution theory) โดยปกติถือว่ามีความสำคัญในระดับสูงของวิชาเศรษฐศาสตร์ เพราะเป้าหมายหรืออรรถของการผลิตก็เพื่อการบริโภค และเมื่อเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่าการบริโภคคือการทำให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุข การได้รับการจัดสรร (allocation หรือ distribution) เพื่อการบริโภคจึงเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นประเด็นในเรื่องสวัสดิการ (welfare) โดยรวมของสังคม ซึ่งถือกันว่าสังคมจะมีความสุขหรือไม่ ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดสรรหรือการกระจายผลผลิตในสังคมว่าจะทำหน้าที่ได้ดีเพียงใด ถ้าใช้จุดยืนในเรื่องผลประโยชน์ส่วนตน (self-interest) และจุดยืนในเรื่องความยุติธรรม ก็มักจะมีข้อสรุปตามมาว่า แต่ละคนควรจะได้รับ การกระจายผลผลิต ตามความสามารถในการผลิตของตัวเอง (to each according to his/her ability) หรือถ้าหากจะอธิบายในทางเศรษฐศาสตร์ก็就会有ความ

หมายความว่าทุกคนควรจะได้รับผลตอบแทนตามผลิตภาพ (productivity) หรือความสามารถในการผลิตของแต่ละคน โดยหลักการจะมีความหมายค่อนข้างชัดเจน แต่ถึงขั้นปฏิบัติ การจำแนกผลิตภาพของปัจจัยการผลิตแต่ละปัจจัยออกมาต่างหากจากกัน โดยไม่มีกฎกติกาในการจำแนกล่วงหน้า ทั้งที่กฎกติกานั้นก็มีได้บ่งชี้ว่าสามารถสะท้อนผลิตภาพที่แท้จริง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความจำเป็นที่ต้องมีกฎกติกาในการจัดสรรล่วงหน้า ก็เพราะว่าในความเป็นจริง ไม่อาจจะหาวิธีการที่จะคำนวณผลิตภาพของปัจจัยการผลิต แต่ละปัจจัยออกมาได้อย่างแท้จริงนั่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มิใช่อะไรของฝ่ายสังคมนิยม ที่เสนอว่าการกระจายผลผลิตนั้นควรจะเป็นไปตามความจำเป็นของแต่ละบุคคล (each according to his/her needs) แต่ทันทีที่มีการจัดสรรในลักษณะเช่นนี้ก็จะมีความขัดแย้งกัน อันมีผลจากจุดยืนในเรื่องผลประโยชน์ส่วนตน นั่นก็คือแต่ละคนจะแสดงถึงความจำเป็นของตนให้มาก ในขณะที่แต่ละคนจะไม่ใช้ความพยายามในการผลิตเท่าที่ควร ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาแล้วในประเทศคอมมิวนิสต์ สังคมนิยม และประเทศที่ดำเนินนโยบายแบบรัฐสวัสดิการ

จอห์น สจวต มิลล์ (1806-1873) เป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรกที่แยกการผลิต (laws of production) และการกระจายผลผลิต (laws of distribution) ออกจากกัน โดยชี้ให้เห็นว่าการกระจายผลผลิตนั้นจะต้องขึ้นกับกฎหมายและประเพณีของสังคม แต่นักเศรษฐศาสตร์รุ่นต่อมาต้องการจะแสดงให้เห็นว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชา “วิทยาศาสตร์” สังคม สามารถอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยความจริงนั้นมีความคิดมาจากแนวคิดเรื่อง ผลประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ผสมกับความยุติธรรม (each according to his/her ability) และแนวคิดเรื่องการแข่งขัน ตั้งแต่ความคิดของ เฮสิียด (Hesiod) ซึ่งถือว่าเป็นนักเศรษฐศาสตร์ชาวกรีก และเป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรกของโลกที่มีการบันทึกเอาไว้ คือประมาณ แปด ศตวรรษก่อนคริสต์กาล โดยเฮสิียดอธิบายว่าการเลียนแบบการบริโภคของผู้อื่นทำให้เกิดการแข่งขัน ซึ่งถือว่าเป็น “ความขัดแย้งที่ดี” เพราะจะช่วยลดปัญหาความขาดแคลน แต่การได้ทรัพย์สินจะต้องได้มาโดยถูกต้อง ต้องไม่มีการขโมยหรือแย่งชิงทรัพย์สินมาจากผู้อื่น ซึ่งสะท้อนหลักความยุติธรรม และเริ่มมีจุดเน้นเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลตั้งแต่ เดโมคริตัส (460-370 ปีก่อนคริสต์กาล) เนื่องจากกรีกเน้นการมีทรัพย์สินส่วนบุคคลของอภิชน ซึ่งต่างกับจักรพรรดิหรือพระราชในตะวันออก แม้กระทั่งในอินเดียสมัยพระพุทธเจ้า ที่เมื่อเจ้าของทรัพย์สินเสียชีวิตและไม่มีทายาท ทรัพย์สินสมบัติจะตกเป็นของจักรพรรดิหรือพระราช ความคิดในเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลได้รับการสนับสนุนในศาสนาฮินดูและคริสต์ยุคแรก ดังที่มีระบุไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลว่า “ผู้ใดปลูกลองุ่น ผู้นั้นก็ควรจะได้รับประทานผลองุ่น เขาจะไม่เป็นผู้ปลูกลองุ่นเพื่อให้คนอื่นมารับประทาน” (Isaiah 65 : 21, 23) ดังนั้นแนวคิดในเรื่องการแข่งขัน ความยุติธรรม จากการได้รับผลผลิตจากการทำงานของตน และสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลล้วนแต่เป็นรากความคิดในอารยธรรมตะวันตกมานานแล้ว ดังนั้นถ้าหากนักเศรษฐศาสตร์

กระแสหลักมีข้อเสนอที่มีวิธีการคิดที่เป็น “วิทยาศาสตร์” แต่มีคำตอบที่แตกต่างไปจากนี้ คงจะมีปัญหาในแง่ของความน่าเชื่อถือ

ดังนั้นทฤษฎีการกระจายผลผลิตจึงได้ข้อสรุปที่ลงตัว กล่าวคือ จากการทำงานของกลไกของตลาดที่มีการแข่งขันอย่างสมบูรณ์ (perfect competition) ปัจจัยการผลิตจะต้องได้รับผลตอบแทนตามผลิตภาพของแต่ละปัจจัย ซึ่งถ้าหากจะศึกษาจากตรรกะของฟังก์ชันการผลิต พร้อมทั้งข้อสมมติที่จำเป็นทางคณิตศาสตร์ ประกอบกับเงื่อนไขของการแข่งขันที่สมบูรณ์ในตลาดสินค้าเพื่อการบริโภค รวมกับการแข่งขันที่สมบูรณ์ในตลาดปัจจัยการผลิต ก็จะได้ผลออกมาเช่นนั้น แต่ในขณะเดียวกันที่เป็นความจริงอีกเช่นกันก็คือ ตรรกะทางคณิตศาสตร์เพื่อให้วิชาการเป็น “วิทยาศาสตร์” นั้น ถูกสร้างขึ้นมาก็เพื่อให้ได้รับคำตอบในลักษณะดังกล่าว เพราะถ้าหากไม่ได้รับคำตอบเช่นนั้น ก็จะขัดกับความเชื่อที่เป็นพื้นฐานในอารยธรรมตะวันตกที่ฝังรากมานานแล้ว จะทำให้ทฤษฎีที่ขัดแย้งกับความเชื่อที่ฝังรากลึกมานานถูกตั้งคำถาม

ถ้าหากความจริงการพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นแต่เพียงวิธีการที่จะตอบย้ำความเชื่อที่มีมานานในอดีต ดังนั้นการพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เกือบจะไม่มี ความจำเป็นแต่ประการใด หรือถ้านำมาใช้ก็ไม่ต่างกับวิธีการของมายากลหรือไสยศาสตร์นั่นเอง (รายละเอียดในเรื่องระเบียบวิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์ในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ไม่สลบซับซ้อน ผู้อ่านที่สนใจจะศึกษาได้จากตำราเศรษฐศาสตร์ทั่วไป)

สำหรับทฤษฎีการกระจายผลผลิต (distribution theory) ในพุทธเศรษฐศาสตร์มีแน่ชัดอยู่แล้ว จากจุดยืนเบื้องต้นที่ปรารถนาจะให้ทุกคนมีความสุขโดยไม่มีการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความทุกข์ทั้งหลายที่ยังคงมีอยู่จะต้องได้รับการบรรเทาโดยไม่มีข้อยกเว้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุกข์เวทนาอันเกิดจากการได้รับปัจจัยสี่ที่ไม่พอเพียง ทำให้ไม่สามารถดำรงสภาวะความเป็นมนุษย์ ที่จะช่วยประคับประคองตนเองให้ดำเนินชีวิตไปตามเส้นทางสายกลางได้ และถ้าหากจะยืมความคิดจากอารยธรรมตะวันตกมาอธิบายให้ชัดในเรื่องนี้ ก็อาจจะกล่าวได้ว่าการได้รับปัจจัยสี่ที่เพียงพอแก่การดำรงชีพ เป็นสิทธิอันชอบธรรมของมนุษย์ทุกคน การได้รับน้อยกว่านั้นก็จะเป็นความทุกข์ การได้รับมากกว่านั้นก็ก่อให้เกิดดิ้นรนและเป็นความทุกข์เช่นกัน แต่มีใช้หมายความว่าทุกคนจะต้องได้รับทุกสิ่งทุกอย่างเท่ากัน เพราะความต้องการทางกายภาพและสรีรภาพของแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน ดังนั้นจะต้องคำนึงถึงความจำเป็นของแต่ละคนเป็นหลัก ดังนั้น จักรกัณฑ์สูตร (สุตตันต เล่ม 3 ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อ 36 หน้า 53) กล่าวถึงหน้าที่ของพระราชที่ดีว่า “อนึ่งบุคคลใดเหล่าใดในแคว้นแคว้นของพ่อ ไม่มีทรัพย์ พ่อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย” (โปรดดู David Loy, 1998 : 6 ประกอบ)

ดังนั้นทฤษฎีการกระจายผลผลิตของพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นไม่อิงอยู่กับความสามารถในการผลิต แต่ขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการดำรงชีวิต ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายกับแนวคิดของฝ่ายสังคมนิยมและแนวคิดรัฐสวัสดิการ (welfare state) แต่ที่ต่างกันอย่างชัดเจนก็คือ ทั้ง

สองความคิดดังกล่าว ถึงแม้จะพยายามก้าวออกไปพ้นจากความคิดแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่ก็ก้าวไม่พ้นอารยธรรมการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ซึ่งฝังรากลึกในอารยธรรมตะวันตก จนมีการกล่าวอ้างว่าความเห็นแก่ตัวเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ตามธรรมชาติโดยทั่วไป ข้อนี้จะเป็นจริงเพียงใดจะไม่ยกมาอภิปรายอีก แต่ลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในของระบบสังคมนิยมและรัฐสวัสดิการดังที่ได้แสดงมาแล้ว

ในกรณีของพุทธนั้น ปฏิเสธการมีตัวตน คือการเน้น อนัตตา ตั้งแต่แรก ดังนั้นการเห็นแก่ตัวจึงไม่เป็นประเด็นหรือจุดเน้นใน พุทธเศรษฐศาสตร์ และเมื่อไม่มีความเห็นแก่ตัว ขณะเดียวกันก็เน้นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน การกระจายผลผลิตเพื่อให้ทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่อิงกับความสามารถในการผลิต จึงเป็นจุดยืนที่ชัดเจนของทฤษฎีการกระจายผลผลิต (distribution theory) ของพุทธเศรษฐศาสตร์

ลักษณะเช่นนี้ทำให้ไม่ต้องวิตกในเรื่องของการวัดผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิต เพราะไม่สามารถวัดได้ในความเป็นจริงอยู่แล้ว แต่การที่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ มีความประสงค์ที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ถ้ามิใช่เจตจำนงร่วมกันของชาวโลกทั้งหมด ก็จะต้องกล่าวอย่างน้อยก็เป็นเจตจำนงของชาวพุทธ ดังนั้น ถ้าเอาการกระจายผลผลิตไปอิงกับผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิต ก็อาจจะขัดกับหลักการนี้ได้ การไม่เน้นเรื่องผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิตนั้น ไม่ใช่เป็นเพราะไม่มีแนวคิดเช่นนี้ในความคิดแบบพุทธ ซึ่งก็เป็นความจริงส่วนหนึ่ง แต่ที่เป็นความจริงยิ่งกว่าก็คือ จุดที่ไม่ต้องการเน้นความเห็นแก่ตัว (self-interest) และความโลภ (greed) เพราะทั้งสองเป็นปัจจัยของความทุกข์ โดยเนื้อแท้พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นการกินแบบพอดีและการอยู่แบบพอดี มิใช่การกินดีอยู่ดี และเน้นความสามารถในการพึ่งตนเอง (self-reliance) เป็นสำคัญ

การประยุกต์ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการศึกษาทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ยกมาอธิบายข้างบนนี้เป็นเพียงตัวอย่าง ของการนำทฤษฎีที่เป็นหัวใจหลักของวิชาเศรษฐศาสตร์มาอธิบาย เพื่อให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างทฤษฎีที่มีอยู่ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กับพุทธเศรษฐศาสตร์ ในขั้นนี้ไม่มีความประสงค์ที่พัฒนาทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์มากไปกว่านี้ เนื่องจากเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลา ความรู้ และประสบการณ์ ที่จะต้องค่อยรวบรวมและพัฒนาขึ้นมา เพื่อให้เป็นความรู้ที่มีรากฐานมั่นคง แทนที่มีทฤษฎีเป็นจำนวนมาก แต่สามารถโต้แย้งได้ง่ายว่าเป็นทฤษฎีที่ผิด หรือ มีจรรยาวิธี ในส่วนที่เหลือจึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านและผู้สนใจจะต้องช่วยกันคิดทฤษฎีอื่น ๆ ของพุทธเศรษฐศาสตร์ ขึ้นมาบนพื้นฐานของหลักการของความเข้าใจมนุษย์ใน

แบบพุทธ ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า เป็นความเข้าใจที่มีความใกล้เคียงกับธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์มากที่สุด

หลังจากที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีหลัก 4 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการผลิต การบริโภค ทฤษฎีอรรถ (ประโยชน์) และทฤษฎีการกระจายผลผลิตแล้ว จะได้ลองประยุกต์แนวความคิดแบบพุทธเข้ากับเรื่องต่างๆ ที่มีความสำคัญมากในวิชาเศรษฐศาสตร์เช่นกัน ถือได้ว่าเป็นการประยุกต์ทฤษฎีของพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งนำเอาประเด็นที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญของเศรษฐศาสตร์และแนวคิดที่สำคัญแบบพุทธ ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎีการใช้เวลา (time-use theory) ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด (theory of economy) และทฤษฎีว่าด้วยการหาความสุขหรือความพอใจจากการทำงาน (theory of work satisfaction) มาพิจารณา

ทฤษฎีการใช้เวลา (time-use theory) เวลาถือได้ว่าเป็นโภคทรัพย์ในทางเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากทุกคนสามารถจะเอาเวลาไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง ภายใต้ขอบเขตจำกัดของความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล นอกจากนั้นทุกคนยังได้รับการจัดสรรเวลาให้ในแต่ละวันเท่าเทียมกันคือวันละ 24 ชั่วโมง โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติด้วยฐานะทางเศรษฐกิจ เพศ เชื้อชาติ และวัย ตลอดจนลัทธิความเชื่อของแต่ละบุคคล จึงถือได้ว่ามีการกระจายให้กับทุกคนอย่าง “ค่อนข้าง” จะเท่าเทียมกัน ที่ใช้คำว่า “ค่อนข้าง” แทนที่จะเท่าเทียมกัน ก็เพราะว่าความแตกต่างของสรีระของแต่ละคน ทำให้ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากเวลาได้ไม่เท่าเทียมกัน แต่อย่างน้อยก็ถือได้ว่าเป็นโภคทรัพย์ที่ทุกคนได้รับการจัดสรรค่อนข้างจะเท่าเทียมกันกว่าโภคทรัพย์อื่น ๆ และเป็นการได้รับตามธรรมชาติ คือไม่จำเป็นต้องไปร้องขอจากใคร

โดยทั่วไปเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะพิจารณาจาก ความพึงพอใจ (pleasure) ในการใช้เวลา ซึ่งต่อจากนี้ไปจะเลิกใช้คำว่า อรรถประโยชน์ (utility) ซึ่งสร้างความสับสนทั้งในภาษาอังกฤษและภาษาไทย หลังจากที่ได้อธิบายคำว่า อรรถ ซึ่งแปลว่าจุดมุ่งหมาย เป้าหมาย หรือประโยชน์ที่พึงได้รับหรือประโยชน์ในการใช้ (utilization) อย่างชัดเจนแล้ว และขอให้เข้าใจว่าทุกครั้งที่ได้กล่าวถึง ความพึงพอใจนั้น เป็นการใช้อย่างไรตามกรอบเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ถ้าจะใช้ในกรอบของพุทธเศรษฐศาสตร์จะใช้ในกรอบความคิดของ ความทุกข์และความสุข เท่านั้น ความพึงพอใจจากการใช้เวลาดังกล่าว เกิดจากทางเลือกที่มีอยู่หลายทางเป็นต้นว่า การพักผ่อนในลักษณะที่เป็นการนอนหลับเพื่อให้ร่างกายได้พักผ่อนจากความเหน็ดเหนื่อย ช่วยให้ร่างกายได้มีโอกาสซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอในช่วงเวลาดังกล่าว การหย่อนใจหรือการสันทนาการ เพื่อช่วยคลายความเครียด หรือสร้างความเพลิดเพลินใจ หรือใช้ไปในการทำงานซึ่งเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่ามีความสำคัญที่จะต้องได้รับผลตอบแทนเป็นรายได้หรือสิ่งของ เพื่อไปใช้ในการบริโภคให้เกิดความพึงพอใจ ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของทางเลือกในการใช้เวลา โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด ซึ่งต้องหมายถึงการมีสุขภาพกายและใจที่ดีด้วย

ดังนั้นการที่แต่ละคนจะใช้เวลาไปในลักษณะใด ย่อมขึ้นกับความพอใจที่จะเลือก (preference) การใช้เวลาเพื่อการนั้น ๆ แต่เนื่องจากกระแสความคิดเรื่องเงินและผลิตภาพมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในสังคมทุนนิยมและบริโภคนิยม มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน รวมทั้งใช้เงินเพื่อการลงทุนและเป็นสินค้าเพื่อการเก็งกำไร หรือถ้าจะใช้ภาษาพุทธเศรษฐศาสตร์ เงินจะทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นความโลภให้มีความรุนแรงมากขึ้น ในภาวะเช่นนี้มีแนวโน้มที่จะใช้เงิน เป็นหน่วยในการคำนวณการใช้เวลาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นต้นว่า ถ้าหากไปทำงานในตลาดที่มีการจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงิน ก็จะต้องคำนวณว่าทำงานประเภทไหน อย่างไร จึงจะได้เงินมากที่สุด ในระยะเวลาเท่ากัน หรือถ้าหากไม่ได้ทำงานที่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงิน ก็จะกลับมาคิดว่าถ้าหากทำงานบ้านเอง เพราะมีเวลาว่างและไม่มีโอกาสไปหาเงิน ด้วยวิธีการอื่นจะคุ้มกันไหม หรือใช้เวลาไปทำงานอย่างอื่นที่มีค่าตอบแทนสูงกว่า แล้วจ้างคนอื่นมาช่วยทำงานบ้านแทน หรือแม้กระทั่งจะหย่อนใจหรือสันตนาการ จะต้องคำนวณว่า การหย่อนใจดังกล่าวจะต้องเสียเวลาและเสียเงินไปเท่าไร จะคุ้มกันหรือไม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีความพยายามในการเปลี่ยนแปลงหน่วยเวลาให้เป็นเงิน แล้วแปลงหน่วยเงินเป็นความพึงพอใจ ซึ่งแปลเอาเองว่าความพึงพอใจในลักษณะดังกล่าวคือ ความสุข ซึ่งก็แน่นอนว่าส่วนใหญ่จะไม่เป็นความจริง การคิดในลักษณะนี้ นอกจากสร้างความซับซ้อนในการคิดโดยไม่จำเป็นแล้ว ส่วนใหญ่ผลที่ได้รับก็มีใช้ความสุขอย่างแท้จริงตามที่คาดหมาย

ถ้าหากใช้จุดยืนแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ จะต้องเปลี่ยนวิธีคิดโดยสิ้นเชิง โดยจะต้องเริ่มจากคำว่า “ความสุข” คืออะไร ถ้าไม่เข้าใจในความหมายที่ลึกซึ้ง ก็ควรจะเข้าใจความหมายที่ง่าย ๆ และทุกคนเข้าใจได้ ก็คือการที่ไม่มีการเบียดเบียนเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตัวเองหรือผู้อื่น การไม่เบียดเบียนตัวเองมิได้หมายความว่าไม่ทำให้ตัวเองต้องเหนื่อยแรง หรือบางครั้งอาจจะได้รับอันตรายเจ็บปวด หรือเจ็บป่วยบ้าง แต่ความหมายที่แท้จริงก็คือไม่ทำให้ตัวเองเกิดความรู้สึกขัดข้อง ขัดเคือง หรือเป็นทุกข์ใจ แม้แต่การทำงานหนักและการทำงานที่เสี่ยงอันตราย ถ้าหากเป็นไปเพื่อ อรรถ ที่เป็นกุศล หรือเป็นสิ่งที่ดีงามแล้ว ตามความหมายของ กุศล อกุศล หรือความดีความชั่วแบบพุทธที่เน้นเจตนาและผลที่ใจเป็นหลักดังที่อธิบายไว้อย่างชัดเจนไปแล้ว ก็ย่อมถือว่าไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง ดังนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์ มิได้มีเจตนาให้มนุษย์งอมืองอเท้า หยิบหย่อง ตรงกันข้ามกลับสนับสนุนให้มี เมตตา กรุณา และมุทิตา ต่อผู้อื่น และเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว หากจำเป็นจะต้องเหนื่อยกาย เหนื่อยใจ ก็ควรที่จะทำ แต่ที่ไม่ควรจะมีเพียงอย่างเดียว คือทำแล้วเกิดทุกข์ใจ ส่วนการไม่เบียดเบียนผู้อื่นนั้นมีความหมายที่แคบและเข้าใจได้ง่ายกว่า เนื่องจากความรู้สึกหรือความเข้าใจของบุคคลอื่นอาจจะแตกต่างไปจากตัวเองได้ ดังนั้นการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนแม้แต่เพียงร่างกาย ถ้ามิใช่เป็นความยินยอมพร้อมใจของเขาเองแล้ว ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

ดังนั้นจุดยืนแบบพุทธนั้น การใช้เวลาให้เกิดประโยชน์เต็มที่ก็คือ การใช้เวลาให้ตนเองมี “ความสุข” แต่เมื่อความสุขสามารถเกิดได้จากปัญญา โดยผ่านกระบวนการไตรสิกขา

ดังนั้นความสุขจึงมิได้เกิดจากการผลิตเพื่อการบริโภค การผลิตเพื่อการบริโภคนั้นเป็นเพียงส่วนประกอบที่จำเป็นของการใช้เวลาอันน้อยนิด และเกือบจะไม่มีเวลาจำเป็นที่จะต้องผลิตเองทั้งหมด ถ้าหากปริมาณที่จำเป็นต้องใช้เพื่อการบริโภคมีไม่มาก เมื่อเข้าใจในลักษณะเช่นนี้ การใช้เวลาที่เป็นประโยชน์มากที่สุด ก็คือการใช้เวลาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ซึ่งเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์ทรงเลือกที่จะปฏิบัติ

ถ้าหากจะศึกษาลงไปในรายละเอียดการใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดของพระองค์ ในฐานะที่เป็นตัวอย่างของการใช้เวลา ก็คือ พระองค์ทำหน้าที่เป็นครูที่มีความสามารถเลือกใช้ธรรมแก่บุคคลและกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยให้เกิดการเผยแผ่ธรรมะในวงกว้างได้มากที่สุด ซึ่งนอกจากผู้นำทางศาสนาอื่นและมหาษัตริย์แล้ว ท่านจะเลือกบุคคลที่พิจารณาแล้วด้วยญาณ ว่าเป็นผู้ที่มีศักยภาพสามารถเข้าใจคำสอนของพระองค์ได้ดีเพื่อจะทรงสั่งสอน อีกทั้งพระองค์จะใช้เวลาค่อนข้างสูง อบรมสั่งสอนสาวกจนบรรลุอรหัตผลเพื่อไปทำหน้าที่เผยแผ่สั่งสอนผู้อื่น รวมทั้งกำหนดเป็นแนวปฏิบัติ ให้สาวกของท่านอธิบายคำสอนเป็นภาษาท้องถิ่น ที่ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ภาษานั้น ๆ (Gard, 1962 : 63-68) ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงแผ่กระจายอย่างกว้างขวางทั่วไปในทวีปเอเชีย โดยไม่มีการใช้กำลังบีบบังคับหรือทำสงครามรบพุ่ง เหมือนการขยายอิทธิพลของบางศาสนา โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยศรัทธาหรือความเชื่อเป็นหลัก แต่อาศัยความประจักษ์แจ้งด้วยตนเองหรือปัญญาเป็นรากฐานที่สำคัญ

ที่ยกมาพิจารณานี้ เป็นตัวอย่างของการใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามแนวคิดของพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าแตกต่างไปจากแนวคิดการใช้เวลาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาก เพราะเป็นการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นมากที่สุดเท่าที่ความสามารถของแต่ละบุคคลจะทำได้ ซึ่งมีผลทำให้ผู้ใช้เวลาเองก็มีความสุข พร้อมทั้งช่วยให้โลกมีสันติสุขพร้อมกันด้วยโดยตรง โดยไม่จำเป็นต้องคำนวณเวลาเป็นเงิน คำนวณเงินเป็นการบริโภค และแปลงการบริโภคเป็นความสุข เช่นในกรณีของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ถ้าหากทุกคนรู้จักใช้เวลาในลักษณะคือสามารถหาความสุขจากการใช้เวลาโดยตรง ในขณะเดียวกันก็รู้จักใช้เวลาที่มีอยู่ในแต่ละวันทำประโยชน์ให้แก่สัตว์โลกได้มากที่สุด โดยไม่เป็นการเบียดเบียนตัวเองไปด้วย พร้อมกันเช่นในกรณีของพระพุทธองค์ หรือเพียงแต่มีบุคคลที่มีความเข้าใจและปฏิบัติตนในลักษณะเช่นนี้เป็นจำนวนมากพอ ซึ่งไม่จำเป็นต้องมากนัก (critical mass) สันติสุขย่อมจะเกิดขึ้นกับโลกอย่างแน่นอน

ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด (Theory of Economy) ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด ที่จะกล่าวถึงนี้อาจจะสื่อความหมายไม่ตรงนัก แท้ที่จริงความคิดในเรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวกันกับประสิทธิภาพในการบริโภค หรือประสิทธิภาพในการผลิต เพราะความหมายของประสิทธิภาพในการบริโภคและประสิทธิภาพในการผลิตของ พุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นเรื่องเดียวกัน ในขณะเดียวกันก็เป็นการแสวงหาจุดยืนของการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้ได้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นการสะท้อนความเข้าใจของมนุษย์กับการใช้ทรัพยากรในลักษณะที่เป็นการถนอมการใช้

ทรัพยากรให้มากที่สุด ซึ่งมีความหมายต่อไปถึงจุดยืนเกี่ยวกับการดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ในลักษณะที่ยั่งยืนอีกด้วย

ดังนั้น การประหยัด (economy) ในที่นี้จึงไม่มีความหมายเช่นเดียวกับการประหยัด หรือ อดออมในแบบตะวันตก ซึ่งเป็นการอดออมไว้ในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ของการใช้ที่มากกว่าในอนาคต เป็นการเพิ่มโอกาสในการใช้ทรัพยากรแก่ผู้ที่อดออมนั้นในอนาคต ซึ่งก็มีความหมายของ ประโยชน์ส่วนตน (self-interest) แฝงอยู่ ในขณะที่ประสิทธิภาพในการบริโภคนั้น เป็นการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าโดยผู้ใช้ก็มีความสุขกับการกระทำเช่นนั้น อีกทั้งมิได้หวังผลของการมีโอกาสบริโภคเพิ่มขึ้นในอนาคต ดังปรากฏเป็นหลักฐานในพระไตรปิฎกตอนที่พระอานนท์สนทนากับพระเจ้าอุเทนเรื่องการใช้ประโยชน์จากจีวร ดังนี้

พระเจ้าอุเทน เมื่อจีวรเก่าแล้วจะทำอย่างไร
พระอานนท์ ก็พยายามที่จะปะ
พระเจ้าอุเทน ถ้าปะไม่ไหวจะทำอย่างไร
พระอานนท์ ก็จะมาซ้อนเข้าหลาย ๆ ชิ้น เป็นจีวรที่ซ้อนกันเข้า
พระเจ้าอุเทน ถ้าตามก็ไม่ไหว เพราะมันเปื่อยแล้วจะทำอย่างไร
พระอานนท์ ก็จะทำให้มันเป็นผ้าปูนอน
พระเจ้าอุเทน ถ้าใช้จนเปื่อยยุ่ยแล้วจะทำอย่างไรดี
พระอานนท์ เอามาพันทบกันเข้าเป็นผ้ารองนั่ง
พระเจ้าอุเทน ถ้าผ้ารองนั่งใช้จนเก่าขาดแล้วจะทำอย่างไร
พระอานนท์ เอาไปเผาไฟให้เป็นขี้เถ้าเอายากับมูลโค แล้วเอาไปฉาบฝา
กุฏิ ซึ่งทำด้วยดินให้มันสะอาดขึ้นมาใหม่

(อ้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 7 หมวดพระวินัย ข้อ 626, 2525, 24)

แนวคิดดังกล่าวมีส่วนคล้ายกับ จริยธรรมพิวริแตน (Puritan ethic) ที่ถือหลักประหยัด อดออม และใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ซึ่งผู้บุกเบิกในยุคแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวก ควอเกอร์ (Quakers) ที่เข้ามาตั้งรากฐานในอเมริกามีความเชื่อในเรื่องการทำงานหนัก การมีส่วนร่วมในชุมชน ใช้ชีวิตเรียบง่าย และอุทิศชีวิตให้กับจิตวิญญาณ กตึกาเบื้องต้นในการดำรงชีวิตของพวกเขา ก็คือ แต่ละคนไม่ควรจะปรารถนามีวัตถุสิ่งของมากเกินไปกว่าที่จะนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พวกเขาสอนลูกหลานว่า “ใช้จนกว่าจะใช้ไม่ได้ ใส่จนกระทั่งซ่อมใช้ใหม่ไม่ได้แล้วพยายามใช้ให้ได้ หรือมิฉะนั้นก็ไม่ต้องใช้” (use it up, wear it out, make do, or do without) (Elgin, 1993: 50-52)

จากตัวอย่างความคิดของ ควอเกอร์ ในเรื่องจริยธรรม พิวริแตน จะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับพุทธเศรษฐศาสตร์มาก เพราะถ้าเป้าหมายของมนุษย์อยู่ที่การแสวงหาความสุขทางใจแล้ว ความต้องการทางวัตถุก็จะเป็นประเด็นรอง และพยายามใช้วัตถุอย่างมีคุณค่า

มากที่สุด เพื่อที่จะเบียดเบียนผู้อื่นและสภาพแวดล้อมให้น้อยลง การที่พวก เควกเกอร์ มีความคิดเช่นนี้ เพราะเขามีความเชื่อว่าชีวิตที่อยู่ในโลกนี้ควรจะอุทิศให้แก่พระเจ้า ซึ่งก็มีความหมายเช่นเดียวกับการไม่มีตัวตนหรือนัตตาในแบบพุทธนั่นเอง แต่เมื่อความเชื่อเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ความเชื่อในเรื่องการอุทิศตนเพื่อพระเจ้าก็ลดน้อยลงหรือค่อยจางหายไป

ที่ยกตัวอย่าง จริยธรรมพิริแดน มาพิจารณาประกอบ เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ มิใช่มีเอกลักษณ์ (uniqueness) เฉพาะตัว แต่เมื่อใดก็ตามที่สามารถตัดประเด็นเรื่อง ผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) ออกไปได้ จะด้วยการใช้เหตุผลใดก็ตาม มนุษย์ก็จะพบว่าความสุขในชีวิตไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับการบริโภคทางวัตถุ ซึ่งก็จะนำไปสู่การใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีจิตสำนึก

ในประเด็นนี้ จริยธรรมพิริแดน แบบของ เควกเกอร์ ความคิดอนัตตา แบบของ พุทธ เลื่องถ้อยลงก็เพราะการเน้นผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) มากขึ้นของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ชัดว่า ในความเป็นจริงธรรมชาติของมนุษย์ไม่จำเป็นต้องเกิดมาพร้อมกับความเห็นแก่ตัว หรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว หากแต่การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแพร่หลายมากขึ้น เพราะถูกทำให้กลายเป็นความเชื่อสากลว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องเป็นเช่นนั้น ประกอบกับความเชื่อดังกล่าวได้รับการสนับสนุนให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นจาก ลัทธิทุนนิยม อุตสาหกรรมนิยม บริโภคนิยม และรูปแบบที่สลับซับซ้อนและฉ้อฉลยิ่งขึ้นของเงินตรา

อย่างไรก็ตาม จากจุดยืนทฤษฎีประหยัดหรือจะอธิบายให้ตรงประเด็นก็คือการขยายความของความหมายประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลของการบริโภคในแบบของเศรษฐศาสตร์ให้มีรูปแบบที่เด่นชัดยิ่งขึ้น ประเด็นเกี่ยวข้องกันที่ควรจะนำมาอภิปรายในที่นี้ก็คือ อาจลองเอาวิธีการอธิบายแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาโต้แย้งในประเด็นนี้ แทนที่จะพยายามใช้เวลาที่มีอยู่อย่างจำกัด ไปทำทุกวิถีทางเพื่อที่จะทำให้จิ๋วมีสภาพการใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ ให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ควรจะใช้เวลาไปทำการผลิตหรือทำประโยชน์อย่างอื่นที่มีผลในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (value added) มากกว่าการใช้เวลาไปทำเช่นนั้น แล้วเอาผลต่างที่ได้มากกว่าไปผลิตจิ๋วขึ้นมาใหม่ หรือจะผลิตผ้าปูรองนอน หรือผ้ารองนั่งก็ได้ในแต่ละกรณี หรือถ้าหากจะถือว่าการเทศนาอบรมสั่งสอนให้เพื่อนมนุษย์อื่น ๆ พ้นจากความทุกข์ อาจจะเป็นการใช้เวลาที่มีค่ายิ่งกว่า

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการให้คุณค่าแก่สิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่กิจกรรมต่าง ๆ อันเกิดจากการใช้เวลา และมีสมมติฐานเบื้องต้นที่มีได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน คือความพยายามตีค่าของคุณค่าดังกล่าว ให้มีมาตรฐานเดียวกันที่จะพอเทียบเคียงกันได้ ซึ่งมักจะใช้หน่วยของเงินตราเป็นเครื่องวัด ประเด็นสำคัญในเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงสองข้อ ข้อที่

หนึ่งคือ ความสุขของผู้ที่ใช้เวลาเพื่อการทำสิ่งต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่งคือความพอใจที่จะเลือก (preference judgement) ของผู้ใช้เวลา ที่จะเลือกใช้เวลาในช่วงไหนไปทำอะไรถึงจะได้ประโยชน์จากการใช้เวลามากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็มีข้อเท็จจริงในเบื้องต้นที่จะต้องพิจารณาประกอบว่า ไม่ว่าจะทำอะไรจะต้องพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีคุณค่ามากที่สุด

ทฤษฎีว่าด้วยการหาความสุขหรือความพอใจจากการทำงาน (Theory of Work Satisfaction) ทฤษฎีนี้มีที่มาจากคำสอนของ พระพุทธทาส อินทโรปัญญา เป็นหลัก โดย การแสดงธรรมของท่าน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะให้มนุษย์เข้าถึงความสุขในชีวิตประจำวัน อย่าง น้อย ๆ ก็เปรียบเทียบกับได้กับการมีชีวิตอยู่ในสวรรค์ คือไม่มีความทุกข์ยากเดือดร้อน หรือถ้าจะ ให้ดีกว่านั้นก็คือ ได้มีโอกาสมีประสบการณ์เข้าถึงภาวะนิพพานได้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ใน ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ (พระพุทธทาส, 2541, 49) ประเด็นหลักที่เป็นข้อเสนอของท่านที่เป็นหัวใจ สำคัญของทฤษฎีนี้ก็คือ “การทำงานคือการประพาศธรรม”

ที่จำเป็นจะต้องนำประเด็นนี้มาตั้งเป็นทฤษฎี เนื่องจากคำอธิบายดังกล่าวมีความหมายสำคัญมาก และอาจจะมีผลกระทบถึงขั้นจะต้องมีการปฏิวัติความคิดในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเสียใหม่อย่างแท้จริง ทั้งนี้ เนื่องจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีความเชื่อส่วนหนึ่งแฝงอยู่ว่า การทำงานนั้นเป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อหน่าย และเพื่อจะทดแทนความเหนื่อยหน่ายก็จำเป็นต้องมีค่าจ้างเป็นเครื่องตอบแทน ในทางตรงกันข้าม การหย่อนใจ หรือสันทนาการ (leisure) เป็นกิจกรรมที่สร้างความพึงพอใจ ดังนั้นจึงยินดีที่จะจ่ายทรัพย์เพื่อซื้อความพึงพอใจทั้งหมดนี้มีที่มาของความคิดที่เนื่องมาจากภาพการทำงานในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 18 และ 19 ซึ่งมีการใช้แรงงานเยี่ยงทาส และใช้คนงานไม่ต่างอะไรไปจากการใช้เครื่องจักร การทำงานในลักษณะเช่นนั้นอาจจะคิดได้ว่า เป็นความยากลำบาก ก่อให้เกิดความเหนื่อยยาก และน่าเบื่อหน่าย และการได้หย่อนใจก็จะมีสภาวะการผ่อนคลายกันข้าม

แต่ในความเป็นจริงสภาพการทำงานในปัจจุบันมิได้เป็นเช่นนั้น และนอกจากนั้นสิ่งที่ พระพุทธทาส ต้องการจะเน้นก็คือไม่ว่าสภาวะการทำงานจริง ๆ จะมีสภาพเช่นใด ทศนคติที่มีต่อการทำงานนั้นมีความสำคัญกว่า หรืออย่างน้อยก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าสภาวะของงานที่จะต้องทำจริง ดังนั้นถ้าหากเริ่มต้นจากทศนคติที่ถูกต้องว่า การทำงานคือหน้าที่ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต ดังนั้นการทำงานจึงไม่ใช่เรื่องของความเหนื่อยยาก ความน่าเบื่อหน่าย หรือเป็นการถูกลงโทษ แต่เป็นหน้าที่ที่มนุษย์พึงกระทำโดยปกติ ถ้าอธิบายว่าการปฏิบัติธรรมคือการทำหน้าที่ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ การทำงานก็คือการประพฤติธรรม ถ้าคิดได้เช่นนี้แล้ว ก็จะไม่คิดว่างานก่อให้เกิดความเหนื่อยยากหรือน่าเบื่อหน่าย จะช่วยทำให้เกิด “ความพอใจ” ที่ได้ทำงาน เพราะว่าได้ทำหน้าที่ตามธรรมชาติของมนุษย์ หรือได้ปฏิบัติธรรม

ขอให้สังเกตว่า ได้ใช้คำว่า “พอใจ” หรือ satisfaction แทนคำว่า พึงพอใจ หรือ pleasure โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะเน้นความแตกต่างระหว่างความพึงพอใจ ที่มีความหมายเช่นเดียวกับ utility ซึ่งเทียบกับความสุข (hedonism) ความพอใจในที่นี้ต้องการจะสื่อความหมายของความไม่รังเกียจ และถ้าจะให้ไปไกลกว่าความไม่รังเกียจในแบบพุทธ ก็คือ การทำงานด้วยความสุข

ทั้งนี้คงจะต้องยอมรับสภาพความเป็นจริงเช่นกันว่า ลักษณะตามธรรมชาติในทางภาวีสัยของงานแต่ละชนิดย่อมมีความแตกต่างกันจริง งานบางชนิดเป็นงานที่สร้างสรรค์ และสามารถสร้างความเพลิดเพลิน หรือ ความพอใจให้กับผู้ทำงานไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการพักผ่อนหรือสันทนาการ งานบางชนิดก็สร้างความกดดันและความเครียดให้ผู้ต้องทำงาน เช่นงานที่มีความเสี่ยงภัยสูง งานที่กำหนดมาตรฐานที่ยอมรับได้เอาไว้สูง งานที่มีกำหนดเวลาให้แล้วเสร็จค่อนข้างกระชั้นชิด นอกจากนั้นงานบางชนิดยังต้องทำเพราะความจำใจ เพราะถูกบังคับด้วยอำนาจโดยตรงหรืออำนาจแฝง งานบางชนิดเป็นงานที่สกปรกและน่าเบื่อหน่าย แต่ไม่ว่าภาวีสัย

ของงานจะมีความแตกต่างกันในความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด การมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน จะช่วยให้ค่อนข้างมากส่วนหนึ่ง

ในทางตรงข้ามสิ่งที่เรียกว่า การหย่อนใจ หรือ สันทนาการ ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งที่สร้างความพึงพอใจเสมอไป เป็นความจริงที่ว่า การหย่อนใจหรือสันทนาการเป็นกิจกรรมที่ “คาดหวัง” น่าจะสร้างความพึงพอใจ จึงจูงใจให้ผู้ที่ต้องการได้รับการเสียสละทรัพย์ พร้อมทั้งสละเวลาเพื่อที่จะได้รับการนั้น ๆ แต่ถ้าหาก การหย่อนใจ หรือ สันทนาการ เป็นการเสพอบายมุข เป็นต้นว่าเล่นการพนัน เสพของมีนเมา หรือสิ่งเสพติด ประพฤติสำส่อนในกามคุณ หรือส่งเสริมให้กิจกรรมเพศสัมพันธ์กลายเป็นกิจกรรมเชิงธุรกิจ หรือมีเพศสัมพันธ์ในลักษณะที่สร้างปัญหาตามมาภายหลัง สิ่งที่เราเรียกว่าเป็น การหย่อนใจ หรือ สันทนาการ มิได้เป็นการสร้างความสุขแต่กลายเป็นการสร้างทุกข์

ดังนั้นในเบื้องต้น จึงกล่าวว่า งาน (work) ก่อให้เกิดสภาพความไม่พึงพอใจ ส่วนการหย่อนใจหรือสันทนาการ (leisure) เป็นกิจกรรมที่สร้างความพึงพอใจเสมอไป โดยไม่มีการจำแนกถึงสถานะความเป็นจริงของกิจกรรมและชนิดในรายละเอียด แต่ในพุทธเศรษฐศาสตร์ มีหลักประกันที่จะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีความสุขสองหลักด้วยกัน หลักประกันประการแรกก็คือ ทัศนคติที่มีต่อการทำงาน นั่นก็คือ ถ้าคิดว่าการทำงานคือการปฏิบัติหน้าที่ตามธรรมชาติ ก็จะช่วยลดผลกระทบทางภววิสัยของงานที่ไม่น่าพึงปรารถนาลงได้ในระดับหนึ่ง ส่วนหลักประกันประการที่สองก็คือ ประสิทธิภาพของการบริโภค ถ้าหากการบริโภคเป็นไปเพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อประดับประดาชีวิตให้ดำเนินไปตามทางสายกลาง ย่อมไม่ต้องการการบริโภควัตถุมาก และเมื่อไม่ต้องการการบริโภควัตถุมาก ก็มีโอกาเลือกทำงานที่มีลักษณะเป็นการสร้างสรรค์และ/หรือ เป็นการสันทนาการไปด้วยในตัวพร้อมกันได้มากกว่า และถ้าหากจำเป็นจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่มีความยากลำบาก น่าเบื่อหน่ายด้วย ก็ถือได้ว่าเป็นหน้าที่หรือเป็นการปฏิบัติธรรม

ในลักษณะเช่นนี้ย่อมสามารถหาความพอใจหรือแม้แต่ความสุข (จากการปฏิบัติธรรม : ฌานสุข หรือแม้แต่นิพพานสุข) ได้เช่นกัน ถ้ามีทัศนคติต่อการทำงานในลักษณะเช่นนี้ ความหมายของงานในวิชาเศรษฐศาสตร์จะเปลี่ยนไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ขอให้เริ่มคิดจากกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเองก่อนว่า แต่เดิมนั้นความคิดเรื่องการทำงาน คือสร้างความไม่พึงพอใจ ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการทดแทนโดยการจ่ายค่าจ้างให้ และถ้าจะทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้จ้างและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ค่าจ้างนั้นควรจะมิมูลค่าเท่ากับผลผลิตของผู้ที่ทำงาน ถ้าหากผู้ที่ประสงค์จะทำงานเห็นว่าค่าจ้างไม่สูงคุ้มพอกับความเหนื่อยยากในการทำงาน แม้จะมีอัตราค่าจ้างสูงเท่ากับผลผลิตแล้วก็ตาม ผู้รับจ้างก็จะไม่ทำงาน การทำงานดังกล่าวก็จะไม่เกิด ผลผลิตก็จะไม่เกิด แต่ถ้าหากผู้ทำงานเห็นว่าการทำงานเป็นการปฏิบัติธรรม หรือเป็นหน้าที่ของเขา โดยยกตัวอย่างที่สุดขั้ว กล่าวคือ เกษตรกรก็ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องผลิตอาหารเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ คนงานในโรงฆ่าสัตว์

หรือโรงงานอุตสาหกรรมที่มีสภาพการทำงานเลวร้ายจากการทำงานเช่นนั้น ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของเขาเพื่อบริการแก่เพื่อนมนุษย์ โดยที่แน่นอนว่าเกษตรกรจะพึงพอใจกับสภาพการทำงาน และผลผลิตที่ได้มากกว่าคนงานในโรงงานสัตว์และคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีสภาพการทำงานที่เลวร้าย แต่ทั้งหมดก็ยินดีที่จะทำงานเพราะเป็นการปฏิบัติธรรม และไม่จำเป็นต้องรับค่าจ้างเท่ากับประสิทธิภาพในการผลิตของตน สิ่งแรกที่จะเกิดขึ้นก็คือมีผลผลิตส่วนเกินเหลือสำหรับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ไม่สามารถทำงานได้ เนื่องจากเป็นผู้ป่วย ผู้พิการ เด็กอ่อน หรือผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ขณะเดียวกันก็เกิดการทำงานเท่าที่ต้องการในทุกกรณี เช่นนี้ก็จะสังคมที่ไม่มีปัญหา ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ว่าด้วยอุปทานของแรงงานในลักษณะที่มีความชันเป็นบวกตามความเชื่อกันมาก่อน ก็อาจจะไม่เป็นความจริงอีกต่อไป ในขณะที่ในความเป็นจริงผู้ใช้ชีวิตในแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ย่อมมีโอกาสที่จะเลือกในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตในความเป็นจริงได้มาก เนื่องจากชีวิตของเขาไม่ต้องถูกพันธนาการด้วยกิเลส อันเกิดจากการบริโภคอีกต่อไป ทำให้สามารถทำงานได้โดยไม่ต้องเน้นประเด็นผลตอบแทนเป็นตัวเงินเสมอไป จึงสามารถเลือกที่จะทำงานที่สร้างสรรค์และให้ความสุขได้พร้อมกันไป

สรุป

ตัวอย่างของทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ยกขึ้นมาแสดงทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีว่าด้วยการผลิต การบริโภค และการทำงานร่วมกันของการผลิตและการบริโภค ประกอบกันเข้าเป็นระบบเศรษฐกิจทั้งหมด ทฤษฎีว่าด้วยการกระจายผลผลิต ซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลิตภาพ และการประยุกต์ทฤษฎีเข้ากับการใช้เวลา การประหยัด และการทำงานคือการประพฤติธรรม ล้วนแต่ชี้ไปในทิศทางที่เห็นได้ชัดว่า ศานติสุข ในสังคมมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถเป็นจริงได้ และวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ไม่จำเป็นต้องมีสถานะภาพเป็น อวิชา หรือเป็นวิชาที่สาบานย์ แต่เป็นวิชาที่สามารถทำประโยชน์ให้แก่มนุษย์ได้ คือสามารถสร้างความสุขได้อย่างแท้จริง

โดยที่ความแตกต่างที่สำคัญระหว่าง เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กับ พุทธเศรษฐศาสตร์ ก็คือแทนที่จะเน้นประเด็น ผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) ควรหันไปเน้นประเด็น อนัตตา หรือความไม่มีตัวตนแทน และแทนที่จะเน้นความฉลาด (intelligence) ควรจะไปเน้นปัญญา แทน ซึ่งสามารถสร้างขึ้นด้วยกระบวนการ ไตรสิกขา และในที่สุดจุดยืนสุดท้ายอยู่ที่เป้าหมายของการมีความสุขจากภาวะนิพพาน แทนที่จะหยุดเพียงแค่ว่า กามสุข ซึ่งก่อให้เกิดทุกข์ ทั้งหมดนี้คือจุดที่เป็น อวิชา หลัก ๆ ในวิชา เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่พัฒนาจากตะวันตกเป็นสำคัญ ถ้าหากสามารถแก้ไข อวิชา เหล่านี้ให้หมดไปได้จาก เศรษฐศาสตร์กระแสหลักซึ่งเป็นเรื่องที่มีมนุษย์โดยทั่วไป ที่มีปัญญาในระดับปานกลางหรือที่เรียกว่า ปุณฺณธรรมตา พึงจะเข้าใจได้โดยไม่ยากนัก

ถ้าหากเป็นเช่นนั้นก็ไม่จำเป็นต้องมีคำว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และ พุทธ เศรษฐศาสตร์ มีเพียงคำว่าวิชา เศรษฐศาสตร์เพื่อมนุษยชาติ ก็เพียงพอ เพราะเห็นได้ชัดว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับคำว่า religion ในความหมายภาษาอังกฤษแต่อย่างใด แต่เป็นแนวทางเพื่อศึกษาทำความเข้าใจมนุษย์ ตามสภาพความเป็นจริงของมนุษย์ตามธรรมชาติ เท่านั้นเอง ในทางตรงข้าม เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่พัฒนามาจากตะวันตกจะมีความเป็น religion มากกว่าเพราะตั้งอยู่บนความเชื่อที่สร้างขึ้นมา โดยไม่มีพื้นฐานความเป็นจริงรองรับ ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นการเข้าใจความจริงตามธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่างในตัวของมันเอง

สาเหตุหลักของอวิชชาในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจึงมีอยู่เพียงประการเดียว คือการไม่เข้าใจมนุษย์ตามสภาพที่เป็นจริงตามธรรมชาติเท่านั้นเอง ทั้งนี้เพราะการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมดของอารยธรรมตะวันตก ซึ่งรวมทั้งเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ไม่เน้นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาวะแวดล้อม แต่ไปเน้นการศึกษาสภาวะแวดล้อมภายนอกตัวมนุษย์เป็นหลัก ไม่ให้ความสนใจที่จะพิจารณาองค์ประกอบภายในของมนุษย์อย่างถี่ถ้วนตามสมควร อันเป็นสาเหตุของความไม่เข้าใจสภาพของมนุษย์ตามธรรมชาติที่แท้จริงนั่นเอง

การให้ความหมายของพัฒนา

ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามอธิบายกำเนิดวิชาเศรษฐศาสตร์พัฒนา (Development Economics) ย้อนหลังไปถึง อัดัม สมิท เมื่อครั้งเขียนหนังสือ *Wealth of Nations* ตั้งแต่ปี ค.ศ.1776 โดยเน้นว่าการอธิบายที่มาของความมั่งคั่งของชาติแบบของ สมิท นั้นคือประเด็นหลักของเศรษฐศาสตร์พัฒนา แต่ในความเป็นจริง วิชาเศรษฐศาสตร์พัฒนา หรือที่เคยเรียกกันว่า วิชาพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) ในความหมายที่แคบกว่า คือ เน้นการพัฒนาหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นหลักนั้น มีจุดกำเนิดหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หรือตั้งแต่ ค.ศ.1945 เป็นต้นมานี้เอง โดยที่กำเนิดของวิชานี้มีที่มาในบรรยากาศของ สงครามเย็นที่เกิดขึ้นทันทีภายหลังที่สงคราม "ร้อน" ยุติลง นั่นคือการแข่งขันกันระหว่าง มหาอำนาจตะวันตก นำโดยสหรัฐอเมริกา ที่เน้นการพัฒนาประเทศตามลัทธิเศรษฐกิจทุนนิยม และปกครองในระบบเสรีประชาธิปไตย กับอีกฝ่ายหนึ่งคือการปกครองแบบอำนาจนิยม หรือ บางทีเรียกว่า เผด็จการโดยประชาชน และใช้ลัทธิเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ นั่นคือมีการวางแผนจากส่วนกลางแทนที่จะปล่อยให้เศรษฐกิจดำเนินไปตามกลไกตลาด สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดเป็นสงครามเย็นก็เพราะฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้นมีเป้าหมายสำคัญที่จะโค่นล้มระบบทุนนิยม โดยมีความเชื่อในขณะนั้นในหมู่ผู้นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ว่า ระบบทุนนิยมเป็นสาเหตุของความทุกข์ยากของคนส่วนใหญ่ของโลก ซึ่งก็ยังคงเป็นความจริงที่ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน เพียงแต่ลัทธิคอมมิวนิสต์และระบบการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจได้ถูกพิสูจน์แล้วว่าไม่ใช่เป็นแนวทางที่ถูกต้องการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาความทุกข์ยาก ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะแต่ ผู้ที่มีปัญหาทางด้านวัตถุเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การเริ่มต้นของสงครามเย็นในยุคนี้มีผลส่วนหนึ่งก่อให้เกิดวิชาเศรษฐศาสตร์พัฒนา หรือพัฒนาเศรษฐกิจในความหมายเดิม พร้อมทั้งส่งผลให้ลัทธิทุนนิยม ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั่วโลก นำไปสู่การล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออกทั้งหมด พร้อมกับการสิ้นสุดของสงครามเย็นในปลายทศวรรษ 1990 ที่ผ่านมา วิวัฒนาการของวิชา เศรษฐศาสตร์พัฒนา มีจุดเริ่มต้นจากความสำเร็จของการฟื้นตัวของเศรษฐกิจประเทศยุโรปภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายหลังจากที่ประเทศยุโรปเหล่านั้นได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกาภายใต้แผนการมาแชล (Marshall Plan) (Todaro, 1997 : 71) หลังจากนั้นสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้นำของประเทศฝ่ายโลกเสรี และผู้วางแผนยุทธศาสตร์ในระดับโลกที่จะต่อสู้ในสงครามเย็นดังกล่าว ได้พยายามที่จะนำผลสำเร็จจากยุโรปไปใช้ขยายผลให้เกิดขึ้นทั่วโลก ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสกัด

กั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ ด้วยการพัฒนาให้ประเทศที่เหลือในโลกที่ยังมีฐานะยากจนในสายตาของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ในขณะนั้นคือ แฮร์รี ทรูแมน (Harry Truman) ได้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่งคั่งโดยมีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นมาตรฐาน

ในการปราศรัยเพื่อเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดี เมื่อวันที่ 20 มกราคม 1949 ต่อหน้ารัฐสภาอเมริกัน ทรูแมน ได้อธิบายว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ในโลกยังคงด้อยพัฒนา (underdevelopment) จำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนา (development) เพื่อให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้นในฐานะที่เป็นกุญแจสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรือง (prosperity) และสันติภาพ โดย ทรูแมน ได้เน้นแผนงานที่สหรัฐอเมริกาจะต้องมีส่วนสำคัญในการใช้ความช่วยเหลือทางวิชาการ (technical assistance) แก่ประชาชนที่ยากจนในประเทศเหล่านั้น ด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมและยกระดับมาตรฐานการครองชีพ (standard of living) ของประชาชนในประเทศเหล่านั้นให้สูงขึ้น (Sachs, 1992 : 156-57) คำปราศรัยดังกล่าวถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ประเทศฝ่ายได้พยายามไล่กวด (catch up) ประเทศฝ่ายเหนือให้ทัน คำว่า การพัฒนา ถูกนำมาใช้ใหม่เป็นครั้งแรกในความหมายของการพัฒนาคนและสังคม ด้วยวิธีการเพิ่มการผลิตให้มากขึ้นแทนความหมายที่มีมาแต่เดิม ในกฎหมายของสหรัฐที่มีชื่อเรียกว่า กฎหมายการพัฒนา ในปี 1929 ที่เน้นการพัฒนาทรัพยากร คือการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้ได้รับผลประโยชน์เพิ่มมากขึ้น (Sachs, 1992 : 157-58) การพัฒนาจึงถูกให้ความหมายใหม่ของความก้าวหน้าไปในทิศทางเดียวที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นตัวแบบ สำหรับ ทรูแมน การให้ความหมายใหม่ดังกล่าวมีความจำเป็นสำหรับโลกเสรี เนื่องจากในขณะนั้น ยุโรป กำลังสูญเสียอาณานิคมที่เคยมีมาอยู่เดิม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการล่มสลายของโลกตะวันตก ดังนั้น อเมริกา ซึ่งกลายมาเป็นประเทศตะวันตกที่มีความเข้มแข็งมากที่สุดภายหลังสงครามจึงต้องแสดงบทบาทการเป็นผู้นำของโลก ความหมายของการพัฒนาเป็นการสร้างวิสัยทัศน์ของระเบียบโลกใหม่ ที่ทั้งโลกเข้ามาร่วมกันในลักษณะที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจแทนการครอบงำทางการเมืองที่เคยมีมาแต่เดิม ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่สหรัฐอเมริกาที่จะต้องแสดงอำนาจด้วยการแสวงหาพื้นที่ภายใต้การปกครองเพียงแต่เปิดพื้นที่ให้มีการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาเข้าไปยังพื้นที่เหล่านั้น ย่อมเป็นการเพียงพอ ดังนั้น เมื่อประเทศใดประกาศตัวว่ามีความพร้อมที่จะพัฒนาประเทศตามแนวทางที่เสนอโดยสหรัฐอเมริกา จึงเป็นการยอมสยบเข้าไปอยู่ภายใต้อาณัติของประเทศสหรัฐอเมริกาโดยปริยาย โดยที่สหรัฐอเมริกาสามารถอธิบายได้ว่าเป็นการเลือกที่จะกำหนดวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจโดยประเทศเหล่านั้นเอง ซึ่งเป็นการครอบงำโลกในรูปแบบใหม่ นั่นคือ การต่อต้านจักรวรรดินิยมในรูปแบบของอาณานิคมแบบเดิม (Sachs, 1992 : 1558)

ทฤษฎีพัฒนาจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

จากจุดเริ่มต้นของวิชาเศรษฐศาสตร์พัฒนาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า จุดเน้นของวิชาดังกล่าวย่อมอยู่ที่การเพิ่มการผลิตหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยใช้ประสบการณ์ของประเทศสหรัฐอเมริกาเองเป็นหลัก ตัวแบบแรกที่มีการกล่าวถึง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือตัวแบบของ ฮาร์รอด-โดมาร์ (Harrod-Domar model) โดยที่ความจริงทั้ง ฮาร์รอด และ โดมาร์ ต่างพัฒนาทฤษฎีของตนเองเป็นอิสระ โดยอีกฝ่ายหนึ่งพัฒนาจากประเทศอังกฤษ และมีงานเขียนในเรื่องนี้ของตัวเองตั้งแต่ปี 1939 (Harrod, 1939 : 14-33) ส่วนหนังสือที่เขียนขึ้นมาเพื่ออธิบายความคิดของเขาอย่างเป็นระบบในเรื่องนี้เขียนขึ้นในปี 1948 เป็นปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (Harrod, 1948) ส่วนงานของ โดมาร์ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี 1946 (Domar, 1946 : 34-55) และได้มีการรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือที่อธิบายทฤษฎีการเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ในปี 1957 (Domar, 1957)

เนื่องจากก่อนหน้านั้นงานเขียนเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีอิทธิพลมากที่สุดคืองานเขียนของ เคนส์ ซึ่งอธิบายดุลยภาพภายใต้เงื่อนไขการจ้างงานไม่เต็มທີ່ซึ่งเป็นกรณีปกติ ดังนั้น จุดร่วมของงานเขียนของทั้ง ฮาร์รอด และ โดมาร์ ก็คือ อิทธิพลของ เคนส์ แต่เนื่องจากงานของ เคนส์ มีลักษณะเป็นการวิเคราะห์แบบสถิตย (static analysis) และการวิเคราะห์แบบสถิตยโดยเปรียบเทียบ (comparative static) งานของ ฮาร์รอด จึงพัฒนาขึ้นมาอีกขั้นหนึ่งแสดงให้เห็นถึงพลวัตรของโอกาสที่ระบบเศรษฐกิจจะไม่เข้าสู่จุดดุลยภาพ หรือเข้าสู่จุดดุลยภาพที่มีการจ้างงานต่ำกว่าจุดที่มีการจ้างงานเต็มที่โดยที่มิได้เน้นการอธิบายทฤษฎีการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยตรง ส่วนงานของ โดมาร์ มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายการขยายตัวของรายได้โดยหลักการของตัวทวี (multiplier)

แต่เนื่องจากงานของทั้งสองอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบเคนส์ จึงสามารถอธิบายในรูปตัวแบบที่อธิบายการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยสูตรการคำนวณทางคณิตศาสตร์อย่างง่าย ทำให้ความหมายที่แท้จริงสำหรับงานของทั้งสองคนเสียไป แต่ก็ไม่ใช่เป็นความสูญเสียมากนัก ถ้าพิจารณาถึงหลักการโดยทั่วไปว่างานของทั้งสอง รวมทั้งของเคนส์ ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ไม่เป็นความจริง และอธิบายโดยตัวแปรทางเศรษฐกิจเพียงไม่กี่ตัวซึ่งเป็นลักษณะโดยทั่วไปของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ก็จะอธิบายได้ง่ายๆ ดังนี้

$$S = sY \quad (1)$$

$$I = \Delta K = k\Delta Y \quad (2)$$

ในสภาวะดุลยภาพ

$$\begin{array}{ll} & S = I \\ \text{ดังนั้น} & sY = k\Delta Y \end{array} \quad (3)$$

$$\begin{array}{ll} \text{หรือ} & \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{s}{k} \end{array} \quad (4)$$

โดยที่	S	=	การออมโดยรวม
	s	=	อัตราการออม
	Δ	=	การเปลี่ยนแปลงของตัวแปรจากปีก่อน เป็นต้นว่า $\Delta Y = Y_t - Y_{t-1}$
	k	=	อัตราส่วนระหว่างทุนและผลผลิต (capital output ratio) ซึ่งก็หมายถึงการใช้ฟังก์ชันการผลิตที่มีค่าสัมประสิทธิ์คงที่ (fixed coefficient production function)
	Y	=	ผลผลิตรวมหรือรายได้ประชาชาติ

ในสมการที่ (4) ซึ่งเป็นผลสรุป ก็คือ อัตราการขยายตัวของรายได้หรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ($\Delta Y/Y$) เท่ากับอัตราการออมหารด้วยอัตราส่วนคงที่ระหว่างทุนและผลผลิต (หรือระดับเทคโนโลยีการในการผลิต) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้ามีระดับเทคโนโลยีในการผลิตตามที่ได้กำหนดในระดับหนึ่ง ถ้ายังมีอัตราการออมสูงเท่าไร และการลงทุนสามารถนำการออมไปใช้ได้หมด ($S = I$) ก็จะทำให้เศรษฐกิจมีอัตราในการขยายตัวสูงขึ้นตามสัดส่วนดังกล่าว

ทฤษฎีที่ง่ายต่อการอธิบายแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงที่แคบและจำกัด เช่นนี้เคยมีการนำมาใช้จริงในประเทศไทยในช่วงพัฒนาเศรษฐกิจในระยะแรก (แผนที่ 1 และ 2, 2504-14) มาแล้ว และได้รับกระแสพระราชดำรัสตักเตือนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เสนอให้ประเทศไทยหันมาพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ พ.ศ.2517 หรือประมาณช่วงกลางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 3 (พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 และพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนสมาคม องค์การเกี่ยวกับศาสนา ครู นักเรียนโรงเรียนต่างๆ นักศึกษามหาวิทยาลัย ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรดาฯ พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2517 แต่ก็มิได้รับความสนใจจากรัฐบาลไทยในยุคนั้นแต่อย่างใด

เนื่องจากนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักพบว่า ประเด็นสำคัญของตัวแบบการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ฮาร์รอด-โดมาร์ ดังกล่าวอยู่ที่ข้อสมมติในทางทฤษฎีที่ให้ฟังก์ชันการผลิตมีค่าสัมประสิทธิ์คงที่ ขณะที่ได้มีการพัฒนา ฟังก์ชัน คอบบ์-ดักกลาส ขึ้นมาใช้แล้ว จึงสมควรจะนำ คอบบ์-ดักกลาส ฟังก์ชัน มาใช้แทนฟังก์ชันการผลิตที่มีค่าสัมประสิทธิ์คงที่ โรเบิร์ต โซโล (Robert Solow) จึงได้สร้างตัวแบบการขยายตัวทางเศรษฐกิจในปี 1956 โดยเน้นการใช้ คอบบ์-ดักกลาส เป็นฟังก์ชันในการผลิตเพื่อให้ความสัมพันธ์ในการผลิตมีความสมจริงมากขึ้นกว่าเดิม (Solow, 1956 : 65-94) โดยแสดงความสัมพันธ์ในลักษณะดังต่อไปนี้

$$Y(t) = K(t)^\alpha (A(t)L(t))^{1-\alpha} \quad (1) \quad 0 < \alpha < 1$$

โดยที่	Y	=	ผลผลิต
	K	=	ทุน
	L	=	แรงงาน
	A	=	ระดับเทคโนโลยี

ในขณะที่เทคโนโลยีและแรงงานเพิ่มขึ้นจากปัจจัยภายนอกในระบบ ในอัตรา n และ g ตามลำดับ หรืออีกนัยหนึ่ง

$$L(t) = L(0)e^{nt}$$

$$A(t) = A(0)e^{gt}$$

โดยให้ $A(t)L(t)$ เป็นแรงงานที่ใช้งานร่วมกับเทคโนโลยีได้จริง หรือแรงงานที่มี การจ้างงานในตลาดแรงงาน มีการขยายตัวในอัตรา $n + g$

ถ้าให้ $k = K/AL$

และ $y = Y/AL$

จากความสัมพันธ์ใน (1) $y = k^\alpha$

ถ้าให้ s คืออัตราการออม

หมายความว่า $K = sY$

หรือ $k = sy$

และถ้าให้ δ คืออัตราเสื่อมของทุน

การหาอนุพันธ์ของ k เทียบกับเวลา

หรือ $\frac{dk}{dt} = \frac{d(K/AL)}{dt}$

หรือ $k = sy(t) - (n + g + \delta)k(t) \quad (2)$

$$k = sk(t)^\alpha - (n + g + \delta)k(t) \quad (3)$$

จุดที่ k จะไม่เปลี่ยนก็คือ $\dot{k} = 0$ เราเรียกจุดนั้นว่า k^*

$$\begin{aligned}
 \text{ดังนั้น} \quad & sk^{*\alpha} = (n + g + \delta)k^* \\
 \text{หรือ} \quad & s = (n + g + \delta)k^{*(1-\alpha)} \\
 & k^* = [s/(n + g + \delta)]^{1/(1-\alpha)} \quad (4)
 \end{aligned}$$

ดังนั้น คำตอบที่ได้จาก (4) ก็คือ ในจุดที่มีดุลยภาพระหว่างทุนและแรงงาน จะมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับอัตราการออม และสัมพันธ์ในเชิงลบกับการขยายตัวของประชากร

$$\begin{aligned}
 \text{จาก (4)} \quad & k^{*\alpha} = [s/(n + g + \delta)]^{1/(1-\alpha)} \\
 \text{หรือ} \quad & \frac{Y}{AL} = [s/(n + g + \delta)]^{\alpha/(1-\alpha)} \\
 & \frac{Y}{L} = A(0)e^{gt} [s/(n + g + \delta)]^{\alpha/(1-\alpha)} \\
 & \ln \left[\frac{Y}{L} \right] = \ln A + gt + \frac{\alpha}{1-\alpha} \ln(s) - \frac{\alpha}{1-\alpha} \ln(n + g + \delta) \quad (5)
 \end{aligned}$$

หรือรายได้ต่อหัวขึ้นอยู่กับอัตราการออมและการเพิ่มขึ้นของประชากรซึ่งมิได้มีข้อสรุปใหม่ไปกว่าตัวแบบของ ฮาร์รอดและโดมาร์ แต่มีการนำเอาอัตราเพิ่มของประชากรมาอธิบายประกอบด้วยให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเท่านั้น โดยที่การเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยียังเป็นเรื่องของปัจจัยภายนอก (Mankiw, Romer, and Weil, 1992 : 410-411)

ขอให้สังเกตว่านอกจากเหตุผลในฐานะตัวแปรสำคัญในทางเศรษฐกิจ การนำตัวแปรอัตราการออม (s) เข้ามาอธิบายในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญที่อธิบายตัวแบบการขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้น มีประเด็นเกี่ยวกับการครอบงำทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาผ่านองค์กรเหนือชาติที่สหรัฐมีอิทธิพลเหนือในเวลานั้น คือ ธนาคารโลก ความหมายสำคัญก็คือถ้าหากประเทศ "ด้อยพัฒนา" ตามความหมายของ ทรูแมน ต้องการมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่เนื่องจากมีอัตราการออมที่ต่ำ ข้อแนะนำมาตรฐานก็คือ ควรเพิ่มอัตราการออมให้สูงขึ้น ซึ่งก็เป็นไปไม่ได้โดยง่ายสำหรับประเทศเหล่านั้น ดังนั้น ทางที่เป็นไปได้ก็คือ การขอความช่วยเหลือด้านการเงินจากสหรัฐอเมริกา หรือขอกู้เงินจากธนาคารโลก ซึ่งจะเปิดโอกาสให้ทั้งสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลก เข้าไปกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้นได้อย่างแท้จริงในภายหลัง ข้อเท็จจริงในลักษณะเช่นว่านี้ นักเศรษฐศาสตร์ที่สร้างตัวแบบคณิตศาสตร์มักจะไม่สนใจที่จะกล่าวถึงหรืออธิบาย เพราะอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการก้าวหน้าในอาชีพของตน หรือมีฉันทานุมัติที่เน้นที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ให้ซับซ้อนยิ่งขึ้นเพื่อแสดงความสามารถในทางวิชาการ ทั้งๆ ที่การใช้คณิตศาสตร์ดังกล่าวมีข้อจำกัดมากดังจะชี้ให้เห็นต่อไปนี้

ดังต่อไปนี้

จากตัวแบบของ โซโลว มีข้อสมมติฐานบางประการที่มีได้อธิบายไว้อย่างชัดเจน

1. ฟังก์ชันการผลิตนั้นเป็นแบบ คอปปี้-ดักกลาส ซึ่งมีรูปแบบทางคณิตศาสตร์ที่จำกัดและมีความตายตัวแบบหนึ่ง
2. ข้อสมมติฐานในเรื่องผลตอบแทนปัจจัยการผลิตแบ่งสรรระหว่างปัจจัยหมดพอดี หรือใช้ภาษาวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ก็คือ ผลตอบแทนต่อขนาดการผลิตคงที่ (constant return to scale) ซึ่งมีความหมายเท่ากับการแข่งขันโดยสมบูรณ์ ปัจจัยการผลิตได้รับการจัดสรรตามผลิตภาพเพิ่มขึ้นของแต่ละปัจจัย หรือ $0 < \alpha < 1$ ข้อสมมติดังกล่าวช่วยให้คำตอบมีความโน้มเอียงที่จะเข้าสู่จุดดุลยภาพตามวิธีการวิเคราะห์ที่มีลักษณะเป็นพลวัตร (dynamic analysis) ถ้าหากไม่มีข้อสมมติฐานดังกล่าว จุดดุลยภาพในขั้นสุดท้ายจะไม่เกิด และจะไม่สามารถคำนวณคำตอบหรือหาข้อสรุปในลักษณะที่กระชับรัดจากตัวแบบนี้ได้
3. เพื่อให้ง่ายต่อการคำนวณ มีการสมมติให้เทคโนโลยี (A) และแรงงาน (L) มีส่วนแบ่งผลตอบแทนร่วมกัน คือ $1-\alpha$ ซึ่งไม่ควรที่จะเป็นเช่นนั้นในความเป็นจริง เนื่องจากในความเป็นจริงเจ้าของทุนเป็นเจ้าของเทคโนโลยีด้วย ส่วนแบ่งของ (A) ก็ไม่จำเป็นต้องเท่ากับ $1-\alpha$ แต่ถ้าไม่สมมติเช่นนั้นก็จะมีปัญหาในการคำนวณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง y ไม่เท่ากับ k^α สมการ (2) จะแปลงเป็นสมการ (3) ไม่ได้ ทำให้ไม่สามารถหาค่า k^* ได้ในรูปแบบความสัมพันธ์ง่าย ๆ ใน (4)
4. ฟังก์ชันการผลิตดังกล่าว เนื่องจากแสดงความสัมพันธ์ในรูปฟังก์ชันทางคณิตศาสตร์ จึงไม่สามารถแสดงความจริงว่าในการผลิตย่อมมีของเสีย (waste) อยู่ในกระบวนการผลิต ซึ่งมีผลกระทบในทางลบต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจไม่สามารถขยายตัวได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด แต่ถ้าหากแสดงความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว จะทำให้ปัญหาที่ควรจะเกิดขึ้นตามความเป็นจริงไม่ปรากฏในตัวแบบนี้ ถ้ามีปัจจัยการผลิตเพิ่ม ผลผลิตก็จะเพิ่มขึ้นได้โดยไม่มีวันสิ้นสุดในสัดส่วนที่คงที่ เพราะข้อสมมติฐาน $0 < \alpha < 1$ หรือผลตอบแทนต่อขนาดการผลิตคงที่ (constant return to scale) ปัจจัยที่จะมีผลกระทบในทางลบต่อการขยายตัวของผลผลิตในตัวแบบนี้มีเพียงตัวเดียวคือการขยายตัวของประชากร อันเป็นความเชื่อร่วมสมัยในขณะนั้น อันเป็นผลจากอัตราการเพิ่มของพลเมือง

เพิ่มขึ้นเร็วภายหลังสงครามโลก หรือปัญหาเด็กเกิดขึ้นมาก (baby boom) ในประเทศที่พัฒนาแล้ว และมีแนวโน้มของอัตราการตายลดลงในประเทศ "ด้อยพัฒนา"

ดังนั้น ข้อสรุปจากตัวแบบทางคณิตศาสตร์ดังกล่าวในที่สุดจึงนำไปเพื่อรับใช้หรือยืนยันความเชื่อร่วมสมัย นั่นคือ เชื่อว่าถ้าหากต้องการเพิ่มอัตราพัฒนาของประเทศจะต้องเพิ่มอัตราการออมโดยรวมของประเทศ หรือมีเงินที่จะต้องกู้ยืมจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากธนาคารโลก และจะต้องพยายามลดอัตราการเพิ่มของประชากร ซึ่งเป็นแนวโน้มสำคัญของความคิดในยุคทศวรรษ 1960 ในอเมริกา ความคิดดังกล่าวนำไปสู่การรณรงค์เพื่อวางแผนครอบครัวและพัฒนารูปแบบต่างๆ ในการคุมกำเนิดเพื่อให้การเพิ่มประชากรของโลกมีอัตราลดลง ซึ่งถึงแม้จะมีผลดีต่อประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่อัตราการเพิ่มของประชากรกลับเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในประเทศ "ด้อยพัฒนา" เนื่องจากการลดลงอย่างรวดเร็วของอัตราการตาย เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจัยอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา เช่น ระดับความเป็นประชาธิปไตย วัฒนธรรม และแม้กระทั่งการศึกษา สุขภาพของประชากร ก็มิได้มีการนำมาพิจารณาในตัวแบบดังกล่าว ด้วยเหตุผลสำคัญก็คือ ไม่สามารถนำปัจจัยเหล่านั้นมาแสดงเป็นความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ และแสดงผลในเชิงปริมาณได้อย่างชัดเจนนั่นเอง

จึงเป็นหน้าที่ของ เอดวาร์ด เดนิสัน (Edward Denison) ในปี 1961 ที่จะอธิบายว่าอะไรบ้างที่เป็นปัจจัยอธิบายการขยายตัวของเศรษฐกิจของสหรัฐ โดยนำตัวแปลของ โซโลว์ ไปปรับปรุงแล้วทดลองใช้กับตัวเลขของประเทศสหรัฐอเมริการะหว่างปี 1909-57 การศึกษาในลักษณะดังกล่าวสะท้อนการใช้รูปแบบการพัฒนาของสหรัฐเป็นตัวแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลกด้วย ทั้งนี้เพราะตัวแบบทฤษฎีการขยายตัวของเศรษฐกิจดังกล่าว โดยเนื้อแท้ก็คือสหรัฐอเมริกาคือต้นแบบที่ทุกประเทศควรจะดำเนินตาม ดังที่แฝงอยู่ในคำปราศรัยของ ทรูแมน เมื่อเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จากการศึกษาของ เดนิสัน ในงานที่มีชื่อว่า ปัจจัยอธิบายการขยายตัวของเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกา (*The Source of Economic Growth in the United States*) โดยที่งานวิจัยดังกล่าวพบว่า ผลผลิตของสหรัฐขยายตัวร้อยละ 2.9 ต่อปี การจ้างงานต่อชั่วโมงเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.3 ต่อปี และทุนเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.4 ต่อปี และการขยายตัวของทุนมนุษย์ประมาณปีละ 0.9 ต่อปี โดยศึกษาจากองค์ประกอบของแรงงานที่มีการศึกษาในระดับต่างๆ ที่เปลี่ยนไป โดยพบว่า อัตราการขยายตัวค่อนข้างจะไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้จะตัดช่วงเศรษฐกิจตกต่ำออกไป โดยเริ่มจากปี 1933 ถึง 1957 การขยายตัวจะอยู่ในอัตราร้อยละ 5 แต่ถ้าปรับวงจรธุรกิจออกไปคือเอาจุดที่สูงที่สุดออกไป อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจของสหรัฐจะอยู่ระหว่างร้อยละ 3 ± 5 ซึ่งถือว่าเป็นอัตราการขยายตัวที่ค่อนข้างคงที่

การนำปัจจัยทุนมนุษย์ (Human Capital) เข้ามาพิจารณาประกอบ

ทฤษฎีของ โซโลว ที่มีการนำมาทดสอบกับตัวเลขการขยายตัวทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาโดย เคนนิสัน มีจุดอ่อนที่สำคัญที่แม้แต่ักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเองก็ต้องการจะให้มีการปรับปรุงเพิ่มขึ้น นั่นก็คือ ในตัวแบบดังกล่าว เทคโนโลยี ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่ง นอกเหนือไปจากอัตราการออมที่จะทำให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่เพราะความจำกัดในทางคณิตศาสตร์ในขณะนั้นทำให้อัตราเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยี นอกจากจะมีอัตราคงที่ g แล้ว ยังมีความเป็นอิสระจากทุนและแรงงาน อีกทั้งไม่สามารถอธิบายต่อไปว่าเทคโนโลยีสามารถขยายตัวได้อย่างไร เพราะไม่เกี่ยวข้องกับการสะสมทุนหรือการออมด้วยเช่นกัน

ตามความเป็นจริง เทคโนโลยีน่าที่จะเพิ่มขึ้นหรือมีการขยายตัวนั้นเป็นผลจาก "ความรู้" (knowledge) ของมนุษย์ โดยที่ความรู้ดังกล่าวมีแหล่งที่มาที่สำคัญคือจากการเรียนรู้ โดยการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) ซึ่งเป็นความเห็นของ เคนเนธ แอร์โรว์ (Kenneth Arrow) ที่ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ครั้งแรกในปี 1962 ในบทความของเขาที่ชื่อว่า ความหมายทางเศรษฐกิจของการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ (*The Economic Implications of Learning by Doing*) (1962 : 155-173) ในปีต่อมา (1963) ธีโอดอร์ ชูลทซ์ (Theodore Schultz) ก็ได้พิมพ์หนังสือที่มีชื่อว่า คุณค่าทางเศรษฐกิจของการศึกษา (*The Economic Value of Education*) ซึ่งให้เห็นว่าการศึกษามีส่วนที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้ ทั้งนี้เนื่องจากในฟังก์ชันการผลิตนั้นให้ความสำคัญเฉพาะแรงงานเป็นหลัก และถึงแม้จะมีการเน้นประเด็นในเรื่องเทคโนโลยีแต่ก็เป็นปัจจัยเอกเทศที่เป็นอิสระ

แต่ขณะเดียวกันถึงจะมีการกล่าวถึงการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติหรือการศึกษาโดย แอร์โรว์ และ ชูลทซ์ แต่ก็มิได้พยายามนำมาพิจารณาร่วมกับฟังก์ชันในการผลิตแต่อย่างใด ในปี 1964 แกรี เบคเกอร์ (Gary Becker) ได้เสนอความคิดเรื่อง ทุนมนุษย์ ในหนังสือที่ชื่อว่า *Human Capital* (1964) โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่าการที่มีมนุษย์ที่มีคุณภาพอันเกิดจากการศึกษาหรือการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ความรู้ที่มีอยู่ในตัวมนุษย์นั้นก็เปรียบเหมือนทุนที่จะนำมาใช้เพื่อการผลิตได้เช่นเดียวกับทุนที่เกิดจากการมีเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต (1964) แต่ถึงกระนั้นก็ได้มีความพยายามที่จะนำทุนมนุษย์เข้ามาพิจารณาในฐานะปัจจัยการผลิตในฟังก์ชันการผลิตและเชื่อมโยงไปถึงการเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยี เหตุผลที่สำคัญก็คือเนื่องจากนักเศรษฐศาสตร์ในขณะนั้นไม่สามารถจะวัดทุนมนุษย์ได้ออกมาเป็นตัวเลขที่แน่นอนต่างกับการวัดทุนที่เป็นเครื่องมือเครื่องจักร โดยวัดออกมาเป็นหน่วยตัวเงินได้ และเมื่อไม่สามารถนำตัวแปรดังกล่าวมาแสดงความสัมพันธ์ในเชิงปริมาณในฟังก์ชันการผลิตได้ นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจึงมิได้นำทุนมนุษย์มาพิจารณาในฐานะปัจจัยการผลิตอย่างจริงจัง ถึงแม้จะเริ่มเห็นความสำคัญก็ตาม ความสนใจในการศึกษาเศรษฐกิจการศึกษาจึงมักจะเน้นไปใน

ประเด็นการลงทุนทางการศึกษาเทียบกับผลตอบแทนที่ผู้รับการศึกษาได้รับ และผลตอบแทนที่สังคมได้จากการลงทุนทางการศึกษาดังกล่าว ดังนั้น แม้กระทั่งในปี 1985 นักเศรษฐศาสตร์การศึกษาที่มีชื่อเสียงอย่าง จอร์จ ซาชาโรปูลอส (George Psacharopoulos) ยังเน้นการศึกษาเรื่องผลตอบแทนของการศึกษาเป็นหลัก (1985 : 583-604)

จนกระทั่งถึงปี 1986 จึงได้มีความพยายามนำเอาทุนมนุษย์ (human capital) มาเป็นปัจจัยการผลิตโดยการขยายจากตัวแบบของ โซโลว์ ในปี 1956 หรือ 30 ปีต่อมาโดย โรเมอร์ (Romer, 1986 : 1002-1037) เนื่องจากสามารถนำตัวแบบทางคณิตศาสตร์มาใช้ในการศึกษาทุนมนุษย์ได้เช่นเดียวกับทุนที่เป็นเครื่องมือเครื่องจักร โดยไม่จำเป็นจะต้องวัดได้ว่าทุนมนุษย์มีเท่าไร เช่นเดียวกันกับในความเป็นจริงก็ไม่สามารถวัดทุนที่เป็นเครื่องมือเครื่องจักรจริงได้ว่ามีเท่าไร และเมื่อนำทุนมนุษย์เข้ามาพิจารณาประกอบในฐานที่ช่วยให้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้นได้ก็จะมีผลทำให้ผลตอบแทนต่อขนาดการผลิตเพิ่มขึ้น และมีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะยาว (increasing returned and long-term growth)

ถ้าเปรียบเทียบกับสมการของ โซโลว์ ใน (1) คือ

$$Y(t) = K(t)^\alpha (A(t)L(t))^{1-\alpha}$$

สมการของ โรเมอร์ เมื่อรวมทุนมนุษย์เข้าไปด้วยแล้วก็มีลักษณะดังนี้

$$Y(t) = K(t)^\alpha H(t)^\beta (A(t)L(t))^{1-\alpha-\beta} \quad (6)$$

โดยที่ $H(t)$ คือทุนมนุษย์ และสมมติให้ $0 < \alpha + \beta < 1$ ตามข้อสมมติฐานของผลตอบแทนคงที่ต่อขนาดการผลิต (constant return to scale)

โปรดสังเกตด้วยเช่นกันว่า ถึงแม้จะมีการนำทุนมนุษย์เข้ามาพิจารณาในฐานที่เป็นปัจจัยในการผลิต แต่ทุนมนุษย์ในที่นี้ก็ยังมิได้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับเทคโนโลยี ด้วยเหตุผลของความจำกัดของการอธิบายด้วยความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ ทั้งนี้เพราะรูปแบบทางคณิตศาสตร์บังคับเอาไว้ว่าตัวแปรด้านขวามือทั้งหมดจะต้องเป็นอิสระต่อกัน ถ้าหากเทคโนโลยี (A) เป็นฟังก์ชันของทุนมนุษย์ (H) จะเขียนฟังก์ชันการผลิตในลักษณะดังกล่าวไม่ได้ จะต้องเขียนเป็นระบบสมการ (system of equations) ซึ่งมีมากกว่าหนึ่งสมการขึ้นไป

จะเห็นได้ว่าการเน้นความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์เป็นหลักทำให้ความเป็นจริงถูกบิดเบือนแต่นักเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการใช้คณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ก็นิยมจะทำเช่นนี้เพื่อให้วิธีวิทยาของพวกเขาดูเหมือนมีความเป็น "วิทยาศาสตร์" หรืออย่างน้อยก็เป็นวิธีวิทยาที่เป็นวิทยาศาสตร์นั่นเอง

ในสมการใหม่คือ สมการที่ (6) นี้ ถ้าสมมติต่อไปว่าให้ s_k คือการออมเพื่อใช้ในการลงทุนทางกายภาพ และ s_h คือการออมเพื่อใช้ในการลงทุนมนุษย์ และใช้วิธีการคำนวณเพื่อให้ได้รับผลลัพธ์เช่นเดียวกับในสมการที่ (2) ที่แสดงไว้ข้างบนนี้ก็จะแสดงได้เช่นกันว่า

$$\dot{k}(t) = s_k y(t) - (n + g + \delta)k(t) \quad (7)$$

$$\dot{h}(t) = s_h y(t) - (n + g + \delta)h(t) \quad (8)$$

$$\text{โดยที่} \quad y = Y/AL$$

$$k = K/AL$$

$$\text{และ} \quad h = H/AL$$

และจากข้อสมมติฐาน $\alpha + \beta < 1$ อัตราการเพิ่มของ $\dot{k}$ และ $\dot{h}$ ก็จะเท่ากับ ศูนย์ในที่สุด ซึ่งทำให้สามารถคำนวณหา k^* และ h^* ได้ ในแบบของสมการที่ (4) ข้างบนนี้

$$k^* = \left(\frac{s_k^{1-\beta} s_h^\beta}{n + g + \delta} \right)^{1/(1-\alpha-\beta)} \quad (9)$$

$$h^* = \left(\frac{s_k^\alpha s_h^{1-\alpha}}{n + g + \delta} \right)^{1/(1-\alpha-\beta)} \quad (10)$$

และเมื่อนำค่าเหล่านี้ไปแทนในฟังก์ชันการผลิตที่ (6) และหาค่า natural log เหมือนในกรณีของสมการที่ (5) ก็จะได้ผลออกมาเป็น

$$\begin{aligned} \ln \left(\frac{y(t)}{L(t)} \right) &= \ln A(0) + gt - \frac{\alpha + \beta}{1 - \alpha - \beta} \ln(n + g + \delta) \\ &\quad + \frac{\alpha}{1 - \alpha - \beta} \ln(s_k) + \frac{\beta}{1 - \alpha - \beta} \ln(s_h) \end{aligned} \quad (11)$$

ซึ่งก็มีผลคล้ายๆ กับสมการที่ (5) กล่าวคือ การเพิ่มขึ้นของรายได้ต่อหัวมีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการเพิ่มขึ้นของประชากร แต่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับการเพิ่มขึ้นของการออมเพื่อการลงทุนทางกายภาพ และการออมเพื่อการลงทุนมนุษย์ ที่เพิ่มขึ้นมา 30 ปีภายหลังจากตัวแบบของ โซโลว ในปี 1956 คือส่วนสุดท้าย $\frac{\beta}{1 - \alpha - \beta} \ln(s_h)$ หรือการเพิ่มของทุนมนุษย์นั่นเอง แต่จากการศึกษาของ เดนิสัน ทำให้ทราบเพิ่มเติมว่า β จะมีค่าระหว่าง 1/3 ถึง 1/2 หรือผลตอบแทนของทุนมนุษย์ในขณะที่ผลตอบแทนต่อทุนกายภาพประมาณ 1/3

ดังนั้น ค่าจ้างของแรงงานไร้ฝีมือจะอยู่ระหว่าง $1/6$ ถึง $1/3$ ตามลำดับ ถ้าหากมีปัญหาในการใช้ตัวเลขการลงทุนเพื่อเพิ่มทุนมนุษย์ อาจจะใช้ระดับของทุนมนุษย์ (h^*) ซึ่งอาจจะวัดโดยใช้ระดับการศึกษา ก็จะได้ความสัมพันธ์แบบสมการที่ (12) ดังนี้

$$\ln\left(\frac{y(t)}{L(t)}\right) = \ln A(0) + gt + \frac{\alpha}{1-\alpha} \ln(s_k) - \frac{\alpha}{1-\alpha} \ln(n + g + \delta) + \frac{\beta}{1-\alpha} \ln(h^*) \quad (12)$$

นอกจากปัญหาที่ได้อธิบายมาแล้ว นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักด้วยกันยังวิจารณ์ว่าทฤษฎีดังกล่าวที่สมมติให้ $\alpha + \beta < 1$ เพื่อให้เกิดดุลยภาพของทุนกายภาพและทุนมนุษย์ในระยะยาว ซึ่งจะทำให้ทุกประเทศไม่ว่าจะเริ่มต้นที่จุดใด ในที่สุดจะมีรายได้ต่อหัวเท่าเทียมกันหมด ซึ่งเป็นข้อสรุปที่ไม่น่าจะตรงกับความเป็นจริง เพราะในความเป็นจริงประเทศที่มีการออมและลงทุนในด้านทุนทางกายภาพและทุนมนุษย์จะยังมีการขยายตัวต่อไป และถ้าจะมีจุดดุลยภาพก็จะเป็นระดับที่สูงกว่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รายได้ต่อหัวของประเทศต่างๆ ไม่มีทางจะเท่ากันได้ในที่สุด เนื่องจากประเทศที่มีรายได้สูงจะมีอัตราการออมที่สูงกว่า และสามารถลงทุนได้ในอัตราที่สูงกว่านั่นเอง ตัวแบบการขยายตัวแบบนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการขยายตัวที่พิจารณาปัจจัยภายในประกอบ (endogenous growth model) จากทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น ถ้าหาก $\alpha + \beta = 1$ ตัวแบบดังกล่าวก็จะกลายเป็นตัวแบบที่พิจารณาปัจจัยภายในประกอบไปด้วยในทันที กล่าวคือ ประเทศที่สามารถออมได้มากก็จะต้องขยายตัวเร็ว และไม่จำเป็นที่รายได้ต่อหัวจะคงที่ในที่สุดที่จุดใดจุดหนึ่ง

การนำเอาการเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยภายใน

จากตัวแบบของ โรเมอร์ ถึงแม้ว่าจะพยายามเอาทุนมนุษย์รวมเข้าไปในฟังก์ชันการผลิต แต่ในที่สุดทุนมนุษย์ที่เกิดจากความรู้ หรือ "ทักษะ" (skill) ของแรงงานก็มิได้มีส่วนเข้าไปช่วยทำให้ระดับเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งก็เป็นจุดอ่อนของตัวแบบของ โซโลว์-โรเมอร์ ด้วยเหตุนี้ โรเบิร์ต ลูคัส จูเนียร์ (Robert Lucas Jr.) (1988 : 18-27) จึงได้พยายามขึ้นอีกขั้นหนึ่งที่รวมเอาการเพิ่มขึ้นของฝีมือแรงงานไม่ว่าจากการศึกษาหรือจากการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) ตามแบบของ แอร์โรว์ การมีฝีมือดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการเพิ่มขึ้นของทุนมนุษย์ และทุนมนุษย์นี้ควรจะเป็นส่วนหนึ่งของการเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยีด้วย โดย ลูคัส ได้อธิบายการเพิ่มขึ้นของทุนมนุษย์ในฐานะการเพิ่มขึ้นของ ฝีมือ (skill) การผลิต หรือ $h(t)$

ถ้าให้ $N = AL$ หรือแรงงานที่อยู่ในกระบวนการผลิต (effective workforce) แบบของโรเมอร์

$$N = \int_0^{\infty} N(h)dh$$

ถ้าหากคนงานมีเวลาทั้งหมดที่ใช้การพักผ่อนหย่อนใจ เท่ากับ 1 และใช้เวลาในการทำงานเท่ากับ $u(h)$ การใช้เวลาเพื่อเพิ่มทักษะหรือฝีมือของแรงงานจะเท่ากับ $1-u(h)$ ดังนั้น แรงงานที่มีทักษะระดับ h ที่ใช้ในการผลิตขณะใดขณะหนึ่ง คือ

$$N^e = \int_0^{\infty} u(h)N(h)h dh$$

โดยที่ h นั้นคือค่าแรงต่อชั่วโมงของแรงงานที่มีทักษะระดับต่างๆ ถ้าหากแรงงานนั้นต้องใช้ร่วมกับทุนกายภาพ (k) เพื่อจะได้ผลิต $F(K, N^e)$ ดังนั้น ค่าแรงของแรงงานแต่ละคนเท่ากับ $F_N(K, N^e)h$ และรายได้ทั้งหมดของเขาก็คือ $F_N(K, N^e)hu(h)$ ความสัมพันธ์ดังกล่าวคือผลกระทบภายใน (internal effect) แต่ถ้าหากจะพิจารณาผลกระทบภายนอก (external effect) คือระดับทักษะโดยเฉลี่ยซึ่งไม่มีใครคนใดคนหนึ่งสามารถกำหนดได้

$$h_a = \frac{\int_0^{\infty} hN(h)dh}{\int_0^{\infty} N(h)dh}$$

ถ้าหากให้ $N^e = uhN$

ก็จะเขียนสมการฟังก์ชันการผลิตที่มีการนำเอาทักษะหรือฝีมือไปเป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีได้ดังนี้

$$Y(t) = AK(t)^{\alpha} [u(t)h(t)N(t)]^{1-\alpha} h_a(t)^{\beta} \quad (13)$$

โดยที่ A ยังเป็นเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้นโดยตัวของตัวเอง แต่ $h_a(t)$ นั้นเป็นเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้นจากการที่ทักษะโดยเฉลี่ยสูงขึ้น ดังนั้น เทคโนโลยีที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นจากการที่คนงานมีทักษะเพิ่มขึ้นคือ $h(t)$ ซึ่งขึ้นอยู่กับเวลาที่ใช้ในการสะสมประสบการณ์หรือทักษะ $1-u(t)$

$$h(t) = h(t)' G(1-u(t)) \quad (14)$$

โดย G เป็นฟังก์ชันที่เพิ่มขึ้น และ $G(0) = 0$ ถ้าหากให้ $\gamma < 1$ ก็คือการเพิ่มขึ้นของผลตอบแทนของทุนมนุษย์จะเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง (เพื่อให้แน่ใจว่าระบบดังกล่าวจะมีดุลยภาพในระยะยาว) ถ้ากำหนดเช่นนี้ ทุนมนุษย์จะไม่สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือที่ทำให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจแทนเทคโนโลยี $A(t)$ เพราะถ้า $U(t) = 0$

$$\frac{\dot{h}(t)}{h(t)} \leq h(t)^{\gamma-1} G(1) \quad \text{ซึ่งจะเข้าไปใกล้ } 0$$

ตัวแบบนี้จะมีความยุ่งยากขึ้นไปจากตัวแบบของโซโลว แต่ให้ผลที่ได้ไม่ต่างกัน เลยจึงสร้างความยุ่งยากโดยไม่จำเป็น แต่ถ้อยอธิบายแบบ ฮิโรฟุมิ ยูซาวา (Hirofumi Uzawa) (1965 : 18-31) ที่กำหนดให้ $\gamma = 1$ ก็จะทำให้รายได้ต่อหัวขยายตัวต่อไปโดยไม่หยุดยั้งจากการสะสมทุนมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียว จากงานวิจัยของ เชอร์วิน โรเซน (Sherwin Rosen) (1976 : 545-567) ซึ่งให้เห็นว่ากรณีของ ยูซาวา ใกล้เคียงกับการมีรายได้ของแต่ละบุคคลมากกว่าข้อสมมติฐาน $\gamma < 1$ ทั้งนี้เพราะชีวิตมนุษย์แต่ละคนมีความจำกัด ดังนั้น ผลของการสะสมทุนมนุษย์จึงเพิ่มขึ้นได้ในลักษณะเส้นตรง ไม่จำเป็นจะต้องเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลงเหมือนทุนทางกายภาพ ในกรณีเช่นนี้เราอาจจะแสดงความสัมพันธ์ของ $h(t)$ ในรูปของสมการเส้นตรงได้

$$\dot{h}(t) = h(t)\mu[1 - u_{(t)}] \quad (15)$$

ถ้าไม่มีการใช้เวลาเพื่อพัฒนาทักษะ $u_{(t)} = 1$ อัตราการเพิ่มของทักษะจะเท่ากับ ศูนย์ แต่ถ้าหากใช้เวลาทั้งหมดเพื่อเพิ่มทักษะ $u_{(t)} = 0$ อัตราการเพิ่มสูงสุดจะเท่ากับ μ อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่ทำให้ทุนมนุษย์นี้ต่างกับทุนทางกายภาพอย่างสิ้นเชิงก็คือ การสะสมทุนมนุษย์นั้นเป็นกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มหรือสังคมซึ่งต่างกับการสะสมทุนทางกายภาพ ดังนั้น จึงมีส่วนทำให้ระดับเทคโนโลยีโดยรวมสูงขึ้นได้ด้วย

จากสมการที่ (15) ถ้าให้ V คืออัตราการเพิ่มขึ้นของทุนมนุษย์

$$v = \frac{\dot{h}(t)}{h(t)} = \mu[1 - u_{(t)}] \quad (16)$$

ซึ่งเป็นกรณีทั่วไปที่จะทำให้ประเทศที่พัฒนาแล้วจะยังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูง และคนงานมีค่าจ้างสูงกว่า ดังนั้น ประเทศที่มีทุนมนุษย์ และทุนทางกายภาพต่ำกว่าจะต้องมีรายได้ต่ำกว่าประเทศที่มีการสะสมทุนทั้งสองประเทศสูงกว่าตลอดไป (Lucas Jr., 1988 : 25) การนำทุนมนุษย์เข้ามาพิจารณาประกอบจะช่วยให้เห็นว่าประเทศที่เริ่มต้นการพัฒนาจากจุดที่ต่ำกว่าไม่มีทางจะไล่กวาดประเทศที่มีระดับการพัฒนาที่สูงกว่าได้เลย

จากนั้น ลูคัส ได้ใช้ตัวเลขของสหรัฐอเมริกาศึกษาค่าสัมประสิทธิ์ต่างๆ ประกอบกับผลการคำนวณของ เดนีสัน ในปี 1961 ปรากฏว่าถ้าใช้สมการที่ (13) หาค่าสัมประสิทธิ์แบบของ เดนีสัน จะได้ค่า $u = 0.72$ หรือมีการใช้เวลาร้อยละ 28 ลงทุนเพื่อเพิ่มทุนมนุษย์ โดยที่ทุนมนุษย์จะเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 1.4 ต่อปี และถ้าหากการศึกษาของ เดนีสัน ในปี 1961 ที่พบว่าอัตราการเพิ่มขึ้นของทุนมนุษย์จากการศึกษาเป็นร้อยละ 0.9 ต่อปี อีกร้อยละ 0.5 มาจากการที่คนงานมีทักษะเพิ่มขึ้นจากการเรียนรู้จากการทำงานพร้อมกันไป (learning by doing) (Lucas Jr., 1988 : 27) อันเป็นความพยายามในการแยกให้เห็นผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของสหรัฐที่เกิดจากการขยายตัวของทุนมนุษย์เฉลี่ยร้อยละ 1.4 ต่อปี และในจำนวนนี้แยกเป็นการขยายตัวที่เป็นผลจากการศึกษาร้อยละ 0.9 และการขยายตัวที่เป็นการเพิ่มทักษะจากการปฏิบัติงานจริงร้อยละ 0.5 นับว่าเป็นความพยายามแยกให้องค์ประกอบของการขยายตัวทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาได้อย่างมีความสำเร็จเป็นครั้งแรก แต่จะสะท้อนความเป็นจริงมากน้อยเพียงใดยังเป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณาต่อไป อย่างน้อยต้องนับว่าเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญหลังจากการใช้ตัวแบบของ โซโลว เป็นครั้งแรกในปี 1956 เป็นต้นมา

การนำความคิดเรื่องการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงไปอธิบายการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

ในปี 1993 โรเบิร์ต ลูคัส (Robert Lucas Jr.) ได้พัฒนาตัวแบบต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่เศรษฐกิจของเอเชียกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว (1990-1995) หรือที่มีการเรียกกันว่า ปาฏิหาริย์ของเอเชียตะวันออก (East Asia miracles) (1993 : 251-272) โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง เกาหลี และฟิลิปปินส์ ซึ่งในปี 1960 ทั้งฟิลิปปินส์ และเกาหลีมีมาตรฐานการครองชีพในระดับเดียวกัน ในปี 1975 ทั้งสองประเทศมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวปีละประมาณ 640 เหรียญสหรัฐต่อปีและในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งสองประเทศก็มีขนาดประชากรไม่แตกต่างกันมากนัก คือในฟิลิปปินส์มีประชากร 28 ล้านคน แต่เกาหลีมีประชากร 25 ล้านคน ทั้งสองประเทศมีเมืองใหญ่ๆ ที่ประชากรส่วนมากอาศัยอยู่ไม่มาก คือ มะนิลา ของฟิลิปปินส์ และโซล ของเกาหลี ระดับการศึกษาของประชากรทั้งสองประเทศก็ไม่แตกต่างกันมากนัก

ระหว่างปี 1960 ถึง 1988 รายได้ต่อหัวของประเทศฟิลิปปินส์ขยายตัวเพียงร้อยละ 1.8 ขณะที่ประเทศเกาหลีรายได้ต่อหัวขยายตัวร้อยละ 6.2 ต่อปี ซึ่งทำให้ในต้นทศวรรษ 1990 เกาหลีมีรายได้เป็นสามเท่าของฟิลิปปินส์ หรือมีรายได้เท่ากับหนึ่งในสามของประเทศสหรัฐอเมริกา (Lucas Jr., 1993 : 251) ความแตกต่างดังกล่าวน่าจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการส่งออกของเกาหลีและความสามารถในการส่งออกดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับระดับเทคโนโลยีในการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น ส่วนสาเหตุของการที่เกาหลีมีความสามารถทางเทคโนโลยีเพิ่มขึ้นก็เพราะการมีทุนมนุษย์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการเรียนรู้ที่ได้จากปฏิบัติจริงเสริมด้วยการมีตลาดเพื่อการส่งออกดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น ความสามารถในการเพิ่มทุนมนุษย์จากการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงเสริมด้วยความสามารถในการส่งออกน่าจะเป็นเหตุผลในการอธิบายปาฏิหาริย์ทางเศรษฐกิจดังกล่าวของเกาหลีเมื่อเทียบกับฟิลิปปินส์

การที่ประเทศที่มีอัตราการส่งออกสูงย่อมจะต้องมีอัตราการลงทุนสูงด้วยเช่นกัน ในกรณีของเกาหลีในช่วงที่เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว (1990-1995) อัตราการลงทุนสูงถึงร้อยละ 29 เมื่อเทียบกับไต้หวันร้อยละ 21 และฮ่องกงร้อยละ 24 ในขณะที่อัตราการลงทุนของสิงคโปร์สูงถึงร้อยละ 47 ในขณะที่อัตราดังกล่าวของประเทศฟิลิปปินส์มีเพียงร้อยละ 18 และในกรณีที่ทุนสามารถเคลื่อนย้ายได้โดยเสรีย่อมเห็นได้ชัดว่าการลงทุนไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการออมภายในประเทศแต่ประการใด (Lucas Jr., 1993 : 256)

ส่วนความเกี่ยวข้องระหว่างการลงทุนมนุษย์จากการเพิ่มทักษะในการผลิต อันเป็นผลจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการส่งออกนั้นอยู่ที่มีการริเริ่มวงจรการผลิตใหม่ ภายหลังจากที่ประสิทธิภาพในการผลิตของสินค้าที่เคยผลิตได้เริ่มเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง เนื่องจากไม่สามารถจะสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาได้จากวิธีการผลิตหรือสินค้าที่เคยผลิตเดิม ดังนั้น การเพิ่มทักษะจึงขึ้นอยู่กับวงจรชีวิตของสินค้าและโอกาสในการผลิตสินค้าอย่างใหม่ที่มีระดับเทคโนโลยีในการผลิตสูงขึ้นไป และการที่จะทำเช่นนั้นได้ก็จำเป็นจะต้องได้รับการสนับสนุนด้วยอัตราเพิ่มของการส่งออกในระดับสูงด้วย จึงจะสามารถทำให้การผลิตสินค้าใหม่เป็นไปได้ตลอดเวลา ในกระบวนการดังกล่าวจะเกิดการกระจายตัวของการเรียนรู้ทักษะและประสบการณ์ทั่วทั้งระบบเศรษฐกิจ

ทั้งหมดนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นวิวัฒนาการของตัวแบบการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เทียบการพัฒนากับการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และค่อนข้างจะมีวิวัฒนาการทางความคิดที่ช้า เนื่องจากต้องพึ่งการวิเคราะห์เชิงปริมาณที่เน้นความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์เป็นหลัก โดยที่ความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ดังกล่าวนำไปสู่ข้อสรุปที่ต้องการได้ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่ขาดหายไปของแนวความคิดพัฒนาในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคือแนวคิดเชิงคุณภาพที่ไม่สามารถเทียบค่าออกมาเป็นปริมาณได้ ทำให้การวิเคราะห์ต้องกระทำในรอบที่แคบ และภายใต้เงื่อนไขของข้อสมมติฐานมากมาย เพื่อให้สามารถหาคำตอบที่กระตัดรัดในทางคณิตศาสตร์เชิงปริมาณได้ ในระยะหลังนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็เข้าใจข้อจำกัดนี้เป็นอย่างดี จึงพยายามจำกัดการวิเคราะห์เท่าที่สะท้อนความจริงทางคณิตศาสตร์ได้เท่านั้น ดังเช่นที่ ลูคัส ตั้งชื่อบทความของเขาในปี 1988 ว่า “ว่าด้วยกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจ” *On the Mechanics of Economic Development* แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาก็มีวัฒนธรรมที่จะศึกษาปัญหาในเชิงปริมาณที่จะต้องอิงสมมติฐานและความจำกัดทางคณิตศาสตร์ดังกล่าว เพราะมีความเชื่อว่าเป็นวิธีการเดียวที่จะศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างในลักษณะที่เป็น ปฏิฐาน ได้ ถึงแม้จะต้องเสี่ยงกับข้อสมมติฐานที่ไม่สะท้อนความเป็นจริงและข้อจำกัดที่ก่อให้เกิดปัญหา เช่นกรณีของ ตัวแบบการขยายตัวของเศรษฐกิจดังกล่าวที่ถึงแม้จะนำประเด็นทุนมนุษย์เข้ามาพิจารณาด้วย แต่ข้อจำกัดก็คือ ตัวแบบดังกล่าวจะทำให้การขยายตัวเป็นไปอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะมิได้พิจารณาของเสียที่เกิดจากกระบวนการผลิตและความจำกัดของทรัพยากรของโลก ซึ่งเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะเห็นได้โดยชัดเจนแล้วในโลกยุคปัจจุบัน แต่ความคิดเหล่านี้ยังมิได้ถูกรวม

เข้าไปในความคิดเศรษฐศาสตร์พัฒนากระแสหลัก เนื่องจากยังไม่สามารถแสดงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะคณิตศาสตร์เชิงปริมาณซึ่งจะนำไปสู่ข้อสรุปที่กระทัดรัดได้นั่นเอง

ดังนั้น ถึงแม้ด้านหนึ่งของความพยายามของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะเน้นความเป็น ปฏิฐานนิยม (positivism) ก็มีความหมายเพียงการหาข้อสรุปโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์เป็นหลัก ถึงแม้ข้อสรุปดังกล่าวจะไม่สามารถสะท้อนความจริงอย่างรอบด้านก็ตาม

แนวคิดการพัฒนาระบบมาร์กซิสต์

แนวคิดกระแสนี้คัดค้านกระแสการพัฒนาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ไม่นำเอาข้อเท็จจริงของอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกันและบริบททางการเมือง ตลอดจนวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์เข้ามาพิจารณาประกอบด้วย โดยที่ทฤษฎีส่วนมากพัฒนาขึ้นมาจากประสบการณ์ของประเทศลาตินอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จากข้อเท็จจริงที่ว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เศรษฐกิจของประเทศลาตินอเมริกาเฟื่องฟูเนื่องจากผลิวัตถุดิบและสินค้าอุตสาหกรรมได้เองบางส่วน อีกทั้งประเทศเหล่านั้นมิได้รับผลกระทบจากสงครามโดยตรง แต่หลังจากสงครามสงบลง ยุโรปฟื้นตัวทางเศรษฐกิจเนื่องจากมีระดับเทคโนโลยีหรืออาจจะอธิบายด้วยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่ามีทุนมนุษย์ที่เหนือกว่า ทำให้เศรษฐกิจของลาตินอเมริกาถดถอย จึงมีผู้พยายามอธิบายว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น บรรดาคำอธิบายที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในยุคหนึ่งคือ อังเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ (Andre G. Frank) (1996) โดยแฟรงค์ได้ชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การพัฒนาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงของประเทศที่พัฒนาแล้วในขณะนั้น เมื่อเทียบกับยุคกำลังจะพัฒนาในอดีต ความแตกต่างที่สำคัญก็คือ ในช่วงกำลังพัฒนาของประเทศที่พัฒนาแล้วในปัจจุบันนั้นมิได้มีมหาอำนาจในลักษณะที่เรียกว่าเป็นจักรวรรดินิยม หรือมีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในลักษณะเมืองแม่และเมืองบริวารของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเหมือนเช่นประเทศลาตินอเมริกาประสบกับความสัมพันธ์ของประเทศแม่ในยุโรป อันเป็นผลพวงจากการพยายามหาผลประโยชน์ของเศรษฐกิจของประเทศเจ้าอาณานิคมเดิม หรือเจ้าอาณานิคมใหม่ ในการจะรักษาความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวให้ดำรงอยู่ อันเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะขูดรีดเอาผลประโยชน์และทรัพยากรจากประเทศบริวาร ทำให้ประเทศบริวารยังคงมีลักษณะด้อยพัฒนา

การอธิบายในลักษณะนี้นำไปสู่ข้อสรุปในการตัดความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวกับประเทศที่พัฒนาแล้ว และหันมาเน้นการพึ่งตัวเองทางเศรษฐกิจให้มากขึ้น หรือสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศในระดับเดียวกันให้มากขึ้น ทฤษฎีในลักษณะดังกล่าวมัก จะได้รับการวิจารณ์ว่ามีความเป็นจริงในระดับหนึ่งเฉพาะในประเทศลาตินอเมริกา แต่อธิบายได้ไม่ดีนักในกรณีของแอฟริกา และไม่สามารถใช้อธิบายในกรณีของเอเชีย ซึ่งมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ในระยะหลังกระแส

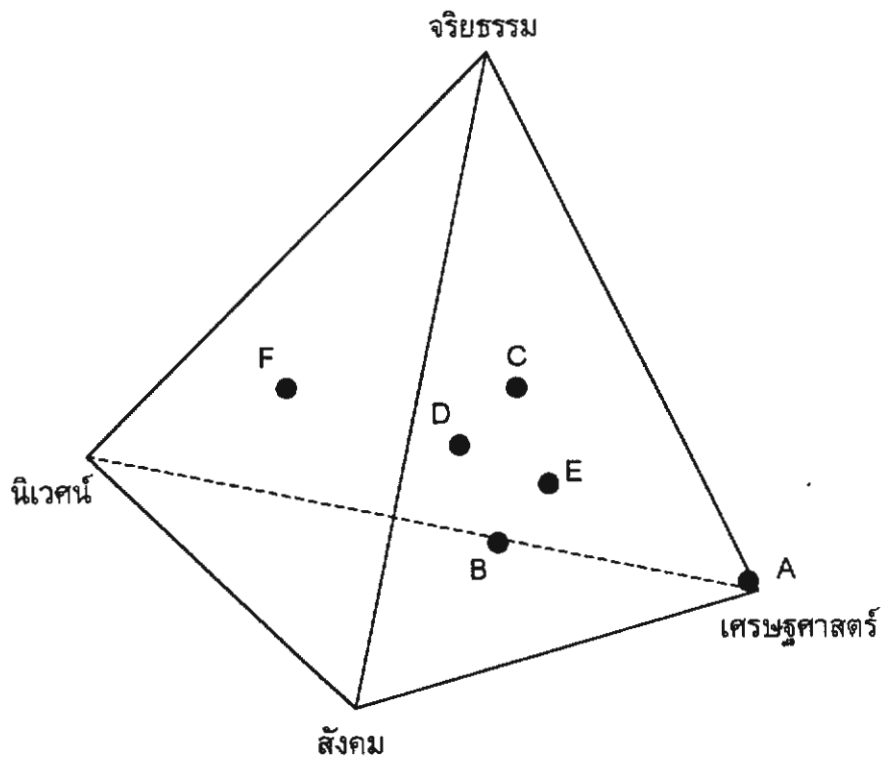
เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้ยิ่งทำให้คำอธิบายในแนวนี้นี้ได้รับความนิยมน้อยลง ประกอบกับข้ออ่อนที่สำคัญของการอธิบายแนวนี้นั้นก็คือเน้นสาเหตุที่เป็นปัจจัยภายนอกค่อนข้างจะมากและค่อนข้างจะละเลยปัจจัยภายใน ทำให้เป็นการพิจารณาความเป็นจริงไม่รอบด้านพอ แนวคิดที่อธิบายการพัฒนาในลักษณะดังกล่าวปัจจุบันจึงมิได้รับความนิยมมากนัก

การพัฒนาแนวคิดเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริง (Real-life Economics)

เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่มีนักเศรษฐศาสตร์ที่ไม่เห็นด้วยกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักพยายามนำความคิดของฝ่ายตนเสนอ ซึ่งมี พอล เอคินส์ (Paul Ekins) และ แมนเฟรด แมกซ์นีฟ (Manfred Max-Neef) เป็นผู้นำทางความคิด โดยเขียนหนังสือชื่อ เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงดังกล่าว นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้เป็นกลุ่มเดียวกับพวกที่เรียกตัวเองว่า เศรษฐศาสตร์มนุษยนิยม และเศรษฐศาสตร์สังคม (social economics) ซึ่งประกอบด้วยสำนักสมานฉันท์ (solodarist school) ของลัทธิสังคมคาทอลิก (social Catholicism) ซึ่งพัฒนามาเป็นสมาคมเศรษฐศาสตร์สังคม (Association for Social Economics – ASE) ซึ่งออกวารสารชื่อ *สังคมเศรษฐกิจปริทัศน์* (Review of Social Economy) รวมไปถึงกลุ่มสถาบันนิยมใหม่ (neo-institutionalists) ซึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อมโยงกับกลุ่ม ลัทธิมาร์กซ์ใหม่ (neo-Marxism) นอกจากนั้นยังมีกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า สมาคมเศรษฐกิจอินเดียศึกษา (Association of Indian Economic Studies) ซึ่งเน้นเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาจากคำสอนของ คานธี (Diwan and Lutz, 1985) รวมทั้งกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบัน หรือที่เรียกว่า นักเศรษฐศาสตร์วิวัฒน์ (evolutionary economists) ซึ่งประกอบด้วย เวเบล (Veblen) เมียร์ดัล (Myrdal) และกาลเบรียธ (Galbraith) เป็นต้น

นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้จะไม่เน้นการตั้งสมมติฐานเพื่อแสดงความสัมพันธ์ในลักษณะตัวแบบคณิตศาสตร์เป็นหลัก แต่จะเน้นสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวม ร่วมกับสาขาวิชาอื่นๆ ซึ่งเป็นจุดเน้นเช่นเดียวกับพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยเน้นดูสภาพที่เป็นแก่นกลางร่วมกันของ เศรษฐกิจ สังคม นิเวศวิทยา และจริยธรรม นั่นก็คือ ถ้าหากใช้วิธีคิดแบบตะวันตกที่มีการแยกระหว่าง ปฏิฐานนิยม (positivism) กับ ปทัศฐานนิยม (normativism) นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้จะไม่ปฏิเสธ ปทัศฐานนิยม ในการนำเอาเรื่องจริยธรรมเข้ามาพิจารณาด้วย (ซึ่งถ้าอธิบายด้วยพุทธเศรษฐศาสตร์สามารถเอาระบบคุณค่าเข้ามาพิจารณาประกอบโดยไม่จำเป็นต้องใช้คุณค่าในการให้ความหมายของคุณค่าเหล่านั้น) ซึ่งอาจจะแสดงความเหมือนและแตกต่างได้จากภาพ 12.1 ดังนี้

ภาพ 12.1 แสดงความสัมพันธ์ของแนวคิดของสำนักต่างๆ

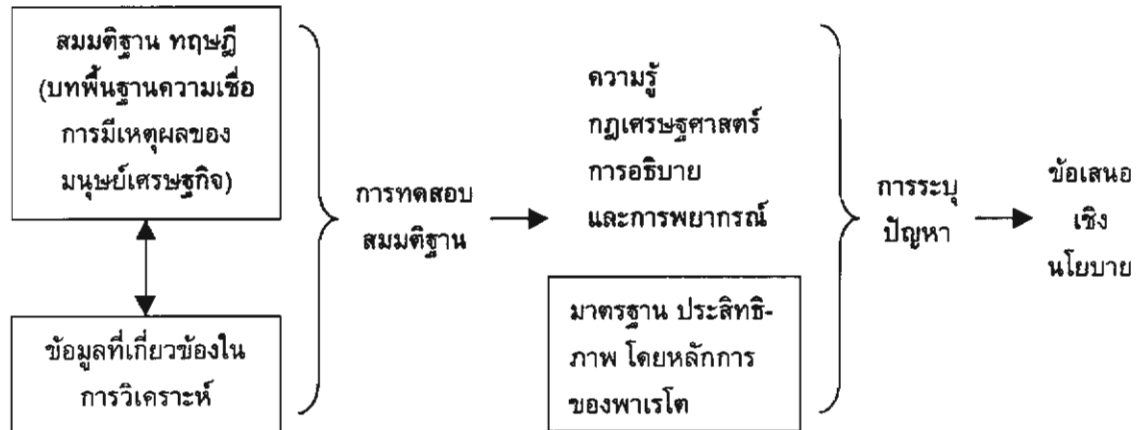

- A คือ นิโคลาสสิค
- B คือ นิโคลาสสิคที่สนใจสิ่งแวดล้อม
- C-B เน้นความเท่าเทียมกันระหว่างคนในรุ่นต่างๆ
- D-C เน้นความเท่าเทียมกันภายในคนรุ่นเดียวกัน
- E สถาบันนิยม (ที่ไม่สนใจระบบนิเวศน์)
- F พวกต่อต้านนักเศรษฐศาสตร์

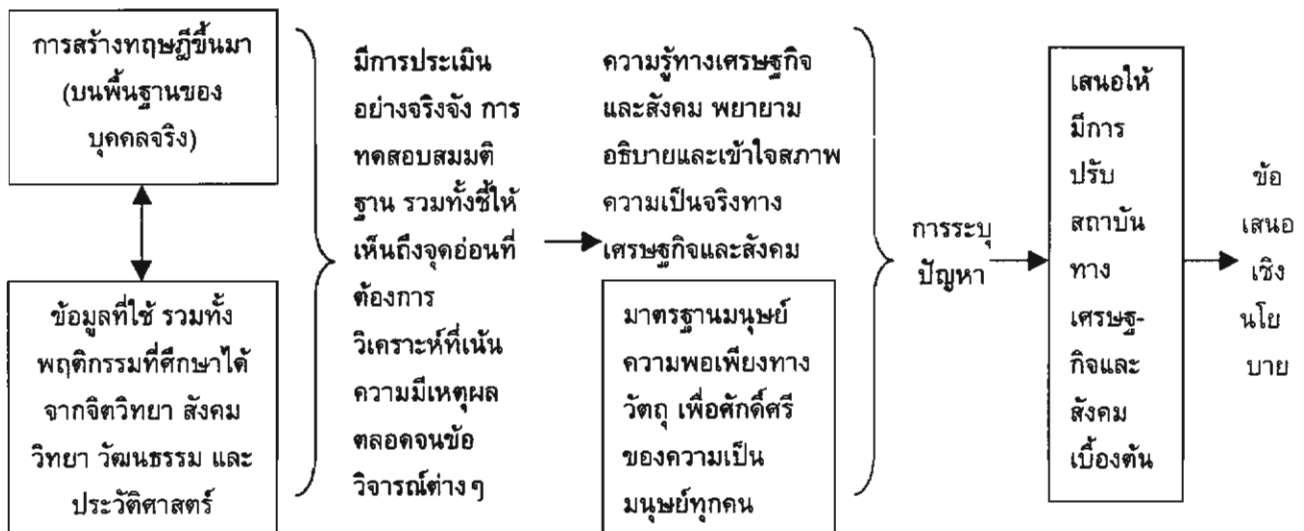
สำหรับกลุ่มเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงดังกล่าวเน้นความสัมพันธ์อย่างมีคุณภาพทุกด้าน จึงอยู่ที่จุด D โดยน้ำหนักส่วนใหญ่ของกลุ่มนี้จะมีแนวโน้มเอียงไปใกล้เศรษฐศาสตร์มนุษยนิยมมากที่สุด โดยหากจะเทียบสำนักความคิด เศรษฐศาสตร์มนุษยนิยม กับ นิโคลาสสิค (หรือเศรษฐศาสตร์สวัสดิการใหม่) ซึ่งในความเป็นจริงถือได้ว่าเป็นเศรษฐศาสตร์ ปทัศฐาน (normative economics) จะแสดงได้โดยภาพ 12.2 ดังนี้

ภาพ 12.2 เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์ปทัสฐานสองแบบ
นีโอคลาสสิก กับ มนุษย์นิยม

1. นีโอคลาสสิก (เศรษฐศาสตร์สวัสดิการใหม่)

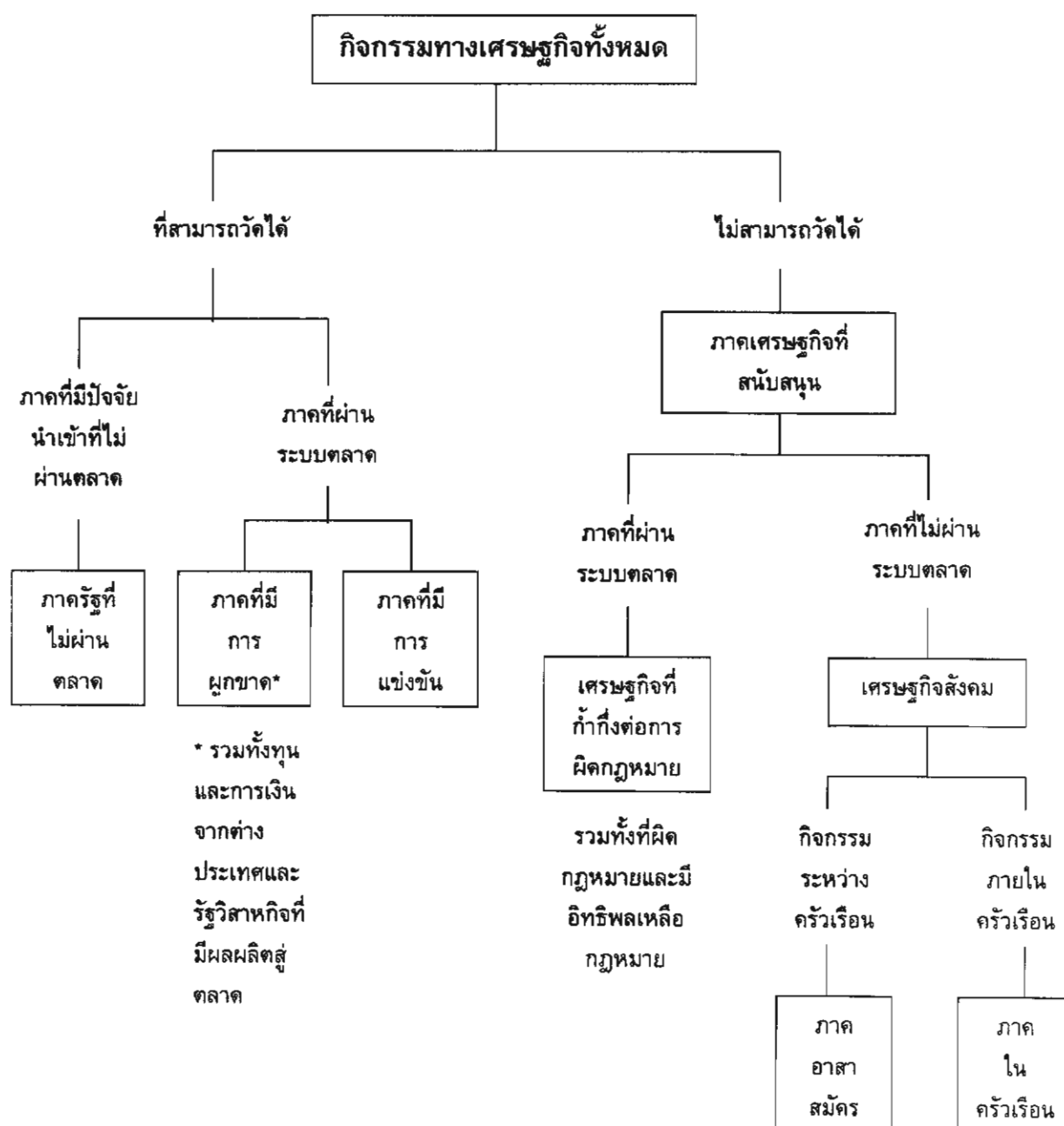
2. เศรษฐศาสตร์มนุษย์นิยม

การวิเคราะห์และทฤษฎีพัฒนาเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริง

การวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์แนวนั้นจะเน้นการศึกษากระบวนการเศรษฐกิจที่เป็นจริงทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย ตลาด รัฐบาล คราวเรือน และประชาสังคม โดยที่ปกติเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะให้ความสนใจเฉพาะเศรษฐกิจระบบตลาดและภาครัฐ โดยไม่ให้ความสนใจต่อคราวเรือนและประชาสังคมเท่าที่ควร ดังนั้น ถ้าหากจะศึกษากระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมดต้องเห็นภาพของระบบเศรษฐกิจโดยรวมทั้งหมดก่อน เพื่อที่จะได้เข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งหมด

ภาพที่ 12.3 แผนภูมิที่แสดงสถาบันที่มีผลิตผลทางเศรษฐกิจ

ภาคเศรษฐกิจที่สนับสนุนนั้นไม่ได้มีสถานะภาพเป็นกาฝากหรือส่วนเกินแต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาคที่เป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีรายได้ต่ำแต่สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขตามสมควรนั้น เกิดจากการที่มีภาคเศรษฐกิจที่สนับสนุนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเอง ส่วนเศรษฐกิจที่กึ่งผิดกฎหมายหรือนอกกฎหมายนั้นความจริงก็เป็นภาพสะท้อนของเศรษฐกิจระบบตลาด แต่ถูกบังคับให้หลบซ่อน เพราะถือว่าผิดกฎหมายหรือไม่ชอบด้วยศีลธรรม แต่ก็ยังเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญแหล่งหนึ่งและมีส่วนช่วยลดปัญหาการว่างงานโดยรวมได้ ถ้าเป็นกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดผลลบกับสังคมมากจนเกินไปนัก (Wheelock, 1992 : 126-129) ภาคดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการสะสมทุนมนุษย์และทุนทางสังคมที่มีความหมายไม่ด้อยไปกว่าทุนทางกายภาพที่เป็นเครื่องมือเครื่องจักรต่างๆ ดังนั้น ถ้าสนับสนุนให้ภาคนี้สามารถมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นระบบและมีความเข้มแข็งความจำเป็นในการพึ่งเศรษฐกิจภาคตลาดก็จะลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลดอิทธิพลเศรษฐกิจภาคตลาดที่ไม่เป็นผลดี เช่น ภาคที่มีการผูกขาด และอาจจะช่วยลดอิทธิพลของเศรษฐกิจนอกกฎหมายได้อีกทางหนึ่งด้วย เพราะในความเป็นจริงเป็นการสะท้อนรูปแบบของการผูกขาดอำนาจในอีกรูปแบบหนึ่งเท่านั้น นอกจากนั้นการผลิตเพื่อการบริโภคของตนเองนอกจากจะช่วยลดต้นทุนในด้านการแลกเปลี่ยนซึ่งหลายกรณีอาจจะไม่มีความจำเป็นแล้ว ยังจะเป็นการส่งเสริมวิถีการดำรงชีพให้อยู่ได้อย่างสร้างสรรค์และมีศักดิ์ศรีด้วย

ในการศึกษาทฤษฎีพัฒนาของเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงนั้น แทนที่จะพิจารณาเฉพาะทุนทางกายภาพอย่างเดียวจะต้องพิจารณาทุนทั้งสี่ด้านไปพร้อมกัน นั่นคือ ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าในกรณีนี้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะตัดประเด็นทุนสังคมและทุนสิ่งแวดล้อมออกไป เนื่องจากเหตุผลทางคณิตศาสตร์สองประการ คือ ประการแรกเกรงว่าจะวัดปริมาณออกมาไม่ได้ ประการที่สองเป็นการเพิ่มตัวแปรมากเกินไปทำให้ความสัมพันธ์มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น และอาจจะคำนวณออกเป็นความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์แบบกระทำรัดไม่ได้ ก็ทำให้ไม่สามารถพิจารณาระบบเศรษฐกิจได้ครบทุกด้านในภาพองค์รวมเหมือนเช่นในภาพ 12.4 ที่จะแสดงต่อไป นอกจากนั้นจุดเด่นของทฤษฎีนี้คือการพิจารณาว่าการสร้างอรรถประโยชน์ หรือสวัสดิการให้แก่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการบริโภค (Having) เสมอไป อาจจะเกิดจากการอยู่และช่วยให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น (Being) หรือจากการกระทำโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกิดจากการทำงานเพื่อการผลิต (Doing) ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีผลในทางลบในแง่ของสวัสดิการเสมอไป เพราะงานอาจจะเป็งานที่สร้างสรรค์ได้ หรือการช่วยหรือร่วมมือกับผู้อื่นในสังคม (Relating) ก็อาจจะสร้างอรรถประโยชน์ได้ คำอธิบายในลักษณะนี้จึงมีความโน้มเอียงเข้าไปใกล้พุทธเศรษฐศาสตร์มาก ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์โดยละเอียดระหว่างทุนทั้งสี่และการสร้างความมั่งคั่ง (wealth) และอรรถประโยชน์ (utility) ได้ดังที่ได้แสดงไว้ในภาพ 12.4 ข้างล่างนี้

จากภาพดังกล่าว เริ่มจากทุน 4 ประเภท (C) คือทุนสิ่งแวดล้อม (EC) ทุนมนุษย์ (HC) ทุนกายภาพ (PC) ทุนสังคม (SOC) ทั้งหมดต่างเป็นปัจจัยนำเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ (P) จึงประกอบด้วย ECp, HCp, PCp และ SOCp กระบวนการทางเศรษฐกิจ (P) ก็จะมีผลผลิตสินค้าและบริการ ขณะเดียวกันก็สร้างผลกระทบในทางลบต่อสภาพแวดล้อม (Pe) และก็มีผลของเสียด้วย (Pw) ขณะเดียวกันการทำงานก็สร้างอรรถประโยชน์โดยตรงด้วย (Pu) และส่วนหนึ่งก็จะกลับนำไปสะสมทุนทุกประเภท (Pc) ด้วย เมื่อผลผลิตสินค้าและบริการส่วนหนึ่งจะนำไปบริโภค (CO) อีกส่วนหนึ่งจะนำไปลงทุน (I) ส่วนที่เป็นการลงทุนก็จะกลับไปเป็นการสะสมทุนต่อไปทุกประเภท (Ic) ส่วนการบริโภค (CO) ส่วนหนึ่งก็จะสร้างอรรถประโยชน์ (Cou) อีกส่วนหนึ่งก็จะเกิดเป็นของเสีย (W) ของเสียที่เกิดขึ้นก็จะไปทำให้ทุนสิ่งแวดล้อมลดลง (Wec) และมีผลกระทบโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อม (We) ขณะเดียวกันทุนสิ่งแวดล้อมก็มีผลกับสภาพแวดล้อม (E) ทั้งทางบวกและลบ (Ece) และสภาพแวดล้อมก็มีผลต่อทุนสิ่งแวดล้อมทั้งทางบวกและลบเช่นกัน (Eec) ขณะเดียวกันสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีก็ทำให้ได้รับอรรถประโยชน์ (U) จากการอยู่ร่วมกัน (Eu) อรรถประโยชน์มีส่วนสำคัญในการสร้างทุนมนุษย์ (Uhc) ขณะเดียวกันทุนทางสังคมก็สร้างอรรถประโยชน์จากการเกื้อหนุน (SOCu) และในทำนองเดียวกันทุนมนุษย์ก็สร้างอรรถประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมด้วย

ทั้งหมดเป็นการแสดงให้เห็นกระบวนการสร้างอรรถประโยชน์และทุนและความมั่งคั่งอย่างเป็นระบบเพียงแต่มีข้ออ่อนที่ว่าไม่ได้แสดงความสัมพันธ์ในเชิงคณิตศาสตร์ ซึ่งอาจจะยากที่จะทำเช่นนั้น แต่ก็มีประโยชน์ที่ช่วยให้เห็นภาพความสัมพันธ์ชัดเจนและกว้างขวาง

สิ่งที่ทฤษฎีนี้มีส่วนคล้ายพังก่อนการผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์ก็คือ พิจารณาปัจจัยการผลิตกว้างกว่าในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และอรรถประโยชน์ (utility) หรือน่าจะเรียกใหม่ว่า ความมีชีวิตที่ดี (well being) ของมนุษย์นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่จำเป็นต้องเน้นการผลิตเพื่อนำไปสู่การบริโภคทั้งหมด เพราะในการทำงาน การมีสภาพแวดล้อมที่ดี การมีความสัมพันธ์อันดีในสังคมก็จะทำให้ชีวิตมีความสุขได้ ซึ่งในพุทธเศรษฐศาสตร์อธิบายได้ด้วย ปัญญา

ในภาพ 12.4 เอคินส์ ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างของความเจริญเติบโตสี่แบบ (Ekins, 1992 : 154-55) คือ

1. ความเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ (material growth) ซึ่งได้จากกระบวนการผลิตแล้วนำไปสะสมทุนโดยตรง หรือผ่านเป็นสินค้า บริการ และผ่านไปสู่การบริโภคและกลับไปสู่การสะสมทุน อันถือว่าเป็นผลิตผลผ่าน (throughput) ของสสารและพลังงาน

2. ความเจริญเติบโตด้านการผลิต (production growth) ซึ่งมีผลในการเพิ่มผลิตภัณท์มวลรวมภายในประเทศ และการผลิตที่ไม่ผ่านระบบตลาด มีผลทำให้สวัสดิการเพิ่มขึ้นจากการบริโภค
3. ความเจริญเติบโตของสภาพแวดล้อม (environmental growth) ที่นำไปสู่การเพิ่มทรัพยากรเพื่อการบริโภค เป็นต้นว่ามีพื้นที่เพิ่มขึ้น หรือมีพื้นที่ธรรมชาติเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีป่าเพิ่มขึ้น
4. ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ซึ่งอธิบายโดยการเพิ่มขึ้นของอรรถประโยชน์หรือ สวัสดิการ ซึ่งส่วนหนึ่งได้จากการบริโภค แต่ขณะเดียวกันก็ได้จากปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นจะต้องเกิดจากการบริโภค ซึ่งเป็นส่วนที่ขาดหายไปจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

จากการที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นการบริโภคเป็นหลักทำให้มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะส่งผลย้อนกลับไปในทางลบ นั่นคือ เมื่อพยายามเพิ่มความเจริญเติบโตด้านการผลิต ก็จะทำให้เกิดของเสีย การเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม การเสื่อมโทรมของการเป็นชุมชน ซึ่งมีผลทำให้อรรถประโยชน์เป็นลบ โดยที่ค่าลบสูงกว่าค่าบวกที่เกิดจากการบริโภค ซึ่งจะทำให้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) โดยรวมลดลงไปได้ ทำให้สวัสดิการโดยรวมลดลง ดังนั้น การผลิตแต่ "พอดี" ที่จะไม่ส่งผลในทางลบมากจนเกินไปเพื่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับที่ดีที่สุด (optimum) จึงเป็นประเด็นที่ประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศที่พัฒนาแล้วจะต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ ส่วนสาเหตุที่ยังเน้นการเพิ่มขึ้นของสวัสดิการอันเกิดจากการบริโภคเป็นหลักนั้น ก็เพราะนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังไม่สามารถจำแนกระหว่าง "ความต้องการ" และ "ความจำเป็น" ได้อย่างชัดเจนนั่นเอง

การทำความเข้าใจความจน

นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมักจะวัดระดับรายได้ของสมาชิกในสังคมเพื่อจำแนกว่าพวกเขามีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร และถ้าหากมีรายได้น้อย มีผลทำให้มีวัตถุดิบในการบริโภคน้อย บุคคลเหล่านี้จะถูกจำแนกว่าเป็นผู้ที่ยากจน ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายที่จำเป็นต้องได้รับการ "พัฒนา" เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ หรือสวัสดิการสูงขึ้น อันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจโดยทั่วไป และเมื่อถูกจำแนกว่าเป็นผู้ยากจน บุคคลเหล่านั้นก็จะกลายเป็นผู้ต่ำต้อย เปิดโอกาสให้รัฐจะต้องเข้า "ช่วยเหลือ" หรือเข้าไปแทรกแซงในชีวิตของบุคคลเหล่านั้นมากขึ้น และเมื่อความจนถูกอธิบายว่าเป็นเพราะขาดอำนาจซื้อ ทางแก้ที่ตรงไปตรงมาก็คือการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีใช้ทางแก้เสมอไป ทั้งนี้เพราะ คนจนในทรัพย์สินนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นคนจนเสมอไป ที่สำคัญคือจะต้องแยกให้ไต่ระหว่างการใช้ชีวิตอย่างอดออม (frugality) ความขัดสน ขาดที่พึ่ง (destitution) และความขาดแคลน (scarcity) จะเห็นได้ว่าคนจนในความ

หมายถึงต้องการความช่วยเหลือ นั่นคือผู้ที่ขัดสน ขาดที่พึ่ง และขาดแคลน แต่ผู้ที่ใช้ชีวิตอย่างอดออมย่อมไม่ถือว่าเป็นผู้ที่ยากจน สภาพขัดสนและขาดแคลนนั้นเกิดจากผู้ที่เคยใช้ชีวิตอย่างอดออมถูกทำให้ขาดพื้นฐานในการดำรงชีพ เป็นต้นว่าถูกตัดขาดจากชุมชน จากที่ดิน ป่า และน้ำ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นถูกยึดเอาไปหรือถูกทำลาย (Sachs, 1992 : 164)

ส่วนการขาดแคลนเป็นความยากจนในรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองเมื่อต้องเผชิญหน้ากับระบบเศรษฐกิจเงินตรา ในฐานะที่เป็นแรงงานและผู้บริโภค โดยที่อำนาจซื้อที่เกิดจากรายได้ถดถอยลงตลอดเวลา นอกจากชะตาชีวิตของบุคคลเหล่านี้จะถูกนำไปแขวนไว้กับระบบตลาดแล้ว ยังตกอยู่ในสภาพที่เงินจะยังมีความสำคัญในชีวิตของบุคคลเหล่านี้มากขึ้น ความสามารถในการหาเงินจากความพยายามของพวกเขาเองจะลดลงตามลำดับ แต่พวกเขาจะยังมีความปรารถนาเพิ่มขึ้นด้วยแรงกระตุ้นจากสังคมที่นิยมวัตถุในระดับที่สูงกว่า ดังนั้น ความจนประเภทนี้จึงเป็นความจนประเภทใหม่ ดังนั้น ถ้าหากไม่แยกแยะให้ดี โดยใช้รายได้เป็นเครื่องวัดระดับความยากจนแต่เพียงอย่างเดียว จะแยกไม่ได้ระหว่างการใช้ชีวิตอย่างอดออม ผู้ที่ขัดสนและขาดที่พึ่งและผู้ที่ยากจน เห็นได้ว่าประเด็นที่เป็นปัญหาและจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขจริงๆ คือผู้ที่ขัดสนและขาดที่พึ่ง ส่วนประเด็นอื่นๆ เพียงแต่ปกป้องไม่ให้บุคคลเหล่านั้นตกอยู่ในสภาพที่ช่วยตัวเองไม่ได้ก็จะเป็นปัญหา

ดังนั้น ความพยายามแก้ปัญหาความยากจนโดยการเพิ่มผลผลิตจึงอาจจะไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องเสมอไป เพราะนอกจากจะไม่เป็นการแก้ปัญหาแล้ว ความพยายามในการเพิ่มผลผลิตอาจนำไปสู่การลดลงของสวัสดิการ เนื่องจากมีผลในการทำลายทุนสิ่งแวดล้อมให้หมดไปอย่างรวดเร็ว พร้อมกับเป็นการทำลายทุนทางสังคมด้วย ซึ่งแทนที่จะทำให้สวัสดิการของสังคมโดยรวมดีขึ้น กลับเลวลงดังที่ได้อธิบายไปแล้ว ปัญหาทั้งหมดนั้นเกิดการเน้นในเชิงปริมาณโดยไม่พยายามเข้าใจความแตกต่างในเชิงคุณภาพของเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักนั่นเอง โดยที่ประเด็นของความแตกต่างเชิงคุณภาพที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ “ความจำเป็น” และ “ความต้องการ” ความไม่สามารถจำแนกความแตกต่างเชิงคุณภาพของทั้งสองสิ่งอย่างชัดเจนนำไปสู่การเน้นการบำบัดความต้องการ โดยความพยายามเพิ่มผลผลิตซึ่งมีผลในการลดสวัสดิการ หรือถ้าจะเรียกให้ถูกต้องคือ การมีชีวิตที่ดี (well being) ของมนุษย์ในที่สุดนั่นเอง

ความจำเป็นและความต้องการ

ความจำเป็นของมนุษย์นั้นเป็นความจริงที่เป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ และสามารถแยกได้อย่างชัดเจนจากความปรารถนาหรือความต้องการ ถ้าหากมนุษย์ไม่ได้รับสิ่งที่ตอบสนองความจำเป็น ผลก็คือจะทำให้สภาพชีวิตของบุคคลเหล่านี้เลวร้ายลงอย่างรวดเร็วถึงขั้นที่อาจจะไม่สามารถแก้ไขได้ ส่วนความต้องการนั้นถ้าไม่ได้รับการตอบสนองก็เพียงแต่ก่อให้เกิดความขัดเคืองหรือขุ่นข้องหมองใจ

คาร์ลอส เอ. มอลล์มานน์ (Carlos A. Mallman, 1973) ได้นิยาม “ความจำเป็น” ว่า ความต้องการที่สามารถพบได้เมื่อมีการวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์โดยไม่ถูกจำกัดจากวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ สีผิว เพศ และอายุ ความจำเป็นไม่ขึ้นอยู่กับระบบคุณค่าของโครงสร้างทางสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ และไม่ขึ้นกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ชุมชนมีความเกี่ยวข้องด้วย อีกทั้งไม่ขึ้นกับขั้นตอนการพัฒนาทางเทคโนโลยีและสังคม

ความจำเป็นไม่สามารถกำหนดโดยสังคม หรือปรับเปลี่ยนโดยเจตนาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นสิ่งที่เกิดจากระบบอัตโนมัติที่จิตสำนึกที่ธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้น อันเป็นวิธีการสื่อสารระหว่างธรรมชาติกับเราทราบเท่าที่ช่องทางดังกล่าวไม่ถูกปิดกั้นด้วยความจงใจ ส่วนความปรารถนานั้นถูกกระตุ้นโดยระบบตลาด และสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมโดยที่มนุษย์สามารถจะกดทับเอาไว้ได้ถ้าหากมีความเจตจำนงที่แน่วแน่ ทั้งนี้เพราะความปรารถนาเป็นผลผลิตของปฏิกริยาระหว่าง จิตสำนึก และ จิตใต้สำนึก ที่ไปกำหนดพฤติกรรม ความปรารถนาไม่เพียงแต่มีความแตกต่างจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง แต่ยังแตกต่างกันระหว่างคนในสังคมเดียวกันและเปลี่ยนแปลงไปตามระดับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีภายในแต่ละสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆ นอกจากนั้นความปรารถนาในบุคคลเดียวกันยังแตกต่างไปตามวัย ซึ่งต่างกับ ความจำเป็น ซึ่งมีเหมือนกันในตัวมนุษย์ในทุกสังคม โดยไม่จำกัดเวลาของพัฒนาการส่วนบุคคลและสังคม โดยที่ความจำเป็นอาจจะแบ่งได้ตามลำดับขั้นจากความจำเป็นทางชีววิทยา (biological needs) ความจำเป็นทางด้านชีววิทยา รวมกับจิตวิทยา (bio-psychological needs) ความจำเป็นทางจิตวิทยา (psychological needs) และความจำเป็นทางสังคมและวัฒนธรรม (socio-cultural needs)

เมื่อความจำเป็นของมนุษย์ถูกกดทับ มนุษย์จะหาทางออกในลักษณะเบี่ยงเบนเพื่อลดความเจ็บปวดจากการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง เป็นต้นว่า ถ้าไม่ได้รับอาหารก็จะผ่นถึงอาหาร ถ้าหากถูกกดทับทางเพศก็อาจจะแสดงออกโดยศิลปะทางเพศที่โจ่งแจ้ง ถ้าถูกปิดกั้นทางอารมณ์และการสื่อสารทางกายภาพ ก็อาจจะแสดงออกในรูปการอยากมีอำนาจ แสดงความยิ่งใหญ่และความรุนแรง รวมทั้งการบริโภค ซึ่งเป็นตัวอย่างของผู้ที่รวยทางทรัพย์สิน แต่อดอยากทางอารมณ์ (Kamenetsky, 1992 : 185) อย่างไรก็ตามถ้าหากเข้าใจความหมายของ “ปัญญา” ในพุทธเศรษฐศาสตร์คือความสามารถในการอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริง ความจำเป็นที่เหนือจากความจำเป็นทางชีววิทยาก็จะสามารถอธิบายได้หมด และไม่จำเป็นจะต้องถูกกดทับเอาไว้ จึงอาจจะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงความจำเป็นในลักษณะอื่นๆ ที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยาอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม การอธิบายตามแนวทางเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงที่เน้นความจำเป็นก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าการที่มนุษย์จะมีชีวิตที่ดี (well being) หรือถ้าใช้ภาษาของสำนักคิดนี้ (ที่อาจจะให้ความหมายสับสน) ก็คือ มีสวัสดิการ (welfare) ที่ดีนั้น ประเด็นสำคัญคือความจำเป็นในระดับต่างๆ ของมนุษย์จะต้องได้รับการตอบสนองแต่การตอบสนองความปรารถนาซึ่งเป็นความ

พยายามส่วนใหญ่ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะไม่ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่หรือสวัสดิการของมนุษย์ดีขึ้นในที่สุดอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโลกมาถึงจุดจำกัดในทางทรัพยากร ในขณะที่การสนองความจำเป็นที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยานั้นก็ไม่จำเป็นต้องบริโภคหรือได้รับ (having) สิ่งต่างๆ เสมอไป อาจจะเป็นไปในรูปของการอยู่รวม (being) หรือร่วมทำ (doing) หรือเกี่ยวข้องด้วยมีปฏิสัมพันธ์ (interacting) ก็จะสนองความต้องการในระดับสูงขึ้นได้ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี หรือมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ตามความหมายของสำนักคิดนี้ได้

จุดเน้นของสำนักคิดนี้จึงพยายามให้สังคมระบุความจำเป็นเหล่านั้นออกมาให้ได้ และหาทางที่จะช่วยให้ความจำเป็นเหล่านั้นได้รับการตอบสนองในที่สุด (Max-Neef, 1992 : 197-214)

จะเห็นได้ว่าในภาพรวมของสำนักนี้ได้พัฒนาความต้องการพัฒนาไปไกลกว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนาความคิดได้ช้า เพราะเน้นการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และยึดติดกับตัวแบบทางคณิตศาสตร์ ซึ่งอย่างน้อยก็ชี้ให้เห็นว่าการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์ซึ่งมีความหมายเดียวกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ไม่จำเป็นจะต้องได้รับการผลิตเพื่อสนองความต้องการจากการบริโภคเสมอไป เพราะในกระบวนการขยายตัวทางการผลิตอาจจะไปทำลายทุนสิ่งแวดล้อมและทุนสังคม ซึ่งทำให้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในความเป็นจริงลดลง เหตุที่เน้นการผลิตก็เพราะไม่เข้าใจถึงความแตกต่างเชิงคุณภาพระหว่าง ความจำเป็น และ ความปรารถนา หรือความต้องการ ดีพอ จึงเน้นการขยายการผลิตเพื่อเพิ่มการบริโภคเป็นหลัก แต่ถ้าหากเข้าใจความแตกต่างดังกล่าวดีพอก็จะเข้าใจได้ว่าการอยู่รวม (being) การร่วมทำ (doing) หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (relating or interacting) ล้วนมีส่วนช่วยบำบัดความจำเป็นในระดับที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยาที่ต้องการบริโภคได้ การเข้าใจความจำเป็นที่หลากหลายและสนองความจำเป็นที่สูงขึ้นไปจะช่วยให้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในความหมายที่แท้จริงที่ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมหรือยังเป็นการเกื้อกูลสภาพแวดล้อมและทุนทางสังคมได้พร้อมกันไป

แนวคิดดังกล่าวนี้มีความใกล้เคียงกับ พุทธเศรษฐศาสตร์ มาก แต่จุดที่ต่างกันระหว่าง เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริง กับ พุทธเศรษฐศาสตร์ ก็คือ เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงเน้นความสัมพันธ์ของปัจจัยทางด้านกายภาพที่สามารถสัมผัสได้ง่าย เป็นต้นว่า ทุนทั้งสิ้น คือ ทุนสิ่งแวดล้อม ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ และทุนสังคม ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เน้น ปัญญา เป็นหลัก อีกทั้ง พุทธเศรษฐศาสตร์ ไม่ใช้ความหมายของ อรรถประโยชน์ หรือ สวัสดิการ เนื่องจากสื่อความหมายผิด ที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักนำไปเน้นให้เป็นผลของการบริโภคเป็นหลัก ทำให้เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงต้องแจกแจงความจำเป็นอื่นๆ ให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เพื่ออธิบายว่า อรรถประโยชน์ หรือ สวัสดิการ ไม่จำเป็นจะต้องเกิดจากการบริโภคอย่างเดียว แต่เกิดจากความจำเป็นในระดับที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยา ซึ่งสามารถได้รับการบำบัดจากการอยู่รวม ทำ

ร่วม และมีปฏิสัมพันธ์ร่วม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งถ้าหากเน้น ปัญญา แล้ว การอธิบายเหล่านี้ จะไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด

ดังนั้น ถึงแม้ว่าเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงจะมีการอธิบายที่ให้ผลใกล้เคียงกับคำอธิบายในพุทธเศรษฐศาสตร์มากที่สุด แต่เนื่องจาก ความหมายของ “ปัญญา” ขาดหายไปจากวิวัฒนาการความคิดของอารยธรรมตะวันตก และในทางตรงกันข้าม เป็นการเน้นให้เห็นถึงความพยายามจำแนกสภาพทางกายภาพออกจากกันอย่างชัดเจน อันเป็นรากฐานความคิดที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก แนวการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงจึงแตกต่างกันออกไปจากพุทธเศรษฐศาสตร์บ้าง ถึงแม้ว่าข้อสรุปในขั้นสุดท้ายอาจจะไม่แตกต่างกันมากนักก็ตาม แต่จุดเด่นของ เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริง ก็คือการชี้ให้เห็นความสำคัญของทุนสิ่งแวดล้อมและทุนสังคมอย่างชัดเจนนั่นเอง

แนวคิดพัฒนาสำนักอนาคตศึกษา

เฮเซล เฮนเดอร์สัน (Hazel Henderson) ซึ่งถือตัวว่าเป็นนักคิดสำนักอนาคตศึกษาที่สังกัด World Future Studies Federation ที่มีฐานในประเทศออสเตรเลีย ในปี 1996 และ World Future Society ในสหรัฐอเมริกา นั้น มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนา โดยมีผลงานเขียนออกมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ *The Politics of Solar Age : Alternatives to Economics* พิมพ์ครั้งแรกในปี 1981 และมีการปรับปรุงแก้ไขและพิมพ์อีกในปี 1988 และในปี 1991 ได้เขียนหนังสือชื่อ *Paradigm in Progress : Life Beyond Economics* ซึ่งได้มีการพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี 1995 และล่าสุดคือ *Building A Win-Win World : Life Beyond Global Economic Warfare* ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1996 ประเด็นที่น่าสนใจจากแนวคิดของ เฮนเดอร์สัน ก็คือในฐานะที่เธอเป็นนักศึกษอนาคตที่ต้องการเห็นความอยู่รอดของมนุษยชาติ ในขณะที่แนวโน้มที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือความไม่สามารถอยู่รอด ดังนั้น แนวทางการพัฒนาที่เสนอโดยเธอนั้นจึงเป็นแนวทางที่ปฏิบัติได้จริงและเป็นผลให้มนุษยชาติน่าจะอยู่รอดได้ ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ข้อเสนอหรืองานของเธอที่น่าที่จะได้รับการนำมาอภิปรายในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการพัฒนา

เฮนเดอร์สัน ได้ให้เหตุผลในการมองโลกในอนาคตในแง่ดีของเธอว่า ในแนวโน้มของลัทธิทุนนิยมที่เป็นพื้นฐานของอุตสาหกรรมนิยมและบริโภคนิยมซึ่งนำไปสู่สังคมที่มีการแข่งขันในการทำลายล้างทรัพยากรและเป็นสังคมที่ทำลายตัวเองนั้น จุดเปลี่ยนที่สำคัญจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในตัวของผู้คนเอง โดยศึกษาได้จากสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมจากหน่วยพันธุกรรม (cultural DNA) เป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตที่จะมีสัญชาตญาณของการแข่งขันและการร่วมมือเพื่อการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ในระยะยาว แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์มีก็คือ ความคิดสร้างสรรค์ (creativity) และความสามารถมีวิวัฒนาการในระยะยาวซึ่งต่างจากสัตว์อย่างอื่น

จากประวัติของมนุษยชาติในระยะยาวเป็นล้านปีก็ได้มีลักษณะแข่งขัน เห็นแก่ตัวในลักษณะที่เป็นการทำลายล้าง ลักษณะที่เน้นการแข่งขันเอารอดเอาเปรียบนั้นเป็นสถานการณ์ใหม่ของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการประมาณ 6000 กว่าปีที่ผ่านมาเท่านั้น จากการที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมเมือง รัฐ และชาติ อันเป็นความจำเป็นที่เกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ที่มีจุดกำเนิดจาก อาฟริกา ตามมาด้วยการมีอิทธิพลครอบงำของเพศชายในฐานะที่เป็นอารยธรรมใหม่ของมนุษย์ที่มาพร้อมกับความเชื่อทางศาสนาที่เน้นความเหนือกว่าของเพศชาย ภายหลังที่มีการเน้นการใช้กำลังต่อสู้เพื่อชัยชนะเป็นสำคัญ ลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในยุคที่เพศหญิงมีความสำคัญก่อนหน้านี้ เน้นความร่วมมือร่วมใจระหว่างชายหญิงและการให้ความเคารพต่อธรรมชาติ ซึ่งมีหลักฐานของการให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพศหญิง การที่เพศชายมีอำนาจครอบงำมากขึ้น นำไปสู่การแข่งขันขยายพื้นที่และการขยายตัวของประชากร ดังนั้น ถ้าหากจะให้สถานการณ์พลิกกลับคืนมาเหมือนเช่นเป็นอยู่ในอดีตก่อน 6000 ปีก่อนหน้านี้ หญิงจะต้องมีบทบาทในการกำหนดการสืบต่อพันธุกรรมของประชากรมนุษย์ให้มีจำนวนคงที่ภายใต้ขอบเขตของความสามารถของระบบนิเวศที่จะรองรับได้ (Henderson, 1996 : 190-192)

ในลักษณะดังกล่าว มนุษย์จะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ให้ได้ภายใต้ขอบเขตที่จำกัดของความสามารถที่ธรรมชาติจะให้ ซึ่งจะต้องมีการออกแบบกลไกที่จะส่งข้อมูลกลับจากระดับรากหญ้า (grassroots) เช่น โดยการลงคะแนนเสียงหรือรับสัญญาณที่ไม่บิดเบือนจากตลาดที่พิจารณาราคาที่รวมต้นทุนทั้งหมด (fuller-cost price) ที่รวมเอาต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าพิจารณาประกอบด้วย มีการสร้างดัชนีคุณภาพชีวิตขึ้นมาใหม่เพื่อแก้แนวโน้มที่จะพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างจาก เงิน เศรษฐกิจ และกำไรขาดทุน เป็นหลัก ซึ่งหมายความว่า จะต้องมีการเก็บเกี่ยววัฒนธรรมหน่วยพันธุกรรมกลับคืนมา เลือกสรรเอาส่วนที่ดีไว้รักษาไว้พร้อมกับสร้างความหลากหลายให้เกิดขึ้น

นอกจากการเก็บเกี่ยววัฒนธรรมหน่วยพันธุกรรมกลับคืนมาและกลั่นกรองเอาเฉพาะส่วนที่ดีเอาไว้ เนื่องจากความตกต่ำของมนุษย์เกิดขึ้นในระยะเวลาเพียง 6000 ปีที่ผ่านมาแล้ว แนวโน้มของวิวัฒนาการของมนุษย์แต่ละช่วงของชีวิตยังชี้ให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงในทางพัฒนาขึ้นตลอดเวลาของการเปลี่ยนแห่งอายุขัย

ส่วนการขาดแคลนเป็นความยากจนในรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองเมื่อต้องเผชิญหน้ากับระบบเศรษฐกิจเงินตรา ในฐานะที่เป็นแรงงานและผู้บริโภค โดยที่อำนาจซื้อที่เกิดจากรายได้ถดถอยลงตลอดเวลา นอกจากชะตาชีวิตของบุคคลเหล่านี้จะถูกนำไปแขวนไว้กับระบบตลาดแล้ว ยังตกอยู่ในสภาพที่เงินจะยังมีความสำคัญในชีวิตของบุคคลเหล่านี้มากขึ้นความสามารถในการหาเงินจากความพยายามของพวกเขาเองจะลดลงตามลำดับ แต่พวกเขาจะยังมีความปรารถนาเพิ่มขึ้นด้วยแรงกระตุ้นจากสังคมที่นิยมวัตถุในระดับที่สูงกว่า ดังนั้น ความจนประเภทนี้จึงเป็นความจนประเภทใหม่ ดังนั้น ถ้าหากไม่แยกแยะให้ดี โดยใช้รายได้เป็นเครื่องวัดระดับความยากจนแต่เพียงอย่างเดียว จะแยกไม่ไ้ระหว่างการใช้ชีวิตอย่างอดออม ผู้ที่ขัดสนและขาดที่พึ่งและผู้ที่ยากจน ซึ่งจะเห็นได้ว่าประเด็นที่เป็นปัญหาและจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขจริงๆ คือผู้ที่ขัดสนและขาดที่พึ่ง ส่วนประเด็นอื่นๆ เพียงแต่ปกป้องไม่ไห้บุคคลเหล่านั้นตกอยู่ในสภาพที่ช่วยตัวเองไม่ได้ก็จะไม่เป็นปัญหา

ดังนั้น ความพยายามแก้ปัญหาความยากจนโดยการเพิ่มผลผลิตจึงอาจจะไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องเสมอไป เพราะนอกจากจะไม่เป็นการแก้ปัญหาแล้ว ความพยายามในการเพิ่มผลผลิตอาจนำไปสู่การลดลงของสวัสดิการเนื่องจากมีผลในการทำลายทุนสิ่งแวดล้อมให้หมดไปอย่างรวดเร็ว พร้อมกับเป็นการทำลายทุนทางสังคมด้วย ซึ่งแทนที่จะทำให้สวัสดิการของสังคมโดยรวมดีขึ้น กลับเลวลงดังที่ได้อธิบายไปแล้ว ปัญหาทั้งหมดนั้นเกิดการเน้นประเด็นในเชิงปริมาณโดยไม่พยายามเข้าใจความแตกต่างในเชิงคุณภาพของเศรษฐกิจศาสตร์กระแสนั้นเอง โดยที่ประเด็นของความแตกต่างเชิงคุณภาพที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ “ความจำเป็น” และ “ความต้องการ” ความไม่สามารถจำแนกความแตกต่างเชิงคุณภาพของทั้งสองสิ่งอย่างชัดเจนนำไปสู่การเน้นการบำบัดความต้องการโดยการพยายามเพิ่มผลผลิตซึ่งมีผลในการลดสวัสดิการ หรือถ้าจะเรียกให้ถูกต้องคือ การมีชีวิตที่ดี (well being) ของมนุษย์ในที่สุดนั่นเอง

ความจำเป็นและความต้องการ

ความจำเป็นของมนุษย์นั้นเป็นความจริงที่เป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ และสามารถแยกได้อย่างชัดเจนจากความปรารถนาหรือความต้องการ ถ้าหากมนุษย์ไม่ได้รับสิ่งที่ตอบสนองความจำเป็น ผลก็คือจะทำให้สภาพชีวิตของบุคคลเหล่านี้เลวร้ายลงอย่างรวดเร็วถึงขั้นที่อาจจะไม่สามารถแก้ไขได้ ส่วนความต้องการนั้นถ้าไม่ได้รับการตอบสนองก็เพียงแต่ก่อให้เกิดความขัดเคืองหรือขุ่นข้องหมองใจ

คาร์ลอส เอ. มอลล์มานน์ (Carlos A. Mallman, 1973) ได้นิยาม “ความจำเป็น” ว่า ความต้องการที่สามารถพบได้เมื่อมีการวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์โดยไม่ถูกจำกัดจากวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ สีผิว เพศ และอายุ ความจำเป็นไม่ขึ้นอยู่กับระบบคุณค่าของโครงสร้างทางสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ และไม่ขึ้นกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ชุมชนมีความเกี่ยวข้องด้วย อีกทั้งไม่ขึ้นกับขั้นตอนการพัฒนาทางเทคโนโลยีและสังคม

ความจำเป็นไม่สามารถกำหนดโดยสังคม หรือปรับเปลี่ยนโดยเจตนาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นสิ่งที่เกิดจากระบบอัตโนมิติได้จิตสำนึกที่ธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้น อันเป็นวิธีการสื่อสารระหว่างธรรมชาติกับเรตราบเท่าที่ช่องทางดังกล่าวไม่ถูกปิดกั้นด้วยความจงใจ ส่วนความปรารถนานั้นถูกกระตุ้นโดยระบบตลาด และสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมและสามารถจะกดทับเอาไว้ได้ถ้าหากมีความเจตจำนงค์ที่แน่นแฟ้น ทั้งนี้เพราะความปรารถนาเป็นผลผลิตของปฏิภณระหว่าง จิตสำนึก และ จิตใต้สำนึก ที่ไปกำหนดพฤติกรรม ความปรารถนาไม่เพียงแต่มีความแตกต่างจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง แต่ยังแตกต่างกันระหว่างคนในสังคมเดียวกันและเปลี่ยนแปลงไปตามระดับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีภายในแต่ละสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆ นอกจากนั้นความปรารถนาในบุคคลเดียวกันยังแตกต่างไปตามวัย ซึ่งต่างกับ ความจำเป็น ซึ่งมีเหมือนกันในตัวตนมนุษย์ในทุกสังคม โดยไม่จำกัดเวลาของพัฒนาการส่วนบุคคลและสังคม โดยที่ความจำเป็นอาจจะแบ่งได้ตามลำดับขั้นจากความจำเป็นทางชีววิทยา (biological needs) ความจำเป็นทางด้านชีววิทยารวมกับจิตวิทยา (bio-psychological needs) ความจำเป็นทางจิตวิทยา (psychological needs) และความจำเป็นทางสังคมและวัฒนธรรม (socio-cultural needs)

เมื่อความจำเป็นของมนุษย์ถูกกดทับ มนุษย์จะหาทางออกในลักษณะเบี่ยงเบน เพื่อลดความเจ็บปวดจากการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง เป็นต้นว่า ถ้าไม่ได้รับอาหารก็จะผิถึงอาหาร ถ้าหากถูกกดทับทางเพศก็อาจจะแสดงออกโดยศิลปะทางเพศที่โจ่งแจ้ง ถ้าถูกปิดกั้นทางอารมณ์และการสื่อสารทางกายภาพ ก็จะแสดงออกในรูปการอยากมีอำนาจ แสดงความยิ่งใหญ่และความรุนแรง รวมทั้งการบริโภค ซึ่งเป็นตัวอย่างของผู้ที่ร่ายทางทรัพย์สิน แต่อดอยากทางอารมณ์ (Kamenetsky, 1992 : 185) อย่างไรก็ตามถ้าหากเข้าใจความหมายของ “ปัญญา” ในพุทธเศรษฐศาสตร์คือความสามารถในการอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริง ความจำเป็นที่เหนือจากความจำเป็นทางชีววิทยาก็จะสามารถอธิบายได้หมด และไม่จำเป็นจะต้องถูกกดทับเอาไว้ จึงอาจจะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงความจำเป็นในลักษณะอื่นๆ ที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยาอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม การอธิบายตามแนวทางเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงที่เน้นความจำเป็น ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าการที่มนุษย์จะมีชีวิตที่ดี (well being) หรือถ้าใช้ภาษาของสำนักคิดนี้ (ที่อาจจะให้ความหมายสับสน) ก็คือ มีสวัสดิการ (welfare) ที่ดีนั้น ประเด็นสำคัญคือความจำเป็นในระดับต่างๆ ของมนุษย์จะต้องได้รับการตอบสนองแต่การตอบสนองความปรารถนาซึ่งเป็นความพยายามส่วนใหญ่ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะไม่ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่หรือสวัสดิการของมนุษย์ดีขึ้นในที่สุดอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโลกมาถึงจุดจำกัดในทางทรัพยากร ในขณะที่การสนองความจำเป็นที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยานั้นก็ไม่จำเป็นต้องบริโภคหรือได้รับ (having) สิ่งต่างๆ เสมอไป อาจจะเป็นไปในรูปของการอยู่ร่วม (being) หรือร่วมทำ (doing) หรือเกี่ยวข้องด้วยมีปฏิสัมพันธ์ (interacting) ก็จะสนองความต้องการในระดับสูงขึ้นได้ ซึ่งจะ

ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี หรือมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ตามความหมายของสำนักคิดนี้ได้

จุดเน้นของสำนักคิดนี้จึงพยายามให้สังคมระบุความจำเป็นเหล่านั้นออกมาให้ได้ และหาทางที่จะช่วยให้ความจำเป็นเหล่านั้นได้รับการตอบสนองในที่สุด (Max-Neef, 1992 : 197-214)

จะเห็นได้ว่าในภาพรวมของสำนักนี้ได้พัฒนาความต้องการพัฒนาไปไกลว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนาความคิดได้ช้า เพราะเน้นการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และยึดติดกับตัวแบบทางคณิตศาสตร์ ซึ่งอย่างน้อยก็ชี้ให้เห็นว่าการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ไม่จำเป็นจะต้องได้รับการผลิตเพื่อสนองความต้องการจากการบริโภคเสมอไป เพราะในกระบวนการขยายตัวทางการผลิตอาจจะไปทำลายทุนสิ่งแวดล้อมและทุนสังคม ซึ่งทำให้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในความเป็นจริงลดลง เหตุที่เน้นการผลิตก็เพราะไม่เข้าใจถึงความแตกต่างเชิงคุณภาพระหว่าง ความจำเป็น และความปรารถนา หรือความต้องการ ดีพอ จึงเน้นการขยายการผลิตเพื่อเพิ่มการบริโภคเป็นหลัก แต่ถ้าหากเข้าใจความแตกต่างดังกล่าวดีพอ ก็จะเข้าใจได้ว่าการอยู่ร่วม (being) การร่วมทำ (doing) หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (relating or interacting) ล้วนมีส่วนช่วยบำบัดความจำเป็นในระดับที่สูงกว่าความจำเป็นทางชีววิทยาที่ต้องการบริโภคได้ การเข้าใจความจำเป็นที่หลากหลายและสนองความจำเป็นที่สูงขึ้นไปจะช่วยให้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในความหมายที่แท้จริงที่ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมหรือยังเป็นการเกื้อกูลสภาพแวดล้อมและทุนทางสังคมได้พร้อมกันไป

แนวคิดดังกล่าวนี้มีความใกล้เคียงกับ พุทธเศรษฐศาสตร์ มาก แต่จุดที่ต่างกันระหว่าง เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริง กับ พุทธเศรษฐศาสตร์ ก็คือ เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงเน้นความสัมพันธ์ของปัจจัยทางด้านกายภาพที่สามารถสัมผัสได้ง่าย เป็นต้นว่า ทุนทั้งสิ้น คือ ทุนสิ่งแวดล้อม ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ และทุนสังคม ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เน้น ปัญญา เป็นหลัก อีกทั้ง พุทธเศรษฐศาสตร์ ไม่ใช้ความหมายของ อรรถประโยชน์ หรือ สวัสดิการ เนื่องจากสื่อความหมายผิด ที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักนำไปเน้นให้เป็นผลของการบริโภคเป็นหลัก ทำให้เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงต้องแจกแจงความจำเป็นอื่นๆ ให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เพื่ออธิบายว่า อรรถประโยชน์ หรือ สวัสดิการ ไม่จำเป็นจะต้องเกิดจากการบริโภคอย่างเดียว แต่เกิดจากความจำเป็นในระดับที่สูงกว่า ความจำเป็นทางชีววิทยาได้รับการบำบัดจากการอยู่ร่วม ทำร่วม และมีปฏิสัมพันธ์ร่วม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งถ้าหากเน้น ปัญญา แล้ว การอธิบายเหล่านี้จะไม่มี ความจำเป็นแต่อย่างใด

ดังนั้น ถึงแม้ว่าเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงจะมีการอธิบายที่ให้ผลใกล้เคียงกับคำอธิบายในพุทธเศรษฐศาสตร์มากที่สุด แต่เนื่องจาก ความหมายของ “ปัญญา” ขาดหายไปจากวิ

พัฒนาความคิดของอารยธรรมตะวันตก และในทางตรงกันข้าม เป็นการเน้นให้เห็นถึงความพยายามจำแนกสภาพกายภาพออกจากกันอย่างชัดเจน อันเป็นรากฐานความคิดที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก แนวการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์ชีวิตจริงจึงแตกต่างกันออกไปจากพุทธเศรษฐศาสตร์บ้าง ถึงแม้ว่าข้อสรุปในขั้นสุดท้ายอาจจะไม่แตกต่างกันมากนักก็ตาม แต่จุดเด่นของ เศรษฐศาสตร์ชีวิตจริง ก็คือการชี้ให้เห็นความสำคัญของทุนสิ่งแวดล้อมและทุนสังคม อย่างชัดเจนนั่นเอง

แนวคิดพัฒนาสำนักอนาคตศึกษา

เฮเซล เฮนเดอร์สัน (Hazel Henderson) ซึ่งถือตัวว่าเป็นนักคิดสำนักอนาคตศึกษาที่สังกัด World Future Studies Federation ที่มีพื้นฐานในปี 1996 ในประเทศออสเตรเลีย และ World Future Society ในสหรัฐอเมริกา นั้น มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนา ซึ่งมีผลงานเขียนออกมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ *The Politics of Solar Age : Alternatives to Economics* พิมพ์ครั้งแรกในปี 1981 และมีการปรับปรุงแก้ไขและพิมพ์อีกในปี 1988 และในปี 1991 ได้เขียนหนังสือชื่อ *Paradigm in Progress : Life Beyond Economics* ซึ่งได้มีการพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี 1995 และล่าสุดคือ *Building A Win-Win World : Life Beyond Global Economic Warfare* ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1996 ประเด็นที่น่าสนใจที่ควรศึกษาจากแนวคิดของ เฮนเดอร์สัน ก็คือในฐานะที่เธอเป็นนักศึกษอนาคตที่ต้องการเห็นความอยู่รอดของมนุษยชาติ ในขณะที่แนวโน้มที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือความไม่สามารถอยู่รอด ดังนั้น แนวทางการพัฒนาที่เสนอโดยเธอนั้นจึงเป็นแนวทางที่ปฏิบัติได้จริงและเป็นผลให้มนุษยชาติน่าจะอยู่รอดได้ ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ข้อเสนอหรืองานของเธอน่าที่จะได้รับการนำมาอภิปรายในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการพัฒนา

เฮนเดอร์สัน ได้ให้เหตุผลในการมองโลกในอนาคตในแง่ดีของเธอว่า ในแนวโน้มของลัทธิทุนนิยมที่เป็นพื้นฐานของอุตสาหกรรมนิยมและบริโภคนิยมซึ่งนำไปสู่สังคมที่มีการแข่งขันในการทำลายล้างทรัพยากรและเป็นสังคมที่ทำลายตัวเองนั้น จุดเปลี่ยนที่สำคัญจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในตัวของผู้คนเอง โดยศึกษาได้จากสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมจากหน่วยพันธุกรรม (cultural DNA) โดยที่เป้าหมายของสิ่งมีชีวิตที่จะมีสติปัญญาญาณของการแข่งขันและการร่วมมือเพื่อการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ในระยะยาว แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์มีคือ ความคิดสร้างสรรค์ (creativity) และความสามารถมีวิวัฒนาการในระยะยาวซึ่งต่างกว่าสัตว์อย่างอื่น

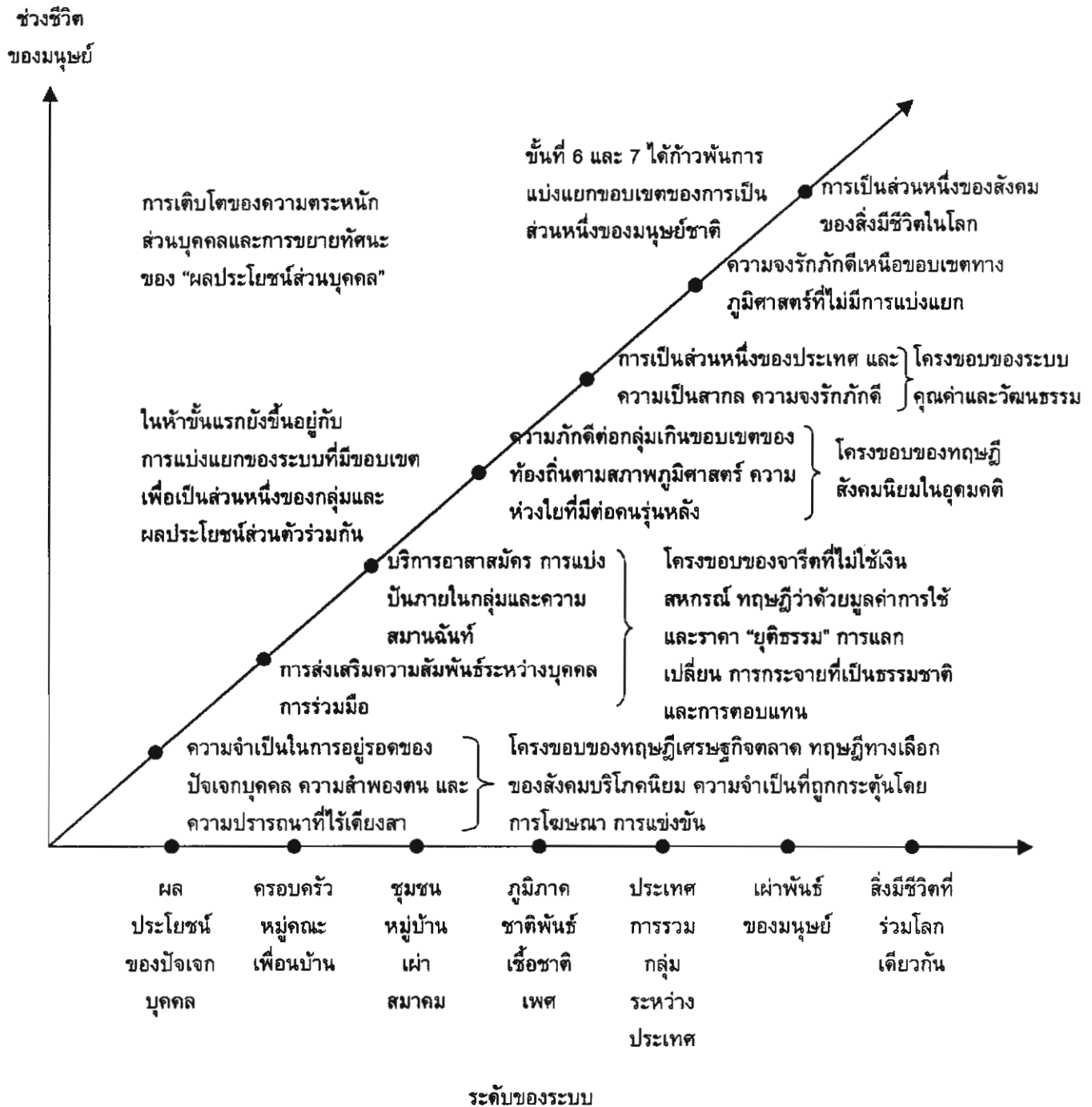
จากประวัติของมนุษยชาติเองในระยะยาวเป็นล้านปีก็มิได้มีลักษณะแข่งขันเห็นแก่ตัวในลักษณะที่เป็นการทำลายล้าง ลักษณะที่เน้นการแข่งขันเอาตัวรอดเบียดเบียนนั้นเป็นสถานะการณ์ใหม่ของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการประมาณ 6000 กว่าปีที่ผ่านมเท่านั้น จากการที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมเมือง รัฐ และชาติ อันเป็นความจำเป็นที่เกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ที่มีจุดกำเนิดจาก อาฟริกา ตามมาด้วยการมีอิทธิพลครองใจของ

เพศชายในฐานะที่เป็นอารยธรรมใหม่ของมนุษย์ที่มาพร้อมกับความเชื่อทางศาสนาที่เน้นความเหนือกว่าของเพศชาย ภายหลังที่มีการเน้นการใช้กำลังต่อสู้เพื่อชัยชนะเป็นสำคัญ ลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในบุคที่เพศหญิงมีความสำคัญก่อนหน้านี้ และเน้นความร่วมมือร่วมใจระหว่างชายหญิง และการให้ความเคารพต่อธรรมชาติ ซึ่งมีหลักฐานของการให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพศหญิง การที่เพศชายมีอำนาจครอบงำมากขึ้น นำไปสู่การแข่งขันขยายพื้นที่และการขยายตัวของประชากร ดังนั้น ถ้าหากจะให้สถานะการณัฟลิกกลับคืนมาเหมือนเช่นเป็นอยู่ในอดีตก่อน 6000 ปีก่อนหน้านี้ หญิงจะต้องมีบทบาทในการกำหนดการสืบต่อพันธุ์กรรมของประชากรมนุษย์ให้มีจำนวนคงที่ภายใต้ขอบเขตของความสามารถของระบบนิเวศน์ที่จะรองรับได้ (Henderson, 1996 : 190-192)

ในลักษณะดังกล่าว มนุษย์จะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ให้ได้ภายใต้ขอบเขตที่จัดของความสามารถที่ธรรมชาติจะให้ ได้ ซึ่งจะต้องมีการออกแบบกลไกที่จะส่งข้อมูลกลับจากระดับรากหญ้า (grassroots) เช่น โดยการลงคะแนนเสียงหรือรับสัญญาณที่ไม่บิดเบือนจากตลาดที่พิจารณาราคาที่รวมต้นทุนทั้งหมด (fuller-cost price) ที่รวมเอาต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าพิจารณาประกอบด้วย มีการสร้างดัชนีคุณภาพชีวิตขึ้นมาใหม่เพื่อแก่นวโนมที่จะพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างจาก เงิน เศรษฐกิจ และกำไรขาดทุน เป็นหลัก ซึ่งหมายความว่า จะต้องมีการเกี่ยวเกี่ยววัฒนธรรมหน่วยพันธุกรรมกลับคืนมา เลือกสรรเอาส่วนที่ดีไว้ รักษาไว้พร้อมกับสร้างความหลากหลายให้เกิดขึ้น

นอกจากการเก็บเกี่ยววัฒนธรรมหน่วยพันธุกรรมกลับคืนมาและกลั่นกรองเอาเฉพาะส่วนที่ดีเอาไว้ เหนือจากความตกต่ำของมนุษย์เกิดขึ้นในระยะเวลาเพียง 6000 ปีที่ผ่านมาแล้ว แนวโน้มของวิวัฒนาการของมนุษย์แต่ละช่วงของชีวิตยังชี้ให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงในทางพัฒนาขึ้นตลอดเวลาของการเปลี่ยนแห่งอายุขัย

ภาพที่ 12.5 การขยายขอบเขตของ “ผลประโยชน์ส่วนตัว”
 การขยายขอบเขตของ “ผลประโยชน์ส่วนตัว” ประกอบการเจริญวิวัฒนาการ
 และทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์*

* แสดงในลักษณะแผนภูมิประกอบคำอธิบายเท่านั้น

ที่มา Hazel Henderson, *The Politics of Solar Age*, 1981

จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงความคิดในช่วงชีวิตของมนุษย์ในลักษณะที่ได้แสดงไว้ในภาพ 12.5 ทำให้เห็นได้ว่ามีความหวังที่การเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกชนจะเป็นไปได้เร็วกว่าการเปลี่ยนแปลงของสถาบัน และหลายคนจะมีความคิดก้าวหน้าไปไกลว่าผู้นำของตนจุดนี้จะเป็นตัวกระตุ้นที่ทำให้มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสังคมมนุษย์ทั้งหมดในที่สุดก็เป็นได้ ก่อนที่มนุษย์โลกจะถึงการล่มสลายจากข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและจากการที่มนุษย์อาจจะไม่สามารถปรับตัวได้ทันจากประวัติศาสตร์ของการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น และการเห็นแก่ตัวซึ่งมีประวัติศาสตร์เพียง 6,000 ปีดังกล่าว ในขณะที่วัฒนธรรมจากหน่วยพันธุกรรมของมนุษย์ที่มีลักษณะยาวนานกว่ามิได้มีลักษณะเช่นว่านี้

แนวทางแก้ปัญหาการ “พัฒนา” เพื่ออนาคตที่ดีกว่า

ปัญหาที่อาจจะนำไปสู่ความล่มสลายของสังคมมนุษย์ในโลกส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากการที่ นวัตกรรมทางเทคโนโลยี ได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วในขณะที่ นวัตกรรมทางสังคม (social innovation) ตามไม่ทัน การแข่งขันในระบบตลาดที่ทำให้เกิดมีผู้ได้และผู้เสียทำให้การขยายตลาดเกิดมีข้อจำกัด นวัตกรรมทางสังคมที่ทำให้ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์จะช่วยลดข้อจำกัดในลักษณะดังกล่าวได้ แต่แทนที่นวัตกรรมดังกล่าวจะได้รับการสนับสนุนอาจจะถูกพิจารณาว่าเป็นการ “แทรกแซงระบบตลาดเสรี”

ปัญหาอย่างหนึ่งของการพัฒนาในปัจจุบันคือ ตลาดการเงินของโลก ได้เป็นส่วนหนึ่งของ ไซเบอร์สเปซ (cyberspace) ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับโลกของการผลิตที่เป็นจริง ส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากการที่ นวัตกรรมเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารก้าวไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ นวัตกรรมทางสังคมก้าวตามไม่ทันเพราะยังยึดติดกับระบบการแข่งขันและทฤษฎีเกม (game theory) ที่เน้นผู้ได้ผู้เสียเพราะไม่มีการไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากทุกคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งถือว่าเป็นการคิดอย่างมีเหตุมีผล ทำให้ตลาดการเงินของโลกกลายเป็นปอนคาสิโน และไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ ทั้งสิ้นกับภาคการผลิตจริง

ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องทำให้เกิดนวัตกรรมทางสังคมที่ปรับเปลี่ยนกระบวนการของระบบการเงินที่มีอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งการขยายตัวอย่างรวดเร็วของ ไซเบอร์สเปซจากการเน้นรายได้ประชาชาติเป็นหลัก และการทำให้เศรษฐกิจขยายตัวจากบนลงล่าง (trickle-down) มาเป็นการกระจายการผลิตและกระจายความเสี่ยง กระจายอำนาจทางการเมือง เน้นการพองตัวจากข้างล่าง (bubble-up) และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการปรับระบบแรงจูงใจให้เกิดมีการร่วมมือช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคที่ไม่เป็นทางการซึ่งทั้งหมดนี้จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนคำจำกัดความในเรื่องเหล่านี้เสียใหม่ ไม่ว่าจะเป็น เงิน (money) ความมั่งคั่ง (wealth) ผลิตภาพ (productivity) ประสิทธิภาพ (efficiency) ตลอดจนความก้าวหน้า (progress) เป็นต้นว่า เงินควรจะทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเท่านั้น ไม่ใช่สินค้าเพื่อการเก็งกำไร ความมั่งคั่งควรเป็นชีวิตที่ดี (well being) ของมนุษย์ ผลิตภาพนั้นจะต้อง

เน้นถึงประโยชน์ร่วมกันของมนุษยชาติในระยะยาว ส่วนประสิทธิภาพนั้นจะต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมประกอบด้วย ส่วนความก้าวหน้านั้น คือการอยู่รอดร่วมกันของมนุษยชาติในระยะยาว

ความพยายามที่จะลดปัญหาการร่วมมือกันผูกขาดการจัดการทางการเงิน ทางแก้ที่ดีก็จะต้องพัฒนาเงินของท้องถิ่น (local currency) ขึ้นมาใช้ เพื่อเหตุผลในการแลกเปลี่ยนเป็นหลัก ส่วนการลดอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารทั่วโลกลงนั้น ก็จะต้องแก้โดยการสร้างระบบข้อมูลสื่อสารท้องถิ่นให้พัฒนาเป็นตาข่ายนิรภัยของสังคม (social safety net) (Henderson, 1996 : 206-216) ความหมายของตลาดที่เคยเน้นการแข่งขันอาจจะต้องปรับเปลี่ยนเป็นตลาดสังคม (social market) นั่นคือตลาดที่คำนึงถึงผลกระทบในทางลบและทางบวกต่อสังคมด้วย ส่วนในธุรกิจก็จำเป็นต้องคำนึงถึงไม่แต่เฉพาะผู้ถือหุ้น (share holders) แต่ต้องคำนึงถึงผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วม (stakeholder) ด้วย

การปรับแก้ดัชนีชี้วัด

การที่จะเปลี่ยนความหมายของคำว่า ความมั่งคั่ง (wealth) มาเป็นชีวิตที่ดี (well being) หรือจะเปลี่ยนความหมายจากความก้าวหน้า (progress) มาเป็นความอยู่รอดร่วมกันของมนุษยชาติ (common survival) นั้น หลักการที่สำคัญคือจะต้องเปลี่ยนดัชนีที่ใช้ชี้วัด เพราะถ้าหากดัชนีที่ใช้วัดเป็นอย่างเดิมก็มีแนวโน้มในการคิดแก้ปัญหาเหมือนเดิม เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว เฮนเดอร์สัน ได้เสนอดัชนีชี้วัดระดับประเทศในอนาคตในลักษณะต่อไปนี้

**ภาพที่ 12.6 ดัชนีชี้วัดระดับประเทศในอนาคต
ที่ไปไกลกว่าการใช้เงินกำหนดรายได้ต่อหัว การเติบโตโดยเฉลี่ยของ GNP**

ปรับปรุงการคำนวณ GNP ใหม่เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องและให้ข้อมูลมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งจะ ต้องรวมประเด็นเหล่านี้	ดัชนีประกอบเพื่อการบรรลุเป้าหมายของสังคม
• การเทียบอำนาจซึ่งหลังจากปรับแก้การขึ้นลงของอัตราแลกเปลี่ยน • การกระจายรายได้ : ช่องว่างของความจนกว้างมากขึ้นหรือลดลง • การจัดทำบัญชีให้ชุมชนเป็นฐาน : เพื่อเสริมระบบปัจจุบัน • การผลิตของภาคที่ไม่เป็นทางการและภาคครัวเรือน คำนวณเวลาทั้งหมดที่ใช้ทำงาน (ทั้งที่ได้และไม่ได้เงิน) • ลดด้วยต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม : เพื่อให้เป็นระบบบัญชี "สุทธิ" ป้องกันการนับซ้ำ • ทำบัญชีค่าเสื่อมสำหรับทรัพยากรที่นำมาใช้ใหม่ไม่ได้ : เช่นเดียวกับตัวปรับการบริโภคทุน • สัดส่วนของพลังงานที่ใช้ในการผลิต / GNP : เพื่อวัดประสิทธิภาพของพลังงานและการหมุนเวียนมาใช้ใหม่ • สัดส่วนของงบประมาณทหาร / งบประมาณพลเรือน : เพื่อวัดประสิทธิภาพของรัฐบาล • บัญชีทรัพยากรประเภททุนเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรสาธารณะ (ซึ่งอาจจะรวมสภาพแวดล้อมในฐานะทรัพยากร)	• ประชากร : อัตราการเกิด ความหนาแน่น และการกระจายของอายุ • การศึกษา : ระดับการรู้หนังสือ การเข้าชั้น และการออกกลางคัน • สุขภาพ : อัตราการตายของการก นำหนักเมื่อเกิดน้อย นำหนัก/ความสูง/อายุ • โภชนาการ : แคลอรีต่อวัน อัตราส่วนโปรตีน/แป้ง • บริการพื้นฐาน : การได้รับน้ำสะอาด • ที่อยู่อาศัย : จำนวนบ้านที่มี คุณภาพ การไม่มีบ้านอยู่ • ความปลอดภัยสาธารณะ : อาชญากรรม • การพัฒนาของเด็ก : องค์การอนามัยโลก และ UNESCO • การมีส่วนร่วมทางการเมืองและกระบวนการทางการเมือง : ตัวเลขจากองค์การนิรโทษกรรมสากล การใช้เงินซื้อเสียง อัตราส่วนของผู้นำใช้สิทธิ • สถานะภาพของชนกลุ่มน้อยและประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์และผู้หญิง : ตัวเลขสิทธิมนุษยชน • คุณภาพของน้ำและอากาศและระดับมลภาวะ : มลพิษทางอากาศในเมือง • การลดลงของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม : ขนาดของพื้นที่ จำนวนพื้นที่ป่าที่หมดไปต่อปี • ความหลากหลายทางชีววิทยาและการสูญเสียพืชพันธุ์ : ดัชนีวัดสิ่งแวดล้อมของคานาดา • วัฒนธรรมและทรัพยากรเพื่อสันติภาพการ : เมืองแอดสันวิลล์ รัฐฟลอริดา

ที่มา : 1989 Hazel Henderson, *Paradigm in Progress*

ลักษณะดัชนีดังกล่าวจะช่วยให้เกิดความตระหนักในประเทศอย่างแท้จริงว่า ประเทศมีความก้าวหน้า ซึ่งหมายถึงมีโอกาที่จะพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืนหรือไม่ การสร้างดัชนี และเก็บข้อมูลอย่างสม่ำเสมอในประเด็นเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งของระบบส่งกลับข้อมูลเข้าไปในระบบ สร้างความตระหนักเพื่อเป็นการกระตุ้นให้มีการปรับปรุงแก้ไขก่อนที่จะมีปัญหาจะสะสมมาก ยิ่งขึ้นจนสายเกินที่จะแก้ไข

การนำเอาความคิดของ เฮนเดอร์สัน ซึ่งเป็นนักอนาคตศึกษามาแสดงไว้ในที่นี้ก็เพื่อให้ตระหนักถึงผลการพัฒนา ควรจะเป็นไปเพื่อความยั่งยืนและความสามารถในการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษยชาติในอนาคต การพัฒนาที่มีผลไปสู่การสิ้นสุดเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ในที่สุดนั้น ย่อมไม่สามารถถือได้ว่าเป็นการพัฒนาในความหมายที่แท้จริง จุดเน้นที่สำคัญไม่ใช่ความมั่งคั่ง (wealth) แต่ควรจะเป็นชีวิตที่ดี (well being) โดยที่ เฮนเดอร์สัน มีความเชื่อว่าการแก้ไขที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาของมนุษย์มีความเป็นไปได้ เนื่องจากมนุษย์มีวัฒนธรรมจากพันธุกรรมที่จะอยู่ร่วมกับมนุษย์และธรรมชาติในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การตกต่ำของมนุษย์เกิดจากการขยายตัวของประชากรมนุษย์ ทำให้จำเป็นต้องมีเมือง รัฐ และชาติ ทำให้เพศชายมีความเป็นใหญ่ เน้นการขยายพื้นที่และการแข่งขัน ซึ่งเป็นเพียงประวัติศาสตร์ที่สั้นของมนุษยชาติเมื่อประมาณ 6,000 ปีที่ล่วงมาเอง แนวโน้มดังกล่าวจึงควรที่จะแก้ไขได้ โดยกลับมาหาธรรมชาติเดิมของมนุษย์และรวมทั้งให้ฝ่ายหญิงมีสิทธิในการกำหนดการสืบต่อเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งน่าจะเป็นทางออกของการพัฒนาของมนุษยชาติได้

ความคิดลักษณะดังกล่าวไม่แตกต่างจาก พุทธเศรษฐศาสตร์ ที่เน้นการใช้ปัญญา เพื่อเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง และสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เบียดเบียนตัวเองและสรรพสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งพยายามแก้ปัญหาความทุกข์ของสัตว์โลก ตลอดจนส่งเสริมสรรพสิ่งให้อื้อต่อชีวิตของทุกสิ่งในโลกด้วย

การพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดเพื่อปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไทย พระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งแรกแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 โดยมีข้อความที่สำคัญตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงไป...” และในปีเดียวกันนี้ ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่ผู้ที่ไม่เข้าเฝ้าเพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517 มีข้อความที่สำคัญตอนหนึ่งดังนี้

"คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่ เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทย อยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้"

การทำความเข้าใจกับพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว จำเป็นจะต้องเข้าใจบริบททางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ในขณะที่มีพระราชกระแสรับสั่งด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก พระราชกระแสรับสั่งนั้นจะสะท้อนความห่วงใยที่พระองค์มีต่อสถานการณ์ในบ้านเมืองขณะนั้น พระราชกระแสรับสั่งจึงถือเป็นการเตือนสติหรือให้ข้อคิดแก่คณะรัฐบาล ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน นักธุรกิจ ตลอดจนพลสกนิกทั่วประเทศ ให้นำกลับไปคิดไตร่ตรองเพื่อช่วยกันหาทางปรับปรุงแก้ไขสถานการณ์ให้ดีขึ้น

พระบรมราโชวาทใน ปี 2517 จึงมีความสำคัญต่อบริบททางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในปี 2517 เป็นเวลาที่ประเทศไทยอยู่ในระยะที่เรียกว่า "ประชาธิปไตยเบ่งบาน" นั่นคือ หลังจากเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกว่า "วันมหาวิปโยค" เนื่องจากพระองค์จะต้องออกมาหยุดยั้งการปราบปรามเช่นผ่านนักศึกษาด้วยพระองค์เอง และเป็นเหตุให้ผู้บริหารประเทศที่เป็นเผด็จการในยุคนั้น คือ จอมพล ถนอม กิตติขจร จอมพล ประภาส จารุเสถียร พันเอก ณรงค์ กิตติขจร ต้องเดินทางออกจากประเทศไทย ทำให้ประเทศไทยมีรัฐบาลชุดพระราชทานที่นำโดย ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ และเป็นการเปิดยุคใหม่ของประชาธิปไตยและมีการเรียกร้องความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพร เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา จึงสะท้อนความจริงข้อนี้ โดยทรงรับสั่งกับผู้มารับเสด็จว่า "ทุกคนจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าใครล้มลงเหยี่ยวหรือเป็นลม คนที่อยู่หลังย่อมจะต้องช่วยต้องอุ้มชู และทำให้ผู้ที่เป็นลมฟื้นกลับสบายอย่างเดิม ขณะเดียวกันถ้าใครถือตั้งว่าอยู่ในโลกนี้คนเดียว เกิดจะบอกว่าต้องการแสดงกายกรรมนิดหน่อย ยึดแขนยึดขาออกไปแรงเกินไปก็จะเกิดการปะทะกัน และถ้าเกิดการปะทะ คนอื่นก็มีสิทธิเหมือนกันที่จะปะทะ จึงเกิดเป็นการปะทะอย่างเบ็ดเสร็จ"

พระราชดำรัสสองคนี้สะท้อนถึงภาวะการณ์ทางการเมือง ในขณะนั้นที่มีการชุมนุมเรียกร้องสิทธิมากมาย เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศถูกปิดกั้นในการที่จะใช้สิทธิดังกล่าวมานานตั้งแต่ยุคเผด็จการ ของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี 2500 เป็นต้นมา ส่วนปัญหาสังคมก็มีมากเช่นกัน เนื่องจากก่อนหน้านั้นประเทศไทยได้ถูกใช้เป็นฐานทัพของสหรัฐอเมริกา เพื่อทำสงครามกับเวียดนาม เกิดมีปัญหาโสเภณี เมียเช่า กับปัญหาเด็กถูกรังแกที่บางที่เรียกกันว่า "ข้าวนอกนา" เป็นการสะท้อนถึงความไม่มีสุขในสังคมขณะนั้น

การประชุมเตรียมการเรื่องทางการเมืองที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในขณะนั้น จึงเป็นการสะท้อนปัญหาเศรษฐกิจของประเทศด้วย ทั้งนี้เนื่องจากประเทศได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติติดต่อกันมาถึง 3 แผนแล้วตั้งแต่ปี 2504 จนถึงปี 2517 นับได้ว่าเป็นช่วงกลางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 3 ซึ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า รัฐเป็นผู้ลงทุนก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานจากเงินกู้ต่างประเทศ และหาทางชำระหนี้ด้วยการเร่งการส่งออกสินค้าเกษตร ได้ขยายพื้นที่เพาะปลูก ลดพื้นที่ป่า และส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก

แนวคิดที่เป็นตัวแบบที่สำคัญที่อยู่เบื้องหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว โดยเฉพาะในยุคแผนที่ 1 และ 2 (2504-2514) นั้น ใช้ตัวแบบของ ฮาร์รอด-โดมาร์ เน้นการลงทุนเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานโดยการกู้เงินจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธนาคารโลก เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าที่เสนอให้กับประเทศไทยโดยธนาคารโลก และที่ปรึกษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา ครั้นถึงแผนที่ 3 เป็นยุคที่ในสหรัฐอเมริกาได้มีการนำเอาตัวแบบของ โซโลว มาศึกษา และเริ่มมีแนวคิด ทฤษฎี โดย ชูลทซ์ ประเทศไทยก็ได้รับถ่ายทอดความคิดนี้ผ่านผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ และมีการปรับแก้ข้อแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยรวมเอาการศึกษาที่ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสะสมทุนมนุษย์เข้าไปด้วย แต่ก็ได้มีการเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างสำคัญ โดยเน้นความจำเริญทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา

ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว มีอัตราการขยายตัวอยู่ระหว่างร้อยละ 7-8 ต่อปี แต่ขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาช่องว่างของการกระจายรายได้เพิ่มขึ้น โดยที่ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวในอัตราสูงกว่าอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศมาก ขณะที่การจ้างงานของภาคอุตสาหกรรมก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงมีปัญหการกระจายรายได้แตกต่างกันมากตามมา ข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงเป็นที่มาของ พระบรมราชโองการที่พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517

ความสำคัญของพระบรมราชโองการนี้ อยู่ที่พระองค์ทรงเห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจจะเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ถ้าจะใช้ภาษาเศรษฐศาสตร์อธิบายตามความหมายนี้ก็คือ แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำการพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานก่อน นั่นคือทำให้ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่พอกินก่อน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อสร้างพื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ